

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİ İKLİM VE AVRUPA
YEŞİL MUTABAKATI ÜZERİNDEN OKUMAK

HAZIRLAYAN
GAYE GİZEM KIYMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA

2023

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİ İKLİM VE AVRUPA
YEŞİL MUTABAKATI ÜZERİNDEN OKUMAK

HAZIRLAYAN
GAYE GİZEM KIYMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI: DR. ÖĞRETİM ÜYESİ CİHAN DİZDAROĞLU

ANKARA

2023

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Avrupa Birliği Tezli Yüksek Lisans/Doktora Programı çerçevesinde Gaye Gizem Kıymaz Tarafından hazırlanan bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Yüksek Lisans/Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 19 / 01 / 2023

Tez Adı: Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerini İklim ve Avrupa Yeşil Mutabakatı Üzerinden Okumak

Tez Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı - Soyadı, Kurumu)

İmza

Dr. Öğretim Üyesi Cihan DİZDAROĞLU, Başkent Üniversitesi (Danışman)

Doç.Dr.S. Sezgin Mercan, Başkent Üniversitesi

Doç.Dr. Sezin İBA GÜRSOY, Kırklareli Üniversitesi

ONAY

.....

..... Enstitüsü Müdürü

Tarih: ... / ... /

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 31/ 01 / 2023

Öğrencinin Adı, Soyadı : Gaye Gizem Kıymaz
Öğrencinin Numarası : 22110064
Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Programı : Avrupa Birliği Tezli Yüksek Lisans
Danışmanın Adı, Soyadı : Dr. Öğretim Üyesi Cihan DİZDAROĞLU
Tez Başlığı : AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİ İKLİM
KRİZİ VE AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI ÜZERİNDEN OKUMAK

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans/Doktora tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 118 sayfalık kısmına ilişkin, 02 / 01 / 2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esasları”nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası

Onay

31 / 01/ 2023

Dr. Öğretim Üyesi Cihan DİZDAROĞLU,

İmza

ÖZET

İklim krizi 1990'lı yıllardan itibaren küresel bir sorun haline gelerek Avrupa Birliği'nin (AB) de gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bu çerçevede AB, iklim kriziyle mücadelede öncü bir rol oynayarak, AB ekonomisinin çevresel olarak sürdürülebilir olmasını sağlayacak kapsamlı bir politika paketi olan Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı 11 Aralık 2019'da kabul etmiştir. Türkiye-AB ilişkileri başlangıçtan itibaren inişli çıkışlı bir yapı göstermektedir ve ikili arasındaki köklü ilişkiler nedeniyle Türkiye iklim krizi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı gibi gelişmelerden de doğrudan etkilenmektedir. Her ne kadar Türkiye-AB ilişkileri son yıllarda durma noktasında olsa da taraflar 2012'den beri pozitif gündem çerçevesinde ikili ilişkilerin güçlenmesine çalışmaktadır. Bu kapsamda, vize serbestisi, göç, enerji gibi konular pozitif gündem başlığı altında değerlendirilmiş fakat hiçbir Türkiye-AB ilişkilerinde pozitif gündem yaratmada uzun ömürlü bir etkiye sahip olamamıştır. Literatürde, Avrupa Yeşil Mutabakatı ve iklim krizinin uzun bir aradan sonra Türkiye-AB ilişkileri üzerindeki olumlu etkisine odaklanan çalışmalar görebilmek mümkündür. Bu yüksek lisans tezi de Türkiye-AB ilişkilerini iklim krizi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde değerlendirmeyi ve söz konusu gündemlerin ikili arasındaki ilişkilerin iyileşmesine bir etkiye sahip olup olmadığını araştırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim krizi, Avrupa Yeşil Mutabakatı, Türkiye-AB ilişkileri, Sürdürülebilirlik

ANALYZING THE RELATIONS BETWEEN TURKEY-EUROPEAN UNION THROUGH THE CLIMATE AND EUROPEAN GREEN DEAL

ABSTRACT

The climate crisis has become a global issue since the 1990s and has begun to occupy an important place in the agenda of the EU. In this framework, the EU has played a forerunner role in this issue by adopting a comprehensive political package on 11 December 2019 entitled European Green Deal, which will pave the way for environmental sustainability of European economy. The relationship between Turkey and the EU dominated by ups and downs since the beginning, and Turkey has also directly affected by the developments of climate crisis and European Green Deal due to the deep ties between the two. Although the Turkey-EU relations has been standstill for a while, the parties have tried to strengthening the relationship within the framework of positive agenda since 2012. In this context, the issues such as visa liberalization, migration and energy are evaluated under the positive agenda, none of them create a long-term effect in Turkey-EU relations. It is possible to see several studies in the literature that focus on the positive aspect of the European Green Deal and climate crisis on Turkey-EU relations following a long hiatus. This master thesis also aims to evaluate the Turkey-EU relationship within the framework of the climate crisis and European Green Deal and to investigate whether these agendas will have any potential to mend ties between the two.

Keywords: Climate crisis, European Green Deal, Turkey-the EU Relations, Sustainability

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	7
1.1 AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞME KURAMLARI.....	7
1.1.1 FEDERALİZM	11
1.1.2 İŞLEVSELCİLİK	13
1.1.3 YENİ İŞLEVSELCİLİK	14
1.2 İKLİM KRİZİ NEDİR?	17
1.2.1 İKLİM KRİZİ KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ	21
1.2.2 İKLİM KRİZİYLE MÜCADELEYE YÖNELİK ULUSLARARASI GİRİŞİMLER	24
1.2.2.1 BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İKLİM ÇERÇEVE SÖZLEŞMESİ	24
1.2.2.2 KYOTO PROTOKOLÜ	28
1.2.2.3 PARİS İKLİM ANLAŞMASI	32
II. BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ VE İKLİM: AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI ÇERÇEVESİNDE EKONOMİ VE ENERJİ SEKTÖRÜNDE ATILAN ADIMLAR.....	37
2.1. AVRUPA BİRLİĞİ VE İKLİM	37
2.1.1 AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKALARI.....	40
2.2 AVRUPA BİRLİĞİ’NİN İKLİM KONUSUNDAKİ GİRİŞİMLERİ	44
2.2.1 ULUSLARARASI GİRİŞİMLERDEKİ ROLÜ	44
2.2.2. AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI.....	49
2.3 EKONOMİ SEKTÖRÜNDE ATILAN ADIMLAR: DÖNGÜSEL EKONOMİ STRATEJİSİ.....	56
2.4 ENERJİ SEKTÖRÜNDE ATILAN ADIMLAR: ENERJİ STRATEJİSİ	62

III. BÖLÜM: TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ VE AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI	69
3.1 TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ KISA TARİHÇESİ.....	69
3.2 TÜRKİYE VE İKLİM: AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI	75
3.3. TÜRKİYE’NİN EKONOMİ SEKTÖRÜNDEKİ ADIMLARI:	
YEŞİL/DÖNGÜSEL EKONOMİ	78
3.4. TÜRKİYE’NİN ENERJİ SEKTÖRÜNDEKİ ADIMLARI	89
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	100
KAYNAKÇA	106

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. Fosil Enerji Kaynaklarının Dünyadaki Tarihsel Üretimi (1970-2010)	19
Tablo 2. Küresel Fosil Yakıt Karbon Emisyonları	20
Tablo 3. Kümülatif Karbon Salımlarına Göre Ülkelerin Payları ve Türkiye (% , 2020)	25
Tablo 4. ABD'nin Kişi Başına Düşen Toplam Sera Gazı Emisyonları.....	34
Tablo 5. Almanya'da Kişi Başı Karbondioksit Oranları	36
Tablo 6. AB'nin Yeni Çevre Politikasının 7 Amacı.....	38
Tablo 7. Yenilenebilir Enerji Hedeflerinin Evrimi.....	53
Tablo 8. Kyoto Protokolü Ek-B ülkeleri ve Emisyon Hedefleri 1998	73

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
BM:	Birleşmiş Milletler
BMİDÇS:	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
GKRY:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
AKÇT:	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AET:	Avrupa Ekonomi Topluluğu
AAET:	Avrupa Atom Enerji Topluluğu
AT:	Avrupa Topluluğu
ATS:	Avrupa Tek Senedi
COP:	Conferences of Parties (Taraflar Konferansı)
OECD:	Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
EU ETS:	European Emission Trading System (Avrupa Emisyon Ticaret Sistemi)
IPCC:	Intergovernmental Panel On Climate Change (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli)
BSA:	Burden Sharing Agreement (Yük Paylaşım Anlaşması)
REPOWEREU:	Daha Uygun Maliyetli, Güvenli ve Sürdürülebilir Enerji İçin Ortak Avrupa Eylem Planı
YETA:	Yeşil Tarife
YEK-G:	Yenilenebilir Enerji Kaynak Garanti Sistemi
W:	Watt
GW:	Gigawatt
KW:	Kilowatt
GES:	Güneş Enerji Santrali
HES:	Hidroelektrik Santrali

GİRİŞ

İklim krizi 1990'lı yıllardan itibaren küresel bir sorun haline gelmiştir. Bu sorunun çözümüne yönelik 1992'de kabul edilen yılında Birleşmiş Milletler (BM) İklim Çerçeve Değişikliği Sözleşmesi (*United Nations Framework Convention on Climate Change*, BMİÇDS) uluslararası seviyede BM önderliğinde başlatılan iklim kriziyle mücadele girişimlerinin temelini oluşturmaktadır. Sözleşmede insan faaliyetlerinin sera gazı emisyonlarını arttıracığı ve bu artışın dünya yüzeyi ve atmosferinin ek ısınmasına neden olacağı belirtilmiştir. Bu durumun gerçekleşmesi durumunda doğal ekosistemin olumsuz etkileneceği yönünde endişeler de mevcuttur. Söz konusu sözleşme 21 Mart 1994'te yürürlüğe girmiş ve Türkiye'nin de dahil olduğu 194 ülkenin katılımıyla uluslararası mücadelenin öncüsü olmuştur. Bu sözleşmenin ardından, Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması iklim kriziyle mücadelede uluslararası işbirliğinin ilk ciddi adımları olarak ortaya çıkmıştır. Kyoto Protokolü, 11 Aralık 1997 tarihinde imzalanmış, 16 Şubat 2005'te yürürlüğe girmiş ve 2020 yılına kadar geçerliliğini sürdürmüştür. Kyoto Protokolü'nün amacı gelişmiş ülkelerdeki sera gazı emisyonlarına bağlayıcı sınırlamalar koyup sera gazı emisyonlarını azaltarak küresel ısınmanın önüne geçebilmektir. Söz konusu protokolün ardından 5 Ekim 2016 tarihinde Paris İklim Anlaşması imzalanmıştır. Paris İklim Anlaşması'nın anlaşmanın nihai amacı küresel sıcaklık artışını 2 derece altında, mümkünse 1.5 derece altında tutabilmeye yönelik mücadelenin devamlılığını sağlamaktır. İklim kriziyle mücadelede ön saflarda yer alan Avrupa Birliği (AB) her iki sözleşmenin hayat bulmasında etkin bir rol oynamıştır.¹

¹¹ Seven Erdoğan, "İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele ve Avrupa Birliği," *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, 4 (2018): 704.

AB iklim kriziyle mücadele adına bir taraftan iklim müzakerelerinde aktif rol alırken, diğer taraftan da sera gazı emisyonlarını azaltmaya odaklanan ve temiz kaynaklardan gelen enerjiyi destekleyen politikaları benimsemektedir.² Buna rağmen, AB her sektörde sera gazı azaltım hedeflerine ulaşamamıştır. Bu doğrultuda, 11 Aralık 2019 tarihinde Avrupa Komisyonu Başkanı seçilen Ursula von der Leyen iklim krizini çözülmesi gereken birinci öncelik olarak belirledikten sonra Avrupa'yı 2050 yılına kadar iklim nötr bir kıta yapacak olan Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı önermiştir. İklimden başlayarak sanayiye kadar her sektörü içerisine alan kapsamlı politika paketi olan ve AB ekonomisinin çevresel olarak sürdürülebilir olmasını sağlayacak Avrupa Yeşil Mutabakatı 9 Aralık 2020 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³ Paris İklim Anlaşması hedefleriyle uyumlu olarak açıklanan Avrupa Yeşil Mutabakatı iklim değişikliğiyle mücadele etmek için AB'yi modern kaynakları verimli kullanan rekabetçi bir ekonomiye dönüştürmeyi amaçlamakta ve 2050 yılına kadar sıfır net sera gazı emisyonuna ulaşmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede, AB daha temiz ve çevre dostu enerjiye yönelerek, sermayesini yeşil sermayeye dönüştürmeye başlamıştır.⁴ İklim krizinin küresel bir sorun olması sadece AB'nin değil her ülkenin ve her bireyin sorunun çözümünde yer almasına neden olmuştur.

Köklü bir tarihi geçmişe sahip olan Türkiye-AB ilişkileri de iklim krizi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı gibi kavramlardan kaçınılmaz olarak etkilenmektedir. Türkiye'nin Ekim 2005'te başlayan AB üyelik müzakere süreci kısa bir süre sonra Kıbrıs sorunu nedeniyle kesintiye uğramış, sonrasında başta Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Fransa'nın siyasi engelleri ile karşılaşmıştır. Bunlara ek olarak AB'nin Türkiye'ye yönelik olumsuz ve zaman zaman adil olmayan tutumu nedeniyle Türkiye-AB ilişkilerindeki canlılık etkisini yitirmeye başlamıştır.

² Grégory Claeys, Simone Tagliapietra ve Georg Zachmann, "How To Make The European Green Deal Work," *Policy Contribution*, 13 (2019): 2.

³ Mark Leonard, Jean Pisani-Ferry, Jeremy Shapiro, Simone Tagliapietra & Guntram Wolff, "The Geopolitics of The European Green Deal," *European Council on Foreign Relations Policy Brief*, (2021): 2.

⁴ "A European Green Deal," *European Commission*, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (Erişim Tarihi: 10.01.2022).

Bu çerçevede zaman içerisinde, Türkiye birliğe üyelik için yerine getirmesi gereken kriterlerde isteksiz davranmaya başlamış ve ikili ilişkiler daha fazla zedelenmiştir. Bu tür sorunların yaşandığı Türkiye-AB ilişkilerinde, 2012 yılından itibaren vize serbestisi, göç, enerji gibi konular üzerinden pozitif gündem oluşturularak ilişkilerin tekrar canlandırılması hedeflense de, söz konusu başlıklar Türkiye-AB arasında uzun soluklu bir etki yaratamamıştır.⁵ Benzer şekilde, 29 Kasım 2015 AB-Türkiye Bildirisi ve Ortak Eylem Planı kapsamında, AB Türkiye'ye ev sahibi ülke olması nedeniyle ekonomik açıdan destek sağlayarak ikili ilişkileri göç üzerinden güçlendirmeye çalışmıştır.⁶ Bu doğrultuda 18 Mart 2016 tarihinde AB-Türkiye arasında varılan mutabakat göçmen konusu üzerinden pozitif gündem yaratmayı hedeflemişse de başarılı olamamıştır. Türkiye, söz konusu mutabakat gereği vize serbestisi elde edebilmek adına yerine getirmesi gereken 72 kriterden 66'sını gerçekleştirmiştir fakat AB ile ikili ilişkilerde güven ve işbirliğine dayanan herhangi bir canlanma sağlanamamıştır. Bu nedenle, Avrupa Yeşil Mutabakatı ve iklim krizinin uzun bir aradan sonra Türkiye-AB ilişkilerinde bir uyum sürecini başlatacağı düşünülmektedir. Türkiye'nin özellikle AB ile güçlü ticari bağlara sahip olması, AB'nin Türkiye ile yapacağı işbirliğiyle 2050 hedeflerine ulaşmada ve yeşil ekonomiye geçişte büyük bir kolaylık sağlayacaktır.

Bu kapsamda tez çalışması, Avrupa Yeşil Mutabakatı ve iklim krizi kavramları çerçevesinde Türkiye-AB ilişkilerinin incelenmesine odaklanmaktadır. Bu kapsamda özellikle Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın yürürlüğe girdiği Aralık 2020'den tezin yazıldığı döneme kadar geçen süreçte Türkiye-AB ilişkilerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığının incelenmesine odaklanmaktadır. Nitekim literatürde konuya ilişkin yazılmış kaynaklar incelendiğinde, genel itibarıyla iklim krizinin tarihsel gelişimi, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın uluslararası

⁵ Ekrem Yaşar Akçay, "Pozitif Gündem ve Sonrasındaki Gelişmeler Işığında Türkiye-AB İlişkileri," *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 19 (2017): 43.

⁶ Çiğdem Nas, "AB ile Pozitif Gündem: İlişkileri Canlandırmak İçin Fırsat Olabilir Mi?," *UİK Panorama*, Çevrimiçi Yayın, 2 Kasım 2020, <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/11/02/ab-ile-pozitif-gudem-iliskileri-canlandirmak-icin-firsat-olabilir-mi/> (Erişim Tarihi: 23.08.2022).

mücadeledeki yeri ve önemi ile teknik boyutları ayrıca söz konusu kriz ve mutabakatın Avrupa özelindeki etkilerin tartışıldığı görülmektedir. Örneğin Seven Erdoğan tarafından yapılan çalışmada iklim değişikliğinin ortaya çıkışı, tarihsel gelişimi ve AB'nin iklim krizine yönelik başlatmış olduğu mücadeleyi ortaya koyarken,⁷ Claeys, Taglipetra ve Zahmann ortak çalışmalarında iklim kriziyle mücadelenin en önemli parçalarından biri olan ve AB tarafından ortaya çıkarılan Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı genel olarak değerlendirmiş ve mutabakatın ana hatlarını oluşturan emisyonlara yönelik nasıl bir yol izleneceğine dair inceleme yapmıştır.⁸ Leonard vb.'nin çalışması Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın jeolojik etkilerine odaklanarak sadece iklim politikasına yönelik çabalar değil, aynı zamanda istenmeyen yan etkilerini de incelerken,⁹ Akyüz iklim krizinin sadece gıda sektörüne yönelik etkileri üzerinde durmuştur.¹⁰ Özel ve Kılıç¹¹ ile Türk¹² iklim krizi/değişikliği kavramlarına ve bu sorunun etkilerine paralel olarak uluslararası alanda atılan adımlardan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çevre Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü'nü incelemişlerdir. Avrupa Birliği özelinde çevre sorunlarına odaklanan çalışmalarda ise Yaman ve Gül söz konusu sorunlara yönelik AB'nin izlediği politikalara odaklanırken; Wyn, Duncan ve Newell ise ülkeler özelinde yaptığı incelemede Almanya, Hollanda, Danimarka gibi ülkelerin çevre politikası konusunda Birlik içinde lider konumda olduklarını ortaya koymuşlardır.¹³ Konuya ilişkin Türkiye özelinde yazılan literatür incelendiğinde ise konunun genelde iklim krizi ve söz konusu uluslararası anlaşmaların Türkiye ekonomisine etkileri çerçevesinde tartışıldığı görülmektedir. Örneğin Özcan çalışmasında özellikle Kyoto'da belirtilen hedeflerin Türkiye ekonomisi üzerinde yaratacağı olası etki

⁷ Seven Erdoğan, "İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele ve Avrupa Birliği".

⁸ Claeys, Tagliapietra ve Zachmann, "How To Make The European Green Deal Work".

⁹ Leonard vd., "The Geopolitics of The European Green Deal".

¹⁰ Alper Akyüz, "Yaşamsal Bilinmezlik".

¹¹ Selim Kılıç ve Mehmet Özel, "Küresel Bir Sorun Olarak İklim Değişikliği ve İklim Politikaları," *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 34 (2006): 151.

¹² Seçil Mine Türk, "İklim Değişikliği ile Mücadelede Küresel Adımlar: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi ve KYOTO Protokolü," *Demokrasi Platformu*, 15 (2008): 244.

¹³ Kemal Yaman ve Murat Gül, "Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası," *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, 2, 2 (2018): 202; Grant Wyn, Matthews Duncan ve Newell Peter, *The Effectiveness of European Union Environmental Policy* (Londra: Macmillan Press, 2000), 15.

üzerinde dururken; Yılmaz makalesinde Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde belirlenen salım hedefleri doğrultusunda Türkiye'nin enerji sektörü üzerinde oluşacak etkiyi incelemiştir.¹⁴ Söz konusu kaynaklar bu çalışmanın da ana hatlarını oluşturan kaynakların bir bölümünü içermektedir fakat tez çalışması bu çalışmaların ötesine çıkarak konuyu Türkiye-AB ilişkileri bağlamında ve özelde iki spesifik alan üzerinde incelemiştir. Tez çalışması kapsamda iklim krizi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı kavramlarıyla ilgili kitap, makale, dergi ve gazete haberlerinin dışında başlıca kurumların (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Avrupa Komisyonu, Avrupa İklim Vakfı, T.C. Ticaret Bakanlığı, T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, United Nations) raporları nitel araştırma yöntemlerinden biri olan metin/doküman analiz yöntemi ile incelenmiştir. Bu çerçevede, incelenen kaynaklarda Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın tarihsel arka planı ve içeriğinden bahsedilmiş, iklim krizi, sürdürülebilirlik, döngüsel ekonomi gibi kavramlar tartışılmıştır. Ayrıca, döngüsel ekonomi ve yenilenebilir enerjinin Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın ana parçalarından biri olduğu ortaya konulmuştur.

AB'nin iklim kriziyle mücadelesine yönelik izlediği stratejiler AB resmi belgeleri aracılığıyla incelenmiştir. Türkiye'nin de önemli gündem başlıklarından biri haline gelen Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde Türkiye'nin geliştirmiş olduğu “Sıfır Atık” vb. projeler birincil kaynaklardan incelenmiş, söz konusu mutabakat hedeflerine ulaşmak, gerekli değişim ve dönüşümü sağlamak amacıyla geliştirmiş olduğu döngüsel ekonomi ve enerji stratejileri mutabakat eylem planları etrafında ele alınmıştır. Araştırma sonucunda toplanan bilgiler ile iklim krizi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın ana hatlarını oluşturan döngüsel ekonomi, enerji gibi sektörler kapsamında Türkiye-AB ilişkilerinin gelişimi analiz edilerek bir bütün halinde

¹⁴ Filiz Yılmaz, “Enerji Yönetimi ve Türkiye: Avrupa Yeşil Mutabakatı Çerçevesinde Bir Değerlendirme,” *Academia Journal of Nature and Human Sciences*, 8 (2022): 21; Özcan Bağdemir, “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Ekonomik Büyüme: İklim Değişikliği Politikasının Türkiye İmalat Sanayi Üzerindeki Olası Etkileri,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60 (2015): 53.

değerlendirilmiş ve araştırmanın sorunsalında da belirtildiği üzere, iklim krizi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı kavramlarının Türkiye-AB ilişkilerinde nasıl bir etki yaratabileceği yeni işlevselcilik perspektifinden sunulmaya çalışılmıştır. Nitekim sektörel yayılmacılığı benimseyen yeni işlevselcilik belli konularda yaşanan bütünleşmenin zaman içerisinde evrilebileceği görüşünü savunmaktadır, bu çerçevede tezde de Türkiye-AB ilişkilerinde iklim krizi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde başlayacak işbirliğinin farklı alanlara etki ederek evrilmesi olasılığı üzerinde durulmuştur.

Tezin ilk bölümünde, tezin kuramsal ve kavramsal altyapısını oluşturan Avrupa bütünleşme kuramlarından federalizm, işlevselcilik ve yeni işlevselciliğe bahsedilerek, iklim krizinin ne anlama geldiğinden, tarihsel gelişiminden ve iklim kriziyle mücadelede uluslararası girişimler ele alınacaktır. İkinci kısımda, AB'nin iklimle olan bağı uluslararası girişimler üzerinden değerlendirilerek, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın ortaya çıkış süreci ve uluslararası çaptaki hedefleri gözden geçirilecek, söz konusu mutabakatın temelini oluşturan sanayi, enerji ve ekonomi sektöründe AB'nin yürüttüğü girişimler incelenecektir. Son bölümde ise, Türkiye-AB ilişkilerinin kısa tarihçesi ve ikili ilişkilerdeki pozitif gündeme değinilerek, Türkiye'nin Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında sanayi, enerji, ekonomi sektöründe yürüttüğü veya yürütmekte olduğu çalışmalar incelenecek, iklim krizi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı kavramlarının küresel anlamda dönüştürücü bir potansiyeli olup olmadığı değerlendirilerek ve Avrupa bütünleşmesi kuramlarından biri olan yeni işlevselcilik çerçevesinde açıklanacaktır. Bu çerçevede, iklim krizi Türkiye-AB ilişkilerinde nasıl bir rol oynamaktadır temel sorusundan yola çıkarak, son yıllarda fiilen durma noktasına gelen ikili ilişkilerde iklim krizi ve Avrupa Yeşil Mutabakatının canlandırıcı bir etkisi olup olmayacağı analiz edilmeye çalışılacaktır.

I. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Tez çalışmasının kuramsal çerçevesi iklim krizi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı etrafında şekillenirken, kavramsal çerçevesi ise Avrupa bütünleşme kuramlarından biri olan yeni işlevselcilik temelinde şekillenmiştir. Tezin yeni işlevselcilik kuramı etrafında yazılmasının başlıca nedenlerinden biri yeni işlevselciliğin sektörel yayılmacılığı benimseyerek, zaman içerisinde bütünleşmenin yeni alanlara evrilerek derinleşebileceğinin düşünülmesidir. Bu doğrultuda, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın ortaya çıkış amacına bakıldığında, mutabakat Avrupa Birliği'nin ekonomisini güçlendirme ve rekabet edebilir bir konuma getirme hedefi çerçevesinde oluşmuş; mutabakatın ekonomik bütünleşmeden başlayarak zaman içerisinde farklı alanlarda bütünleşmenin önünü açması amaçlamıştır. Bununla birlikte, çevre politikası AB'nin politikalarında ön plana çıkmaya başlamış ve mutabakat kapsamında ortaya çıkan Avrupa Emisyon Ticaret Sistemi gibi mekanizmalar yeni işlevselcilik kuramının da ifade ettiği gibi siyasi bütünleşmeye de katkı sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Buna çerçevede, bu bölüm kapsamında ilk olarak Avrupa bütünleşmesiyle yakından ilintili federalizm, işlevselcilik ve yeni işlevselcilik kuramları kısaca açıklanarak, ardından araştırma konusunun yeni işlevselcilik ile bağlantısı kurulacaktır.

1.1 AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞME KURAMLARI

Avrupa bütünleşmesi fikri uzun soluklu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında söz konusu bütünleşmenin temelleri atılmaya başlanmıştır.¹⁵ Bütünleşmenin ilk aşamalarında federalizm ve işlevselcilik gibi fikirler ön plandadır. 1946 yılında Birleşik Krallık Başbakanı Winston Churchill Zürih'te yaptığı konuşmada, 1849'da Victor Hugo'nun da belirttiği gibi 'Avrupa Birleşik Devletleri' fikrinden bahsederek, Avrupa'nın federal bir

¹⁵ Ayhan Kaya, vd. *Avrupa Birliğine Giriş Tarih, Kurumlar ve Politikalar* (İstanbul: İletişim Grubu Yayıncılık, 2009), 3.

çerçeve içerisinde bütünleşmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁶ Altiero Spinelli federal yapının tam siyasi birliği sağlayarak Avrupa bütünleşmesini gerçekleştireceğinden bahsederken, Jean Monnet ise ekonomik birlikten başlayarak yavaş yavaş birliğin siyasi birliğe evrilerek sağlanabileceğini belirtmiştir. Yeni işlevselcilik ise, işlevselciliğin temelinde şekillenerek sektörel ve ekonomik bütünleşme sürecini anlamlandırarak ulusüstü siyasi birliğe geçişin bu şekilde daha hızlı sonuç vereceğinin altını çizmiştir. Bütünleşme süreci 20. yüzyılın ortalarında ivme kazanarak görünür bir hale gelmiştir. Avrupa bütünleşmesinin ilk adımı Fransa ve Almanya arasındaki çatışmayı çözmek isteyen Jean Monnet'in Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'a ulaşarak iki ülke arasındaki sorunu çözme konusunda etkili bir yol olan planının taslaklarını göndermesiyle başlamıştır.¹⁷ Schuman da Monnet'in taslaklarına yönelik bir deklarasyon hazırlayarak Avrupa devletlerinin kömür-çelik üretiminde alınan kararları tarafsız ve ulusüstü bir kuruma devretmeleri gerektiğini vurgulamıştır.¹⁸ Schuman Deklarasyonu olarak bilinen sürecin sonucunda, 18 Eylül 1951'de altılar olarak bilinen Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Almanya, Fransa ve İtalya arasında Paris Anlaşması imzalanmış, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (*European Steel and Coal Community*, AKÇT) kurularak, söz konusu altı ülkenin demir-çelik üretimini ulusüstü bir kuruma devretmesine olanak sağlanmıştır. AKÇT üye devletler arasında ekonomi birliği geliştirerek, Almanya ve Fransa arasında sorun çıkmasını önlemiştir. Bu gelişmenin ardından, kömür-çelik Avrupa'da serbest bir şekilde dolaşmaya başlamış ve Monnet'in ilk başkan olarak görev aldığı Yüksek Otorite (*High Authority*) kömür-çelik üretimindeki kararlardan sorumlu hale gelmiştir.¹⁹ Buna göre, AKÇT'nin yönetim organlarından olan Ortak Meclis (*Common Assembly*) ve Yüksek Otorite gibi kurumlar modern

¹⁶ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi," *Uluslararası İlişkiler*, 1, 1 (2004): 32.

¹⁷ Didem Soyaltın Collella, "Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketlerinin Tarihi ve Kurumsal Arka Planı", içinde *Avrupa ve Avrupa Birliği: Teori, Güncel İç Gelişmeler ve Dış İlişkiler*, der. Cengiz Dinç (İstanbul: Savaş Yayınları, 2015), 1.

¹⁸ *Age.*, s. 3.

¹⁹ Kaya, *Avrupa Birliğine Giriş*, 4.

AB'nin Avrupa Komisyonu (*European Commission*) ve Avrupa Parlamentosu (*European Parliament*) gibi yönetimde yer alan kurumlarının öncüsü olmuştur.²⁰

Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun ardından, bütünleşmenin farklı alanlara da yayılabileceği fikriyle enerji alanı başta olmak üzere bütünleşmeyi sağlama çalışmalarına başlanmış ve 1957'de Roma Anlaşması çerçevesinde Avrupa Ekonomi Topluluğu (*European Economic Community* AET) ve Avrupa Atom Enerji Topluluğu'nun (*European Atomic Energy Community*, EUROTOM) kurulmasına altyapı hazırlamıştır.²¹ AET, üye ülkeler arasında ortak bir pazar oluşturarak, üye devletlerin ekonomi politikalarının birbirleriyle uyumlu hale gelmesini amaçlamıştır.²² Söz konusu, iki bütünleşmenin ardından işlerliğin sağlanabilmesi için karar mekanizması olan Konsey ve bürokratik ilişkilerin ana merkezi olan Komisyon kurulmuştur.²³ Aynı dönemlere denk gelen Avrupa ve 1971 Bretton Woods sisteminde yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle Avrupa bütünleşmesi hız kaybetmeye başlasa da, 8 Nisan 1965 tarihinde Birleşme Anlaşması'nın (*Merger Treaty*) imzalanmasıyla²⁴ birlikte konsey ve komisyon tek bir organ olarak hareket etmeye başlamış, Temmuz 1967'de Avrupa Topluluğu'nun (AT) ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır.²⁵ 1985'te ise, Komisyon ünlü beyaz kitabını yayınlayarak Topluluğun bütünleşmesini hızlandırarak, 1986'da Avrupa Tek Senedi (ATS) imzalayarak sürecin büyük bir aşama elde etmesine katkıda bulunmuştur.²⁶ ATS ile birlikte 1992 yılında üye ülkeler arasında malların daha güvenli ve özgür bir biçimde dolaşımın sağlayacak tek pazar oluşturulmuştur.²⁷ Avrupa ülkeleri tek pazarla ekonomilerini genişleterek ABD ve Japonya ekonomisi karşısında güçlü bir duruş sergilemeyi amaçlamıştır. 1992 yılında

²⁰ Robert Verlag ve Stephany B Anderson, *Greek Tragedy, European Odyssey: The Politics and Economics of the Eurozone Crisis* (Berlin: Verlag Barbara Budrich, 2016), 22.

²¹ Collella Soyaltın, "Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri," 3.

²² Selda Kırac, Buket İlhan, "Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar," *Milli Eğitim*, 188 (2010): 191.

²³ Kaya, *Avrupa Birliğine Giriş*, 4.

²⁴ *Age.*, s. 5.

²⁵ Collella Soyaltın, "Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri", 4.

²⁶ *Age.*, s. 4.

²⁷ Kaya, *Avrupa Birliğine Giriş*, 5.

Maastricht Anlaşması ile birlikte topluluk resmi olarak Avrupa Birliği'ne (AB) dönüşmüştür.²⁸

Maastricht Anlaşması AB'nin kurumsal yapısında birtakım değişiklikler gerçekleştirerek AB'yi Avrupa toplulukları, ortak dış ve güvenlik politikası, adalet ve içişlerinden olarak üç sütun üzerine inşa etmiştir.²⁹

Bu gelişmenin ardından, AB içerisinde ekonomik birliğin sağlanması için parasal birliğin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Parasal birlikle birlikte AB üye ülkeleri parasal egemenliklerinden vazgeçerek egemenliklerinin bağımsız ve ulusüstü bir kuruma devredilmesini kabul etmişlerdir.³⁰ AB'nin kurulmasının ardından, Avrupa'nın kurumsal yapısı güçlenmeye başlamıştır. Birlik Maastricht Anlaşması'nı imzaladıktan sonra derinleşme ve genişleme süreci içerisine girmiş, Maastricht'i güçlendirici anlaşma olan Amsterdam Anlaşması 1997 yılında imzalamıştır.³¹ Sonrasında AB'nin kurumsal yapısı ve işleyişinde birtakım değişiklikler meydana getiren Nice Anlaşması aynı zamanda eski Doğu bloğu ülkelerinin birliğe üye olabilmesine yönelik düzenlemeler de geliştirmiş ve birlik genişlemeye devam etmiştir. Nice Anlaşması, Amsterdam Anlaşması'nın yetersiz ve eksik kaldığı düzenlemelerde değişiklikler yaparak sağlam temellere dayanan, derin bir birlik yaratmayı amaçlamıştır. Anlaşmanın öngördüğü şekilde eski Doğu bloğu ülkeleri birliğe üye olmuş ve birlik 25 üyeli yapısına ulaşmıştır.³²

Yukarıda ifade edilen bütünleşme ve derinleşme aşamaları AB'nin modern yapısına ulaşmasında önemli bir role sahiptir. Avrupa bütünleşmesinde etkili olan “genişleme” ve “derinleşme” kavramlarını da kullanarak bütünleşmenin nasıl başladığını ve politik yapısını ifade edebilmek için bütünleşme teorilerinden yararlanılmaktadır. Konunun ana aktörlerinden

²⁸ Collella Soyaltın, “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri,” 5.

²⁹ Armin Cuyvers ve Tom Ottervanger der. *East African Community Law: Institutional, Substantive and Comparative EU Aspects* (Brill, 2017), 22.

³⁰ Collella Soyaltın, “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri,” 5.

³¹ Hasan Mor, “Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci ve Sorunları,” *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14, 2 (2010): 23.

³² *Age.*, s. 27.

biri olan AB'nin kurumsal yapısını anlamlandırabilmek ve iklim krizinin AB çerçevesinde nasıl görünürlük kazandığını açıklayabilmek için bütünleşme kuramlarıyla bağdaştırılacaktır.

1.1.1 FEDERALİZM

Birinci Dünya Savaşı'ndan büyük bir kayıpla çıkan Avrupa'da barış ortamının tekrar nasıl sağlanabileceği yönünde fikirler 1900'lü yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çerçevede, Richard Coundenhove Kalergi, Giovanni Agnelli'nin ortaya attığı Avrupa federalizmini de işin içine katarak Almanya ve Fransa arasındaki çatışmaya son vermek için Almanya ve Fransa'nın kömür çeliğini birleştirmek için "Pan Avrupa" fikrini önermiştir.³³ "Pan Avrupa" fikri federalist düşüncelerin başlangıcı olmuş, Altiero Spinelli ve Winston Churchill'in girişimleri söz konusu federalist fikirlerin somut bir yapıya kavuşmasına olanak sağlamıştır. Federalizm ulus devletlere karşı bir teori olarak ortaya çıkmıştır.³⁴ Federalizme göre, ulus-devletler barışın tahsis edilmesinde tek başına yeterli bir role sahip değildir. Bu doğrultuda, federalist bakış açısı barışın sağlanmasında ulus devlet anlayışını desteklemez. Federal bütünleşme ulus devletlerin yetki alanlarını sınırlayarak, yetkilerinin bir kısmını ulusüstü bir kuruma devretmeleri gerektiğini ön görmüştür.³⁵ Buna istinaden, federalizm kalıcı barışın sağlanmasında federal bir oluşumun ve yüksek düzeyli bir bütünleşme sürecinin daha etkili bir role sahip olduğunu açıkça vurgulamıştır. Federalizm ulus devletlerin güçlü bir anayasa çerçevesinde birleşerek birlikte hareket etmesi gerektiğinin altını çizmiştir.³⁶ Bu anayasayla amaçlanan birliğin işleyişini sağlam temellere dayandırarak devletlerin çıkarlarını korumaktır. Federal birlik içerisinde ulus devletlerin gücü oldukça sınırlı olmakla beraber, alınan kararlarda oy çokluğu ilkesi uygulanmaktadır.³⁷ Buna bağlı olarak, AB ulus devletler üzerinde ulusüstü bir yapılanma olarak

³³ Özlem Türk Terzi, "Avrupa'nın Birliği Avrupa'da Bütünleşmenin Tarihsel Dönüşümleri," *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 25 (2001): 247.

³⁴ Caner Sancaktar, "Bütünleşme ve Bütünleşme Teorileri," içinde *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, der. Hasret Çomak (İstanbul: Beta Yayınları, 2013), 11.

³⁵ *Age.*, s. 11.

³⁶ *Age.*, s. 12.

³⁷ *Age.*, s. 12.

ulus devletler adına ekonomik ve siyasi açıdan karar alma yetkisine sahiptir.³⁸ AB kendi parçalarının birleşiminden çok daha fazlasıdır.

AB kendi başına bir siyasi yapı, güçlü ve zayıf federal niteliklerin kombinasyonlarıyla oluşturulmuş bir federasyondur.³⁹ AB amaçları doğrultusunda birlik olarak nitelendirilmektedir. Bu çerçevede, AB en gerçek siyasi karakterini ortaya koymakta ve diğer devletler, milletler veya imparatorluklar gibi mevcut siyasi otorite biçimlerinden farklılığını yansıtmaktadır.⁴⁰ Bir siyasi birliğin potansiyel olarak sınırsız bir süre boyunca devam etmesi için, birliğin tüm katılımcıları tarafından kabul edilen ortak değerlerin ve hedeflerin bulunması gerekir.⁴¹ Federalizm hiçbir zaman statik bir kavram ya da herkese uyan tek boyutlu dogmatik bir mesele olmamıştır. Federalizm, paylaşılan otorite, güç ve kural hakkında bir kavramdır.⁴² Federasyonların içeriği, işlevi, kapsamı ve derinliği zaman içinde değişim gösterebilir. Federasyonlar üniter otorite, güç ve yönetim düzenlemelerinden belirgin bir şekilde farklıdır.⁴³ Federalizm, Avrupa entegrasyonu ile ilgili birçok teoriden sadece biri değil, diğer teorik düşüncelerin şekilleneceği bir anayasal çerçevedir.⁴⁴ Buna ek olarak, ulus-devletlerin söz konusu federal yapıya siyasi egemenliklerini devretmesi gerektiğinin altını çizmektedir.⁴⁵ Fakat federalizmin neden ulus-devletler siyasi egemenliklerini federal bir yapıya devretmeli sorusuna cevap verememesi federalizmin eleştiriye maruz kalmasına neden olmuş ve işlevselcilik kuramının doğmasına olanak sağlamıştır.⁴⁶

³⁸ Reyhan Sunay, “AB Bütünleşmesinin Biçimi Üzerine Farklı Yaklaşımlar: Federal Yaklaşım,” *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14, 2 (2006): 187.

³⁹ Ludger Kühnhardt, *European Union The Second Founding The Changing Rationale of European Integration* (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft mbH, 2008), 445.

⁴⁰ *Age.*, s. 445.

⁴¹ *Age.*, s. 446.

⁴² *Age.*, s. 446.

⁴³ *Age.*, s. 446.

⁴⁴ *Age.*, s. 447.

⁴⁵ Collella Soyaltın, “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri,” 9.

⁴⁶ Akgül Açıkmeşe, “Uluslararası İlişkiler Teorileri,” 6.

1.1.2 İŞLEVSELCİLİK

İşlevselcilik teorisinde David Mitrany ön plana çıkarak Avrupa’da barışın sağlanması ve istikrarlı bir şekilde devam etmesi için işlevsel temeller çerçevesinde gerçekleştirilen bütünleşmenin önemini vurgulamaktadır.⁴⁷ İşlevselci teoriye göre barışın yeniden tahsis edilebilmesinde siyasi çıkarlar veya kaygılar bulunmamakta, uluslararası örgütlenme ve işbirliği ile mümkün olabilmektedir. İşlevselci teori ulus-devletlerin barış ortamını oluşturma ve devam ettirmede yeterli olmadığını belirtmektedir.⁴⁸ İşlevselciliğe göre, teknik sorunlar uluslararası örgütlerin ortaya çıkışına ortam hazırlamakta ve bu örgütler bu sorunlara çözüm oluşturacaktır.⁴⁹ Oluşturulan örgütler işbirliği çerçevesinde hareket ederek, işbirliğinin öngördüğü sınırlar dışına çıkmamalıdır. Bu örgütler işbirliği zorunlu olduğu sürece var olabilmektedir. Ayrıca, işlevselcilik herhangi bir sektörde başlayan örgütlenmenin diğer alanlara da etki edeceğinin altını çizmekte ve bu durumu “dallanma” (*ramification*) kavramıyla açıklamaktadır.⁵⁰ İşlevselciliğe göre, ulus-devletlerin bir araya gelmesi fonksiyonel bütünleşme olarak tanımlanmaktadır. Bu bütünleşmeye göre, gelişimin sürekli olması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi ana hedeftir. Refah düzeyinin artırılması ve gelişimdeki sürekliliğin sağlanması fonksiyonel bütünleşmeyle daha kolay çözüme ulaşacaktır.⁵¹ Fonksiyonel işbirliğinin devletler arasındaki bütünleşmeye katkı sağlayacağına dikkat çekilse de, teknik alanda başlayan işbirliğinde daha uzun süre zarfında koordinasyon sorunlarının çıkacağı belirtilmiştir. Bu sorunların çözümü ise, siyasal bütünleşmeyle mümkün olabilmektedir. Fakat, işlevselcilik siyasi bütünleşmenin önemini anlayamamış ve bu teori de siyasi bir nitelikten bahsedilmemiştir.

⁴⁷ Age., s. 6.

⁴⁸ Age., s. 6.

⁴⁹ Sancaktar, “Bütünleşme ve Bütünleşme Teorileri,” 12.

⁵⁰ Akgül Açıkmış, “Uluslararası İlişkiler Teorileri,” 7.

⁵¹ Sancaktar, “Bütünleşme ve Bütünleşme Teorileri,” 12.

Söz konusu teorinin nihai amacı barışın siyasetten uzak bir şekilde sadece siyasi kaygı taşımadan tahsis edilmesidir. Bu nihai amaca ulaşabilmek için teknik işlevlere sahip uluslararası örgütler araç rolünü üstlenmektedir. Buna dayanarak, federalizm ve işlevselcilik barışın sağlanmasında birbirlerinden farklı özelliklere sahiptir. Federalizme göre siyasi federal bir yapı zorunlu iken, işlevselcilik ise federal yapının zorunlu olmadığını belirtmektedir.⁵² Bu çerçevede, barışın tekrar sağlanabilmesinde örgütlerin ulus devletlerden daha güçlü olduğu vurgulanmaktadır.

1.1.3 YENİ İŞLEVSELCİLİK

Yeni işlevselcilik kuramı işlevselcilik çerçevesinde ortaya çıkan ve sektörel yayılmacılığı destekleyen bir kuramdır. Her ne kadar işlevselciliğin temelinde inşa edilmiş olsa da siyasi nitelik konusunda farklılık göstermektedir.⁵³ Siyasal süreci işin içine katmasıyla federalizmle benzerlik gösterse de yeni işlevselcilikte işlevselci bir yöntem benimsenmesi sebebiyle iki kuram birbirinden ayrılmaktadır.⁵⁴ Yeni işlevselciliğin kurucularından olan Ernst Haas “yayılma etkisi” (*spill over*) kavramını ortaya çıkarmıştır. Haas’a göre, 1952’de kömür ve çelik alanında başlayan bütünleşme süreci diğer alanlara da yayılarak siyasi bir bütünleşme meydana getirmiştir.⁵⁵ Bu açıdan, Avrupa bütünleşmesi bu kavramın en önemli örnekleri arasında yer almaktadır. Buna bağlı olarak, yeni işlevselcilik kuramı Avrupa bütünleşmesini “yayılma etkisi” (*spill over*) kavramını kullanarak üç tür yayılma ile açıklamaktadır.⁵⁶ Yayılma kurumsallaşmayı da beraberinde getirmektedir. Kurumsallaşmanın bulunmadığı yerde bütünleşme süreci aksamaya başlarken, kurumsallaşmanın başladığı yerde siyasi yayılma da görünürlük kazanmaktadır. Fakat, iktisadi alanda başlayan bütünleşme siyasal bir bütünleşmeye

⁵² Collella Soyaltın, “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri,” 9.

⁵³ Akgül Açıkmeşe, “Uluslararası İlişkiler Teorileri,” 7.

⁵⁴ Age., s. 8.

⁵⁵ Sancaktar, “Bütünleşme ve Bütünleşme Teorileri,” 13.

⁵⁶ Elif Toprak, “Neo Fonksiyonalizmden Yapısalcılığa, Entegrasyon Kuramları Işığında Türkiye-Avrupa Birliği Uyumu,” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 7, 1 (2007): 71.

dönüşmezse bu bütünleşmenin devam etmesi imkansız hale gelmektedir.⁵⁷ Bu yüzden, söz konusu yayılma şekilleri fonksiyonel yayılma, siyasi yayılma ve coğrafi yayılma olarak ön plana çıkmaktadır.⁵⁸ Fonksiyonel yayılmaya göre bir sektörde başlayan bütünleşmenin diğer sektörler üzerinde büyük bir etki yaratması bütünleşmeyi başarıya götürmektedir. Siyasi yayılma ise, devletlerin meydana gelen bütünleşmeye ayak uydurma sürecidir.⁵⁹ Bu süreçte, devletlerin beklentilerinin değişerek ulusüstü çıkarlara ulaşması hedeflenmektedir. Son aşamada ise, devletler ortak payda da uzlaşamadığı takdirde karşılıklı imtiyazlarla ortak çıkarlar oluşturmaya çalışmaktadır. Bu aşamaya gelindiğinde ise, AB kurumları araya girerek üye ülkelerin veto haklarını kullanmalarını önlemektedir.⁶⁰ Söz konusu durum çerçevesinde merkezi kurumların oldukça büyük bir önem ve güce sahip olduğu vurgulanmaktadır. Yeni işlevselcilikte amaçlanan ulus devletlerin egemen olmak yerine komşularıyla bütünleşmeye yönelmeleridir. Üye ülkeler bu çerçevede ulusal kurumları tercih etmek yerine daha büyük merkezler olan ulusüstü kurumlara yönelmektedir.⁶¹ Yeni işlevselcilik, bölgesel düzeyde daha derin ve daha geniş yönetim ağı potansiyelini vurgular. Yeni işlevselciler bütünleşme sürecine yol açan bir dizi sürecin meydana geldiğini ileri sürer. Yeni işlevselcilere göre, bütünleşme öncelikle daha az önemli olarak ifade edilen mali, teknik alanlardan başlayarak, zamanla yayılma göstererek siyasi bir bütünleşmeye dönüşmektedir.⁶² Bu doğrultuda, Avrupa Birliği siyasi bütünleşmesinin gerçekleşebilmesinin iktisadi ve mali alanlarda gerçekleşecek olan bütünleşmeye bağlı olduğu fikri ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bu durum fonksiyonel yayılmaya bir örnek oluşturmaktadır.⁶³ Bu çerçevede, AB üye ülkelerinin herhangi bir sektörde etkili bir işbirliği içerisinde yer alması diğer bir sektörde bütünleşmeye yol açmaktadır. Böyle

⁵⁷ Age., s. 72.

⁵⁸ Akgül Açıkmeşe, “Uluslararası İlişkiler Teorileri,” 7.

⁵⁹ Toprak, “Neo Fonksiyonalizmden Yapısalcılığa,” 72.

⁶⁰ Age., s. 72.

⁶¹ Sophie Helgesen, *The EU- A Climate Change Driver? A Study of EU's Climate Change Ambitions* (Master Tezi, Lund Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü, 2011), 30.

⁶² Age., s. 30.

⁶³ Age., s. 30.

bir entegrasyonun sağlanabilmesi için aktörler, üye devletin egemenliğinin bir kısmını devredebileceği bir uluslararası yüksek otorite tayin eder.⁶⁴ Aynı zamanda, kolektif bir şekilde karar verme sisteminin geliştirilmesi de oldukça önemli bir özellik olarak değerlendirilmektedir. Buna göre, iktisadi-teknik alanda başlayan bir bütünleşme kolektif karar alma sistemi açısından yeterli olmadığı için siyasi kurumsallaşmanın bütünleşmeye katılması gerektiğinin altı çizilmektedir.⁶⁵

Yukarıda ele alınan ve Avrupa bütünleşmesinin temelini oluşturan üç kuramın incelenmesi sonrasında tezin neden yeni işlevselcilik kuramıyla uyumlu olduğu, neden ve hangi açılardan diğer iki kuramın araştırma sorunsalı ile bir uyum içerisinde olmadığına açıklanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Buna göre, Avrupa bütünleşme kuramlarından ilki olan federalizm devletlerin federal bir yapı etrafında birleşerek egemenliklerini ulus üstü bir yapıya devretmeleri gerektiğini öngörmüştür. Fakat, iklim kriziyle mücadeleye yönelik her devlet ihtiyaçlarına uygun bir şekilde iklim değişikliği eylem planı geliştirerek bu sorunun çözümünün bir parçası haline gelmiştir. Bu yüzden, federalizmin federal ulusüstü bir yapıyı savunması iklim krizi ve Avrupa Yeşil Mutabakatının federal bir zemin üzerinde açıklanamamasına neden olmuştur. Bir diğer kurama bakıldığında ise, Avrupa Yeşil Mutabakatı Avrupa Birliği'ni daha modern, temiz ve rekabetçi bir ekonomiye ulaştırmak için ekonomik bütünleşme amacıyla ortaya çıkmış ve bu ekonomik bütünleşme Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi gibi mekanizmaların ortaya çıkmasıyla siyasi bütünleşmeye doğru bir dönüşümün olduğunu kanıtlamıştır. Bu çerçevede, işlevselcilik kuramının sektörel yayılmacılığı merkezine almış olması açısından örtüşse de bu kuramın siyasi bütünleşmeyi içerisine almaması Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı açıklamayı zorlaştırmıştır.

⁶⁴ Age., s. 30.

⁶⁵ Sancaktar, "Bütünleşme ve Bütünleşme Teorileri," 14.

Bu doğrultuda, bahsedildiği gibi yeni işlevselcilik teorisi AB'nin iklim politikasını ve iklim değişikliğine yönelik hedeflerini gerçekleştirmek için federalizm gibi devletlerin egemenliklerini ulusüstü bir yapıya devretmemiş, her devletin iklim kriziyle mücadelede çözümün bir parçası olmasını sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca, yukarıda ifade edildiği gibi, işlevselcilik teorisi gibi siyasi çıkarları kapsam alanı dışında bırakmadan siyasi bütünleşmeyi de sınırları içerisine alarak, iklim krizi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı ekonomik bütünleşmeden siyasi bütünleşme aşamasına kadar bir bütün olarak ele alıp değerlendireceğini ortaya koymuştur.

AB 1973 yılından itibaren ortak bir çevre politikası geliştirmeye başlamış ve iklim kriziyle mücadeleyi ana gündem başlıkları içerisine almıştır. AB, bu tarihten itibaren iklim politikalarına önem vermiştir. AB'nin çevre politikalarına yönelmesinin başlıca nedenleri çevrenin tarım, sanayi, enerji gibi ekonomiyle bağlantılı olan sektörleri etki alanı içerisine alması, birliğin ortak bir çevre politikası geliştirme sürecini hızlandırmıştır. Buna dayanarak, AB oluşturduğu ortak çevre politikasıyla çevre ve ekonomi üzerindeki olumsuz etkiyi kaldırmaya çalışmış, AB üye devletlerinin refah içerisinde yaşamasına olanak sağlamayı hedeflemiştir. Buradan hareketle, iklim kriziyle mücadele AB çerçevesinde ekonomi temelli olarak ortaya çıkmış olsa da, Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında geliştirilen yukarıda da belirtilen Emisyon Ticaret Sistemi gibi mekanizmalar ülkelerin diplomatik işbirliği yapmasına yardımcı olarak siyasi bütünleşmeye yönelik bir araç olarak vurgulanmıştır. Bu çerçevede, iklim krizi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı yeni işlevselcilik temelinde ekonomik bütünleşmeden, siyasi bütünleşmeye kadar olan tüm süreci içermektedir.

1.2 İKLİM KRİZİ NEDİR?

İklim krizinin geçmişi sanayi devrimine kadar uzansa da AB içerisinde çevre politikaları uzunca süre gündemde kendisine yer bulamamıştır. Fakat, zaman geçtikçe AB'nin çevre politikalarına bakış açısı değişmiş ve bu politikalara daha fazla odaklanmaya başlamıştır. 1990'lı yıllarla

birlikte AB iklim krizini gündemine katmıştır.⁶⁶ AB iklim krizinde öncü bir rol üstlenerek Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması gibi iklim kriziyle mücadelede önemli olan uluslararası girişimlerde ön planda yer almaya başlamıştır.⁶⁷ AB, iklim müzakerelerinde öne çıkarak, sera gazı emisyonlarını azaltmayı ve daha temiz kaynaklardan gelen enerjiyi destekleyen politikaları benimsemiştir.⁶⁸ Fakat, emisyon azaltma konusunda her sektörde yeterli çabayı gösteremediği için başarılı olamamıştır. Bu çerçevede, AB 2050'ye kadar karbon nötr bir kıta olmayı hedeflediği için iklimden sanayiye kadar birçok sektörü içerisinde barındıran kapsamlı politika paketi olan Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı kabul etmiştir.⁶⁹ Avrupa Yeşil Mutabakatı AB'nin dönüşüm ve değişiminin ilk adımı olabilecek bir güce sahip olmakla birlikte, söz konusu mutabakat iklim krizi temelinde şekillenmiştir. Avrupa Yeşil Mutabakatıyla sektörel bir bütünleşmenin meydana gelmesi beklenmekte ve bu bütünleşmenin de siyasi bir bütünleşmeye yol açması hedeflenmektedir. Buna dayanarak, iklim krizi çerçevesinde ortaya çıkan Avrupa Yeşil Mutabakatı ekonomi, çevre gibi sektörlerde başlayarak siyasi bir bütünleşmeye dönüşmesi beklenmektedir. Bu çalışma Avrupa Yeşil Mutabakatı ve iklim krizini yeni işlevselcilik kuramı çerçevesinde değerlendireceği için bu bölümde tezin kavramsal çerçevesinin yapı taşı olan iklim krizinin ne anlam ifade ettiğine değinilecektir.

18.yüzyılın ikinci yarısında Sanayi Devrimi'nin başlamasına paralel olarak karbona dayalı kömür, doğalgaz, petrol gibi fosil yakıtların kullanımının artmasıyla birlikte sera gazı emisyonları artış göstermiş ve dünyanın karbon döngüsü bozulmaya başlamıştır.⁷⁰

⁶⁶ Erdoğan Seven, "İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele ve Avrupa Birliği," *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, 4 (2018): 704.

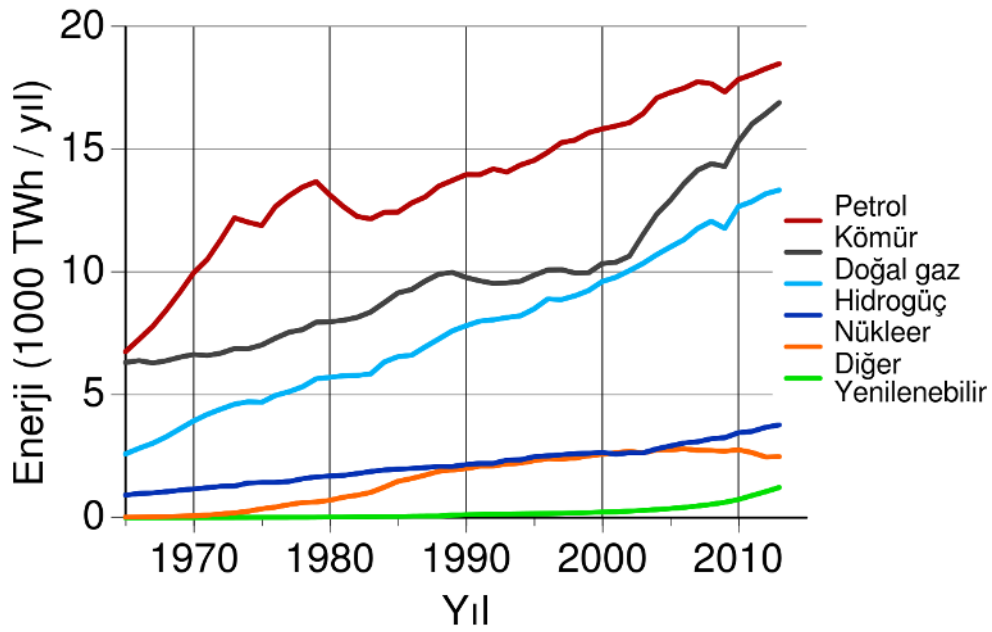
⁶⁷ *Age.*, s. 704.

⁶⁸ Grégory Claeys, Simone Tagliapietra ve Georg Zachmann, "How To Make The European Green Deal Work," *Policy Contribution*, 13 (2019): 2.

⁶⁹ Mark Leonard vd., "The Geopolitics of The European Green Deal," *European Council on Foreign Relations, Policy Brief* (2021): 2.

⁷⁰ Alper Akyüz, "Yaşamsal Bilinmezlik: İklim Krizi ve Gıda," *Toplum ve Hekim*, 34, 5 (2019): 348.

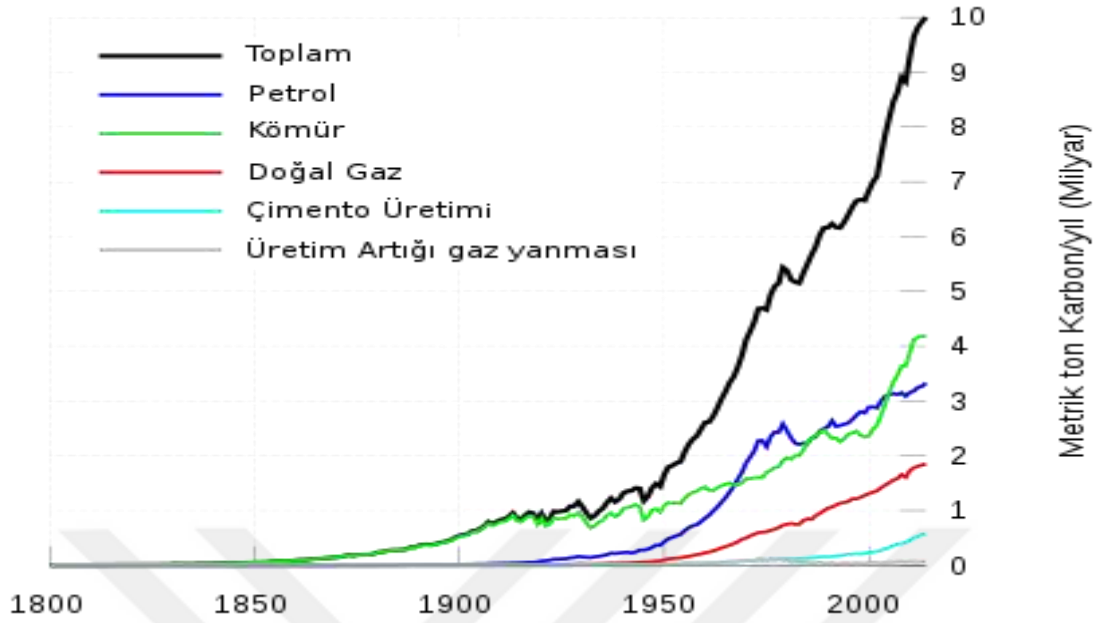
Tablo 1. Fosil Enerji Kaynaklarının Dünyadaki Tarihsel Üretimi (1970-2010)⁷¹

Tablo 1’de görüldüğü üzere, Sanayi Devrimi’yle birlikte 1800’lü yıllardan 2000’lere kadar kömür, petrol ve gaz gibi fosil yakıtların üretimi ve kullanımı büyük ölçüde artış göstermiştir. Bu doğrultuda, fosil yakıt kullanımının artması iklim krizini somutlaştırarak, özellikle 1900’lü yıllardan itibaren önemli bir sorun haline getirmiştir. Fosil yakıtların kullanımına paralel olarak küresel çapta karbon emisyonları 1900’lü yıllardan itibaren büyük miktarda artış göstermeye başlamıştır. Tablo 2’den de anlaşılabacağı üzere, aynı dönemde fosil yakıtlar arasında en yüksek karbon emisyonuna sahip olan fosil yakıtlar sırasıyla petrol, kömür ve doğal gazdır.

⁷¹ “Enerji Kaynakları ve Kullanım Oranları,” *Abcccevre*, <https://www.abcccevre.com/enerji-kaynaklari-ve-kullanim-oranlari.html> (Erişim Tarihi: 1.12.2022).

Tablo 2. Küresel Fosil Yakıt Karbon Emisyonları⁷²

Sera gazı emisyonlarının artışı önemli karbon yutakları olan okyanusların ve karasal bitki örtüsünün karbon emisyonlarını emme kapasitesini aşmaktadır.⁷³ Aynı zamanda, sera gazı miktarının atmosferde artış göstermesi atmosferdeki sıcaklığın sanayi devrimi öncesiyle karşılaştırıldığında 1 derece artış yaşamasına neden olmuştur.⁷⁴ Fakat, atmosferde biriken sıcaklığın yeterince dağılmaması mevsimler ve hava olayları üzerinde olumsuz bir etki yaratarak “küresel ısınma”yı ortaya çıkarmaktadır.⁷⁵ Küresel ısınma sonucunda denizler ve okyanuslardaki su seviyesi yükselmekte ve buna ek olarak aşırı sıcaklar buzulları eritmektedir. Okyanusların ısınmasıyla birlikte, okyanus yüzeylerinin atmosferdeki karbonu emmesi okyanusların asitlenmesine neden olarak pH değerlerini azaltmaktadır.⁷⁶ Tahmini olarak 2100 yılına kadar küresel yüzey sıcaklıklarında 1-6 derece arasında bir artış yaşanacağına dikkat

⁷² “Global Carbon Emissions From Fossil Fuels,” *Researchgate*, https://www.researchgate.net/publication/340610999_Comparison_of_Strength_Activity_of_Limestone-Calced_Clay_and_Class_F_Fly_Ash (Erişim Tarihi: 1.12.2022).

⁷³ Akyüz, “Yaşamsal Bilinmezlik: İklim Krizi ve Gıda,” 348.

⁷⁴ *Age.*, s. 348.

⁷⁵ *Age.*, s. 348.

⁷⁶ *Age.*, s. 348.

çekilmektedir.⁷⁷ Yüzey sıcaklıklarında yaşanacak bu artış hem insan yaşamını hem de çevreyi olumsuz etkileyecektir. Bu çerçevede, tezin bu bölümünde ilk etapta iklim krizi kavramı tanımlanarak, söz konusu kavramın tarihsel gelişiminden bahsedilecektir. İkinci olarak ise, iklim kriziyle küresel mücadele için yürütülen uluslararası girişimlerden bahsedilerek, Avrupa Yeşil Mutabakatı'na kadar uzanan sürece dikkat çekilecektir.

1.2.1 İKLİM KRİZİ KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Kömür, doğalgaz gibi fosil yakıtların kullanımının artması ve küresel ısınma iklim geçişlerinde anormal değişimler yaratmış ve bu değişimler de hem insanları hem de dünyayı olumsuz etkilemiştir. Bu ortaya çıkan durum ise, iklim krizi olarak tanımlanmaktadır. İklim krizi kavramı Birinci Sanayi Devrimiyle birlikte insan yaşamının her alanında etkin bir rol oynamaya başlamıştır.⁷⁸ Bu çerçevede, sanayi devrimi ile karbona dayalı doğalgaz, petrol ve kömür gibi fosil yakıtların kullanımı artış göstermiş, değişen üretim sistemi ve artan tüketim iklim krizinin daha görünür bir hale gelmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda, doğal kaynakların tükenmesi, ekolojik dengenin bozulması gibi pek çok çevre sorunu baş göstermeye başlamış ve bu durum da 1960'ların sonundan itibaren iklim değişikliğini önleyebilmek için küresel anlamda mücadele girişimlerini tetiklemiştir.⁷⁹ Söz konusu, iklim kriziyle küresel mücadele girişimleri BM önderliğinde başlamıştır. 1983 yılında iklim kriziyle mücadelenin ilk ayağı BM tarafından kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (*World Commission on Environment and Development*, WECD) olmuştur. Söz konusu komisyon, sürdürülebilir kalkınmayı benimseyen ülkeleri birleştirmeyi amaçlayan BM'nin alt bir organizasyonu olarak ortaya çıkmıştır.⁸⁰ Bu komisyon aynı zamanda 1987 yılında Brutland Raporu'nu yayınlarak ilk defa çevre ve kalkınma arasındaki ilişkiye odaklanmış, sürdürülebilir kalkınma kavramından bahsetmiştir.

⁷⁷ Age., s. 348.

⁷⁸ Ecehan Özmehmet, "Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları," *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 3, 12 (2008): 2.

⁷⁹ Age., s. 2.

⁸⁰ Noriko Kono, "Brutland Commission (World Commission on Environment and Development)," içinde *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*, Alex C. Michalos der. (Kanada: Springer, 2014), 450.

Söz konusu raporda, sürdürülebilir kalkınma kendi ihtiyaçlarımızı karşılarken üretimin sekteye uğramadan devam etmesi ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da karşılayacak şekilde aktarılması olarak ifade edilmiştir.⁸¹ Bu tanım çerçevesinde, sürdürülebilir kalkınma çok yönlü olarak ele alınarak iklim kriziyle bağdaştırılmıştır.

İklim kriziyle mücadelede amaç, iklim sistemine etki eden her türlü insani faaliyeti azaltarak sistemin zarar görmesine engel olmaktır.⁸² Fakat, insani faaliyetlerin önüne geçilmediği takdirde, dünya yüzeyinde ek bir artışın görülmesi, eşi benzeri görülmemiş hava olaylarının görülmesi muhtemeldir. 1990'lı yıllarla birlikte iklim krizi daha fazla görünürlük kazanarak hem AB'nin gündeminde hem de uluslararası girişimlerin merkezinde yer almıştır.⁸³ Bu doğrultuda, iklim değişikliğine karşı 1992'de kabul edilen, küresel tepkinin temelini oluşturan BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ortaya çıkmıştır. Söz konusu sözleşmenin amacı insan faaliyetlerini önlenebilir düzeyde tutarak dünya yüzeyi ve atmosferinin ek ısınmasına engel olabilmektir.⁸⁴ İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 194 ülkenin taraf olmasıyla kabul edilmiştir. İklim krizi şiddetini daha da arttırarak dünyayı alarma geçirmeyi başarmış ve bu sözleşmenin ardından, Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması iklim değişikliğiyle mücadelede küresel işbirliğinin ilk ciddi adımları olarak ortaya çıkmıştır. 11 Aralık 1997'de kabul edilen Kyoto Protokolü, 16 Şubat 2005 yılında yürürlüğe girerek 2020 yılına kadar geçerliliğinin korumaya devam etmiştir.⁸⁵ Kyoto Protokolü'nün ardından iklim kriziyle mücadele için 12 Aralık 2015 tarihinde 195 ülkenin katılımıyla Paris İklim Anlaşması

⁸¹ United Nations, "Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future," 1987, 15.

⁸² Semin Paksoy, "Türkiye'nin İklim Aksiyonunun Bugünkü Durumu," *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 3 (2019): 156.

⁸³ Seven Erdoğan, "İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele ve Avrupa Birliği," *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, 4 (2018): 704.

⁸⁴ United Nations, "United Nations Framework Convention on Climate Change," 1992, 33.

⁸⁵ United Nations, "Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change," 1998, 21.

imzalanmıştır.⁸⁶ İklim değişikliğini önemli bir problem olarak gören AB, iklim değişikliğiyle mücadelede ön saflarda yer alarak her iki anlaşmanın imzalanmasında etkin bir role sahiptir.⁸⁷

İklim kriziyle yakından ilgilenen AB bir taraftan iklim müzakerelerinde yer alırken, diğer taraftan ise sera gazı emisyonlarını azaltmayı amaçlamış ve temiz kaynaklardan gelen enerjiyi destekleyen politikaları benimsemiştir.⁸⁸ AB, her ne kadar sera gazı azaltımına yönelik adımlar atmaya başlamış olsa da her sektörde aynı başarıyı elde edememiştir. Bu çerçevede, Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula Von der Leyen AB iklim politikalarını güçlendirme ve genişletme sözü vermiştir.⁸⁹ Bu doğrultuda, AB 2050'ye kadar karbon nötr olmayı hedeflediğinden ve bu hedefini gerçekleştirmek için iklimi, enerjiyi, sanayiye içerisine alan kapsamlı bir politikaya ihtiyaç duyduğu için 11 Aralık 2019'da AB ekonomisinin çevresel olarak sürdürülebilir olmasını sağlayacak politika paketi olan Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı tanıtmıştır.⁹⁰ Paris İklim Anlaşması hedefleriyle uyumlu olarak açıklanan, Avrupa Yeşil Mutabakatı iklim değişikliğiyle mücadele etmek için AB'yi modern, kaynakları verimli kullanan, rekabetçi bir ekonomiye dönüştürmeyi amaçlamakta ve 2050 yılına kadar sıfır net sera gazı emisyonuna ulaşmayı hedeflemektedir. Avrupa Yeşil Mutabakatı'yla amaçlanan temiz hava, enerji verimli binalar ve daha temiz enerji gibi uygulamalarla vatandaşların, gelecek nesillerin refahını ve sağlığını iyileştirmektir.⁹¹ Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın hedefi olan karbon salımlarının nötrlenmesi ve Avrupa'nın karbon nötr bir kıtaya dönüşmesi yeşil sermayeden geçmektedir.⁹² AB üye ülkeleri ekonomilerini yeşilleştirerek karbon nötr bir kıta olma yolunda adımlarını atmaya başlamaktadır. İklim krizinin küresel bir sorun olarak gündemde yer alması sadece AB ülkelerini değil dünya üzerinde yer alan iklim değişikliğinin

⁸⁶ United Nations, "Paris Agreement," 2015, 27.

⁸⁷ Erdoğan, "İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele," 704.

⁸⁸ Grégory vd., "How To Make The European Green Deal Work," 2.

⁸⁹ Age., s. 2.

⁹⁰ Leonard Mark vd., "The Geopolitics of The European Green Deal," 2.

⁹¹ "A European Green Deal," European Commission, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (Erişim Tarihi: 10.01.2022).

⁹² Grégory vd., "How To Make The European Green Deal Work," 2.

çözümü olabilecek her birey ve her ülkeyi içine almaktadır. Bu çerçevede, ülkelerin işbirliği içerisinde yer alarak iklim değişikliğine karşı mücadele etmesi, sera gazı emisyonlarını azaltmaya çalışması ve daha temiz bir dünya için çalışması amaçlanmaktadır.

Tezin konusuna uygun olarak, bu bölümde iklim krizi kavramının nasıl ortaya çıktığı ve bu kavramı etkileyen faktörler belirtilerek, iklim krizinin tanımı yapılmıştır. İklim krizinin tanımlanmasının ardından, söz konusu krizin Avrupa Yeşil Mutabakatı'na kadar olan tarihsel gelişimine ve AB'nin oynadığı role dikkat çekilmiştir. Sonraki bölümde, iklim kriziyle mücadelede önemli büyük role sahip olan uluslararası girişimler ele alınacaktır.

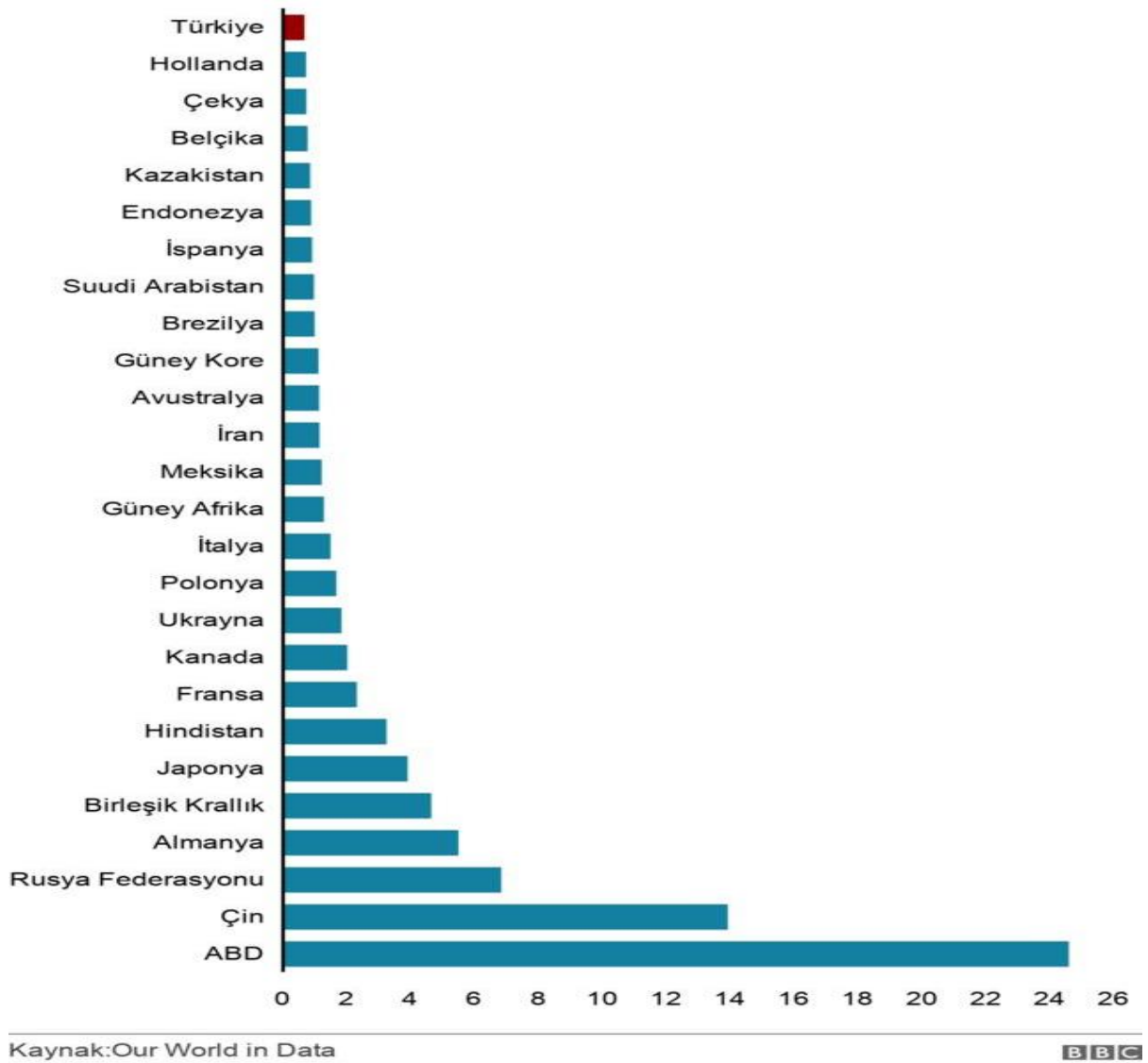
1.2.2 İKLİM KRİZİYLE MÜCADELEYE YÖNELİK ULUSLARARASI GİRİŞİMLER

Sanayi Devriminin ardından fosil yakıt kullanımı artmış ve bu artış doğal çevrenin yapısını bozarak, ekolojik sistemde büyük olumsuz etkiler meydana getirmiştir. 1980'den itibaren iklim krizi somut bir yapı kazanmış ve bu doğrultuda iklim kriziyle mücadele adına başlatılan ilk girişim Birleşmiş Milletler İklim Çerçeve Sözleşmesi olmuştur. Bu sözleşmenin ardından, iklim krizi AB'nin gündemini meşgul etmeye başlamış ve AB önderliğinde bu sorunun çözümüne yönelik Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması'ndan oluşan ciddi adımlar ortaya çıkmıştır.

1.2.2.1 BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İKLİM ÇERÇEVE SÖZLEŞMESİ

1980'li yıllarla birlikte insan etkinliklerinin sera gazı emisyonlarında etkin bir role sahip olması ve söz konusu emisyonların iklim değişikliğini etkilemesi dünyayı harekete geçirmiştir. Dünyanın farklı bölgelerinde yıllık olarak açığa çıkan fosil yakıt kaynaklı karbondioksit emisyon oranlarını incelendiğinde (bkz. Tablo 3), örneğin karbondioksitin AB'de artışı 1900'den sonra önemli ölçüde artarak 2020'lerde en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu doğrultuda, fosil yakıt kullanıldıkça yıllık üretilen CO₂ yükselişe geçerek iklim krizi sorununun önemini vurgulamıştır.

Tablo 3. Kümülatif Karbon Salımlarına Göre Ülkelerin Payları ve Türkiye (% , 2020)⁹³

Bu gelişmelere paralel olarak, devletler bu problemle yakından ilgilenmek üzere hızlı bir şekilde iklim kriziyle mücadeleyi başlatmak için Taraflar Konferansı olarak (*Conferences of the Parties, COP*) anılan toplantıların ilkinin 1995'te Berlin'den başlayarak sonuncusu COP-26 olacak şekilde 2021'de Glasgow'da düzenlemiştir.⁹⁴ Bu konferansların sonucunda 1990'da BM Genel Kurulu İklim Çerçeve Sözleşmesi'nin ortaya çıkabilmesi için hükümetlerarası müzakere komitesinin oluşturulması konusunda uzlaşma sağlandı. Söz konusu sözleşme taslağı hükümetler arası müzakere komitesi (*International Negotiating Committee for a Framework*

⁹³ "Kümülatif Karbon Salımlarına Göre Ülkelerin Payları ve Türkiye 2020," *In Our World Data, BBC*.

⁹⁴ United Nations, "United Nations Framework Convention on Climate Change," 1992, 3.

Convention on Climate Change-INC) tarafından hazırlanarak 9 Mayıs 1992’de New York’ta bulunan BM Merkezi’nde onaylanmıştır.⁹⁵ Bu gelişmenin ardından taslağı hazırlanan sözleşmenin 3-14 Haziran 1992 tarihinde düzenlenen Rio de Janeiro Dünya Çevre Zirvesi’nde imzalanması kararlaştırılmıştır. Söz konusu anlaşma 197 ülke tarafından ve bu ülkeler dışında iklim konusunda istikrarlı bir yol izleyen AB tarafından onaylanarak 21 Mart 1994’te yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise bu sözleşmeyi 24 Mayıs 2004’te onaylamıştır.

Sözleşmenin amacı sera gazı emisyonlarına etki eden insan faaliyetlerini engellenebilir düzeyde tutmaktır. Böyle bir düzeye de ancak ekosistemin yapısını bozmadan, ekosistemin devamlılığını sağlayacak bir şekilde ulaşılmalıdır. Sözleşme ülkelerin kalkınma hedeflerini ve koşullarını da gözeterek sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler” ilkesi çerçevesinde ele almaktadır.⁹⁶Sözleşmeye taraf olan gelişmiş ülkeler sanayi devriminden sonra atmosfere daha fazla sera gazı salımında bulunduğu için sera gazlarının azaltılmasında daha fazla sorumluluğa sahiptir. “Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler” ilkesi ülkelerin sosyo-ekonomik koşulları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, sözleşme taraf ülkelerin yükümlülükleri bakımından farklılık göstermektedir. Sözleşmede 26 madde ve iki ek bulunmaktadır. Sözleşmenin birinci ekinde Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü’ne (*Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD*) üye gelişmiş ülkeler ve eski sosyalist Avrupa gelişmiş ülkeleri yer almakta ve bu ülkeler Ek-I ülkeleri olarak tanımlanmaktadır. Buna dayanarak, Ek-I’de yer alan ülkeler sera gazı emisyonlarını azaltmak için politika geliştirme sorumluluğuna sahiptir.

Diğer taraftan ise, yalnız OECD üye ülkelerinin (Fransa, Hollanda, Lüksemburg, Almanya, Belçika, İtalya, İsviçre, İsveç, İzlanda, Norveç, Kanada, ABD, Türkiye, Avusturya, İngiltere

⁹⁵ *Age.*, s. 4.

⁹⁶ *Age.*, s. 8.

re,İspanya,Portekiz,Danimarka,Yunanistan,İrlanda,Lüksemburg) oluşturduğu Ek II’de gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkelere teknoloji ve mali yardım yapmaktan sorumludur.⁹⁷ Sözleşmenin uzun vadeli amacı sera gazlarının belirli bir seviyede kalmasını sağlayarak insanların iklim sistemine zarar verecek müdahalelerde bulunmasını en kısa sürede önlemektir.⁹⁸ İkinci bir hedefi ise, atmosferde tutulan emisyonlarda tüm ülkelerin sorumluluğunun bulunmasıdır. Sanayileşmiş ülkelerde karbondioksit emisyonunun 2000 yılına kadar 1990 dönemindeki düzeyden daha az seviyeye ulaşma amacını taşımaktadır.⁹⁹

Buna ek olarak, ülkelerin birlikte hareket ederek bu sorunun üstesinden gelebileceği düşünülmektedir. İklim değişikliği çerçeve sözleşmesinde amaçlanan zorlayıcı bir çerçeve oluşturmadan ülkeleri yüreklendirici bir yaklaşımla sorunun çözümünde rol almasına olanak sağlamıştır.¹⁰⁰ Sanayileşmiş ülkeler sorunun çözümü için anahtar olarak görülmektedir. Geliştirmekte olan ülkelerin önlem alma konusunda kapasitelerinin gelişmiş ülkeler kadar yeterli olmaması geliştirmekte olan ülkelerin iklim değişikliğinden daha fazla etkilenmesine yol açmaktadır.¹⁰¹ Ayrıca sanayileşmiş ülkelerin teknoloji ile transferiyle bu sorunun çözümüne katkıda bulunacakları öngörülmektedir. Bu doğrultuda, kalkınma ve iklim değişikliği arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu görülmekte ve sürdürülebilir ekonomik bir büyümeyle iklim değişikliği sorununa hızlı bir çözüm yaratacağı vurgulanmaktadır. Söz konusu sözleşme sera gazı emisyonlarına dikkat çekerek 1990’daki oranına dönüşümünü sağlamak için çerçeve sunmaktadır.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi iklim krizi sorununa yönelik bir farkındalık sağlamış olsa da yasal olarak herhangi bir bağlayıcılığının olmaması söz konusu

⁹⁷ Selim Kılıç ve Mehmet Özel, “Küresel Bir Sorun Olarak İklim Değişikliği ve İklim Politikaları,” *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 34 (2006): 151.

⁹⁸ *Age.*, s. 151.

⁹⁹ *Age.*, s. 151.

¹⁰⁰ Seçil Mine Türk, “İklim Değişikliği ile Mücadelede Küresel Adımlar: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi ve KYOTO Protokolü,” *Demokrasi Platformu*, 15 (2008): 244.

¹⁰¹ *Age.*, s. 250.

sözleşmenin işlerlik kazanmasına engel olmuştur. Söz konusu sözleşme sadece ülkelerden sadece emisyon azaltımı ile ilgili politika ve önlemleri benimsemelerini isterken, aynı zamanda belirli aralıklarla periyodik bir şekilde rapor vermeleri gerektiğinin altını çizmiştir. Bu sözleşmenin ardından kabul edilen Kyoto Protokolü'nün emisyon azaltım hedeflerinin ülkeler açısından yasal bağlayıcılığının olması BMİDÇS'ye işlerlik kazandırmıştır.

1.2.2.2 KYOTO PROTOKOLÜ

İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi gerçekleştirilmesi gereken eylemlerin ana hatlarını çizmiş olsa da sözleşmeye taraf olan ülkeler üzerinde herhangi bağlayıcı bir yükümlülüğe sahip olmaması hedeflerin elde edilmesi konusunda sorun teşkil etmektedir. Bu yüzden 1995 yılında gerçekleştirilen Berlin Taraflar Konferansı'nda yeni bir düzenlemenin olması gereğinden yola çıkarak, 1996'da gerçekleşen 2.Taraflar Konferansı'nda Cenevre Deklarasyonu'yla birlikte Ek-I ülkelerinin yasal yükümlülük altına gireceği belirtilerek, Aralık 1997'de Kyoto'da bir konferans düzenlenmesine karar verilmiştir.

3. Taraflar Konferansı 1997'de Kyoto'da toplanmış ve ortak eylemlerin ana hatlarını belirten Kyoto Protokolü'nün ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Kyoto Protokolü'nde bilim insanlarından çevrecilere kadar pek çok katılımcı yer almış, konferansta iklim değişikliği ve ekonomi arasındaki bağa odaklanılmıştır. Kyoto Protokolü 16 Şubat 2005'te yürürlüğe girerek sözleşmeye taraf olan 191 ülke iklim krizine etki eden iktisadi faaliyetlerin insan önlenebilir düzeyde tutulmasını amaçlamıştır. Protokolün küresel amacı 2050 yılına kadar 1990 yılındaki emisyon oranlarının yarı yarıya düşürülmesidir. Ancak, 1990 yılında 5 milyar olan dünya nüfusunun 2050 yılında 8-11 milyara çıkacağı yönündeki öngörüler dünyanın bu durumdan olumsuz etkileneceğinin altını çizmektedir.¹⁰² Bu çerçevede, protokol uyarınca, dünya nüfusunun 2050 yılında oldukça büyük bir artış göstereceği göz önünde bulundurularak

¹⁰² "World Population to Increase by One Billion by 2025," UNFPA, <https://www.unfpa.org/news/world-population-increase-one-billion-2025> (Erişim Tarihi: 5.10.2022).

emisy on miktar ının yarıya düşürülebilmesinin 1990 yılındaki emisyon miktar ının 3/4 oranında azaltılmasından geçtiği vurgulanmıştır.¹⁰³ Kyoto Protokolü emisyonları belirli bir oran altına düşürmeyi amaçlamış ve bu çerçevede 2010 yılına kadar sözleşmeye taraf ülkelerin emisyon oranlarını 1990 seviyesinin %5 oranında düşürmesine dikkat çekmiştir. Söz konusu protokol çerçevesinde, her ülkenin bireysel yükümlülük lere sahip olması ülkelerin bir kısmının az da olsa emisyon artırımında bulunmasına olanak sağ larken, bir kısmının ise sadece dengeleme yapabilmesini ön görmektedir. Fakat bunun dışında yer alan pek çok ülke %8 oranında emisyonlarını azaltmak zorunda kalacaktır. Örneğin, Avustralya Kyoto Protokolü çerçevesinde gerçekleştirmesi gereken %8’lik emisyon azaltım hedefini beklenenden de hızlı bir şekilde ve %20 seviyelerinde gerçekleştirmiştir.¹⁰⁴

Diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerin iklim çerçevesinde kalkınmalarını sağlayabilmek için yeni mekanizmaların üretilmesinin gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Sözleşme ülkelerin sera gazı azaltım veya arttırım yükümlülüklerine ek olarak taraflara belirli yükümlülükler getirmektedir. Bu yükümlülüklerden birincisi bütün ülkeler ulusal sera gazı envanteri hazırlayarak, hazırladığı envanterin bildirimini yapmaktan sorumlu tutulacaktır. Protokol’de tanımlanan bir diğer yükümlülük ise, iklim değ iş ikliğ inin etkilerinin azaltılması için tedbirler alınarak bildirilecek ve ilgili teknolojik uygulamalar ile iş birliği sağ lanarak çözüm oluşturulacaktır.

Protokole taraf olan Ek I’i oluşturan gelişmiş ülkeler sera gazı emisyonlarını azaltmakla yükümlü yken, Ek I dışında kalan ülkeler ise herhangi bir yükümlülüğe sahip değildir.¹⁰⁵

¹⁰³ United Nations, “Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change,” 1998, 21.

¹⁰⁴ Australian Government, “Australia’s Long-Term Emissions Reduction Plan,” 2021, 8.

¹⁰⁵ Mutlu Tüzer ve Seyhun Doğan, “Küresel İklim Değ iş ikliğ i ile Mücadele: Genel Yaklaşımlar Uluslararası Çabalar,” *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 44 (2011): 157.

Kyoto'ya taraf olan AB'de ortalama %8 oranında sera gazı azaltmakla yükümlüdür. Buna karşın, birlik içinde sorumluluk paylaşım anlaşmasının bulunması bazı ülkelerin sera gazlarını arttırmasına yol açarken, bazı ülkeler ise AB azaltım oranının üzerinde bir yükümlülükle karşı karşıya kalmaktadır.¹⁰⁶ Kyoto Protokolü'nün tarafı olan ve sera gazı azaltımıyla yükümlü ülkeler, hedeflerini gerçekleştirebilmek için tedbirlerini ulusal düzeyde almak durumundadır. Ek I ülkelerinin yanında yer alan Ek II'de bulunan gelişmiş ülkelerin BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde gelişmekte olan ülkelere sera gazlarını azaltma amacıyla teknolojik destek vereceklerini belirten maddesi aynı şekilde Kyoto Protokolü'nde de yer almıştır.¹⁰⁷ Bu çerçevede, ekonomisi hızlı bir şekilde büyüyen ülkelerin emisyonu azaltmaları oldukça zor olduğu için taraf olmak istememişlerdir. Düşürülecek emisyon miktarlarının dengesizlik içinde olması ülkelerin emisyon düşürme miktarlarına şüpheyle bakmalarına neden olmuş ve sözleşme hedefleri konusunda uzlaşma sağlanamamıştır.¹⁰⁸ Kılıç ve Özel'in ifade ettiği üzere, atmosferde bulunan gaz emisyonlarına uluslararası düzeyde vergi konulması bir diğer tartışmanın ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır, nitekim vergilendirmenin amacı doğal kaynakların fiyatlarını arttırarak sürdürülebilirliğini sağlamak olsa da, fiyat artışı ekonomik olarak dezavantaja neden olacağı için vergilendirme konusu tartışmaya açık bir konu olarak ele alınmıştır.¹⁰⁹ Bu tartışmalar çerçevesinde, 2002 yılında AB ülkeleri Kyoto protokolünü savunurken ABD gibi çok fazla karbon salımı yapan bir ülkenin Kyoto'ya taraf olmaması büyük bir sorun yaratmıştır. Protokol çerçevesinde ülkeler hedefler konusunda uzlaşamamış ve söz konusu protokole taraf olma konusunda çekingen bir tavır takınmışlardır. 19 Nisan 1998'de protokolü imzalayan Avustralya uzun bir süre boyunca protokolü onaylamamış 11 Mart 2007'de protokolü

¹⁰⁶ *Age.*, s. 165.

¹⁰⁷ *Age.*, s. 166.

¹⁰⁸ Kılıç ve Özel, "Küresel Bir Sorun Olarak İklim Değişikliği ve İklim Politikaları," 150.

¹⁰⁹ *Age.*, s. 155.

onaylamaya yanaşmıştır. ABD 12 Kasım 1998’de protokolü imzalamasına rağmen protokolü onaylamayarak protokole taraf olmayı reddetmiştir.

Kyoto Protokolü ulusal ekonominin ilgili sektörlerinde güçlendirilmesi, sürdürülebilir tarım biçimlerinin benimsenmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi gibi hedefler doğrultusunda şekillenmektedir. Kyoto Protokolü’nün uygulanması konusunda AB’nin politikalarının oldukça büyük bir etkisi vardır. AB en güçlü ve lider ekonomiler arasında yer aldığı için sera gazlarıyla başa çıkma konusunda önemli bir role sahiptir. 1990 yılıyla karşılaştırıldığında, AB sera gazı emisyonlarını 2019’a kadar %24 oranında azaltmayı başarmıştır.¹¹⁰ Kyoto Protokolü kapsamında 15 AB üye ülkesi 2008-2012’ye kadar sera gazı emisyonlarını %8 oranında azaltma konusunda uzlaşmıştır. Bu 15 ülke sadece Kyoto hedeflerini gerçekleştirmekle kalmamış aynı zamanda belirlenen hedefleri aşmışlardır. Örneğin 2011 verileri çerçevesinde AB’deki durum incelendiğinde, 15 ülkeden 7’si (Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, Portekiz ve İspanya) yurtiçi emisyon azaltım yoluyla bireysel sera gazı hedeflerine ulaşmıştır. İrlanda ve Portekiz ise, karbon yutaklarını kullanarak hedeflerine ulaşmıştır.¹¹¹ Belçika, Hollanda ve İspanya Kyoto esneklik mekanizmalarını kullanarak amaçlarını gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede, söz konusu ülkeler Kyoto hedeflerinin üzerinde bir performans sergileyerek, Kyoto hedeflerini aşmışlardır. Fakat, 2015 yılında Paris’te toplanan taraflar konferansında Kyoto yerine daha etkili bir anlaşma olan Paris İklim Anlaşması imzalanmıştır. Kyoto Protokolü her ne kadar başta hedeflenen miktarların altında bir noktada uzlaşının önünü açmış olsa da dünya ve iklim için önemli bir anlaşma olarak tarihte yerini almıştır.

¹¹⁰ European Parliament Fact Sheets on The European Union, “Combating Climate Change,” 2021.

¹¹¹ European Commission, “Progress Towards Achieving the Kyoto and EU 2020 Objectives,” 2013, 5.

1.2.2.3 PARİS İKLİM ANLAŞMASI

Kyoto'nun 2020 yılında geçerliliğini yitirecek olması yeni arayışlara neden olmuştur. Paris İklim Anlaşması bu arayış çerçevesinde ortaya çıkan bir anlaşmadır. Söz konusu anlaşma 12 Aralık 2015'te BM İklim Değişikliği Çerçeve Anlaşması'na taraf olan ülkelerin uzlaşmasıyla yürürlüğe girmiştir. Paris İklim Anlaşması iklim değişikliği tehdidine karşı küresel tepkiyi güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Anlaşmanın nihai amacı taraf olan 197 ülkenin küresel sıcaklık artışını 2 derece altında mümkünse 1.5 derece altında tutabilmeye yönelik mücadelenin devamlılığını sağlamaktır.

Bu anlaşmayla birlikte, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine daha hızlı bir şekilde adapte olduktan sonra düşük sera gazı emisyonları ve iklime dayanıklı kalkınma söz konusu sözleşmenin merkez noktalarından biri haline gelerek bu çerçevede sürdürülebilir finansman sağlamak amaç haline gelmiştir. Sözleşmenin tarafları sera gazı emisyonlarında hızlı bir düşüş yaratmak için emisyonlarını arttırmayı hedeflemiştir. Paris İklim Anlaşması'nda emisyonların azaltılması önemli bir konu olarak yer almaktadır. “Karbon Bütçesi” kavramı bu çerçevede ortaya çıkmış bir kavramdır. Karbon bütçesi kavramı, küresel sıcaklığı 2 derece altında tutulması koşuluyla insan kaynaklı faaliyetlerin ne kadar karbon salımı yapabileceğine yönelik ortaya çıkan bütçedir.¹¹² Bu açıdan, Kyoto Protokolü'yle ayrılmaktadır.¹¹³ Buna dayanarak, tarafların kendi faaliyetlerinde değişiklik yaparak emisyon azaltımına gitmeleri ve özellikle gelişmiş ülkelerin mutlak emisyon azaltım hedefleri üstlenerek örnek oluşturmaları beklenmektedir.¹¹⁴ 2050 yılına kadar insan kaynaklı salımlar ve yutaklar arasında bir denge sağlamak amaçlanmaktadır. Yeni uluslararası karbon ticaret sistemi kurularak, bu mekanizmanın sera gazı emisyonlarını azaltması ve sürdürülebilir gelişmeyi desteklemesi beklenmektedir. 2009 yılında daha varlıklı ülkeler (Belçika, Danimarka, Finlandiya, vb.) 2020

¹¹² T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, “İklimin İçin Rehber,” 2019, 6.

¹¹³ *Age.*, s. 7.

¹¹⁴ *Age.*, s. 7.

yılına kadar daha fakir ülkeler için 100 milyar dolarlık “Yeşil İklim Fonu” adıyla iklim finansmanı sağlayacaklarının sözünü vermiştir.¹¹⁵ 100 milyar doların taban rakam olması hedeflenmiş ve ülkelerin ihtiyaçları oranında 2025’ten itibaren güncellenmesi kararlaştırılmıştır. Fakat, gelişmiş olan ülkeler taahhüt ettikleri miktarı gelişmemiş ülkelere yeterli miktarda ulaştırmamıştır.¹¹⁶

Paris İklim Anlaşması’nda öne çıkan bir diğer önemli konu ise, raporlamaların ve değerlendirmelerin şeffaf bir şekilde ülkelerin ulusal katkı beyanları çerçevesinde değerlendirilmesidir.¹¹⁷ Buna dayanarak, tarafların her beş yılda ulusal katkı planlarını izlemeleri gerekmekte ve düzenli bir şekilde ilerlemelerin sözleşmenin genel hedeflerine göre değerlendirilmesi gerekmektedir. İlk küresel durum değerlendirmesi 2023 yılında yapılacak ve ardından her 5 yılda bir yapılması sağlanacaktır.¹¹⁸ Gelişmekte olan ülkelerin zararlarının karşılanması amaçlansa da bu mekanizmanın nasıl bir işleyişe sahip olacağı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Paris İklim Anlaşması çerçevesinde nükleer enerji karbona dayalı bir enerji olmadığı için 2050’ye kadar sıfır net karbon hedefine ulaşmada büyük bir role sahip olacaktır.¹¹⁹ Paris İklim Anlaşması’yla birlikte “Emisyon Sıfırlama” kavramı ortaya çıkmıştır. Emisyon sıfırlamayla birlikte taraf ülkelerin sıfır karbon üretmeleri sağlanacak ve yeni teknolojilerle temiz enerjiye yönelmelerine olanak sağlanacaktır. Küresel düzeyde düşük karbonlu bir ekonomiye geçiş başlayacağı için ilk etapta fazla maliyetin ortaya çıkması muhtemeldir.¹²⁰ Bu durum, maliyetleri kimin karşılayacağı konusunda tartışmalar yaratmaktadır. Ulusal emisyonları karşılaştırmak, kişi başına düşen emisyonları karşılaştırmak

¹¹⁵ Green Climate Fund, “Resource Mobilisation,” 2020.

¹¹⁶ “Oxfam: Zengin Ülkeler 100 Milyar Dolarlık İklim Fonu Taahhüdünü Yerine Getirmiyor,” *İklim Haber*, <https://www.iklimhaber.org/oxfam-zengin-ulkeler-100-milyar-dolarlik-iklim-fonu-tahhudunu-yerine-getirmiyor/> (Erişim Tarihi: 30.11.2022).

¹¹⁷ Kılıç ve Özel, “Küresel Bir Sorun Olarak İklim Değişikliği ve İklim Politikaları,” 154.

¹¹⁸ Age., s. 156.

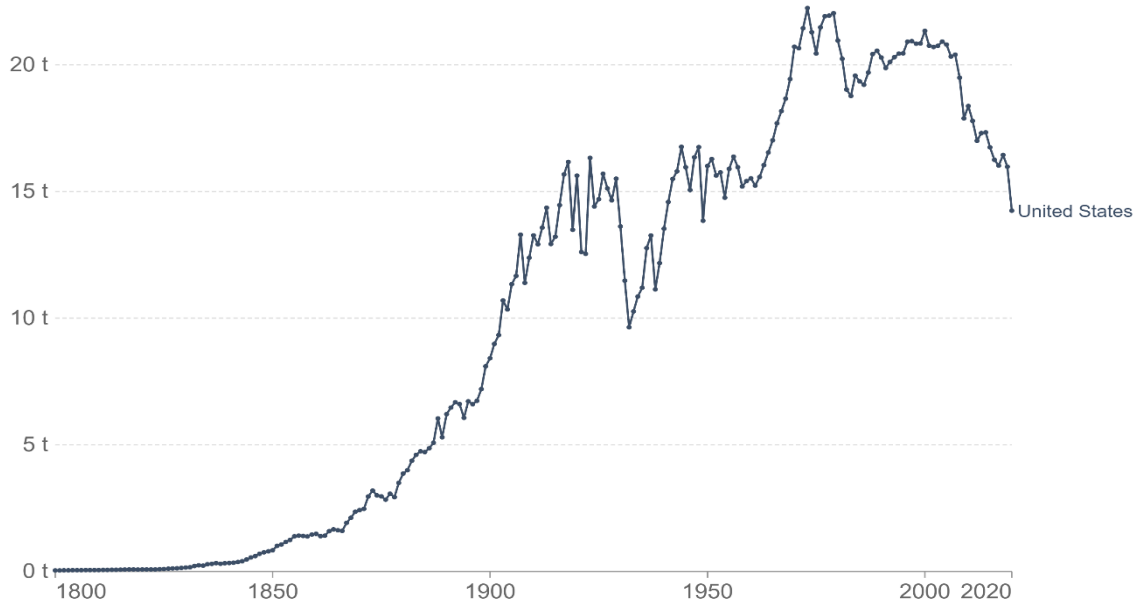
¹¹⁹ UNFCCC, “Paris Climate Agreement,” 2015, 10.

¹²⁰ M. Özgür Yanardağ ve Kurtuluş Bozkurt, “Bedavacılık Sorununun Paris İklim Anlaşması Çerçevesinde Analizi,” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 53 (2017): 72.

gibi ülkelerin sorumluluklarını ölçme konusunda pek çok yönteme başvurulmaktadır. Fakat, sorumluluğu kişi başına düşen emisyon miktarı üzerinden ölçmek ABD'yi en sorumlu ülke konumuna getirecekken, ulusal emisyon oranı üzerinden yapılacak bir ölçümde Çin'in ön plana çıkmasına neden olacaktır.¹²¹

Tablo 4'ten anlaşılacağı üzere, ABD'nin kişi başına düşen emisyon miktarı 1973 yılında 22.24 tona ulaşarak en yüksek değerini almıştır. 1983'te söz konusu miktar az bir düşüş göstererek 18.77 tona gerilemiştir. 2020 yılında ise 14.24 tona gerilemiştir. Sera gazı emisyon oranlarında düşüş meydana gelmiş olsa dahi kişi başına düşen emisyon miktarının fazla olması ABD'yi sorumlu ülke konumuna getirmektedir.

Tablo 4. ABD'nin Kişi Başına Düşen Toplam Sera Gazı Emisyonları¹²²

Source: Our World in Data based on the Global Carbon Project

OurWorldInData.org/co2-and-other-greenhouse-gas-emissions/ • CC BY

Çin, 2019 yılında ABD ve diğer gelişmiş ülkelerin sera gazı emisyon miktarlarını aşarak, dünyadaki sera gazı emisyonunun %27'sini yaydığı için en büyük yayıcı konumuna

¹²¹ Age., s. 89.

¹²² "Per Capita CO2 Emissions", *Our World in Data*.

gelmiştir.¹²³ Elbette tüm sorumluluğu bu ülkeler üzerinden değerlendirmek adil bir değerlendirme biçimi değildir. Emisyon kesintilerinin bir kısmı için gelişmiş ülkelerin gelişmemiş ülkelere ödeme yapması bu sorunu çözüme ulaştırmayı hedeflemektedir.

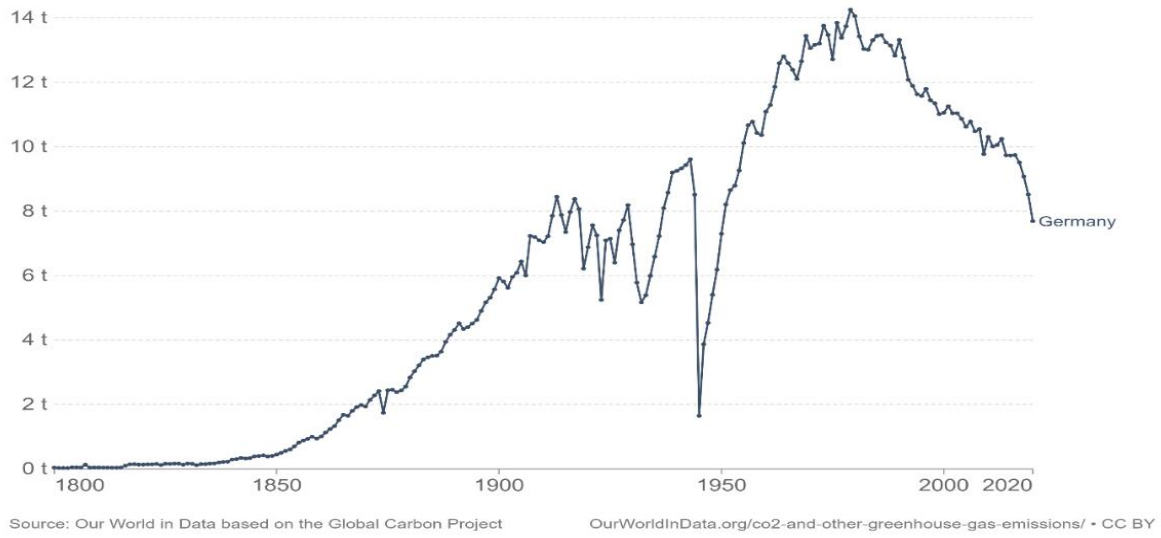
Almanya, Aralık 2016 yılında geliştirmiş olduğu 2050 İklim Eylem Planı çerçevesinde Paris İklim Anlaşması'na uygun olarak uzun vadeli düşük sera gazı emisyonu geliştirme stratejisini ortaya koyarak BM'ye sunan ilk ülkelerden biri haline getirmiştir.¹²⁴ Bu çerçevede incelemeye değer bir ülke konumundadır. Aşağıdaki Almanya'nın 1800-2020 aralığında karbondioksit (CO2) değişimini gösteren tabloda görüleceği üzere, Almanya'da CO2 seviyesi 1900 yılında artış gösterirken, dünya savaşlarının da etkisiyle 1950'li yılların başına kadar düşüşe geçmiştir. Sonrasında tekrar artış eğilimine girerek, 1990 yılında 13.31 trilyona ulaşmıştır. 2020'de ise emisyon oranları tekrar düşüş göstererek, 7.69 trilyona gerilemiştir. Almanya'nın asıl amacı 2050'ye kadar karbon nötr ülke konumuna gelmektir. Ülkenin orta vadeli hedefi ise sera gazlarını en az %55 civarında 1990'daki oranına kıyasla 2030'a kadar azaltabilmektir.¹²⁵

¹²³ Rhodium Group, "China's Greenhouse Gas Emissions Exceeded The Developed World for the First Time in 2019," 2021.

¹²⁴ "Climate Action Plan 2050 - Germany's Long-Term Low Greenhouse Gas Emission Development Strategy," *Federal Ministry For The Environment, Nature Conversation, Nuclear Safety and Consumer Protection*, <https://www.bmuv.de/en/topics/climate-adaptation/climate-protection/national-climate-policy/climate-action-plan-2050-germanys-long-term-low-greenhouse-gas-emission-development-strategy> (Erişim Tarihi: 25.08.2022).

¹²⁵ Age.

Tablo 5. Almanya’da Kişi Başı Karbondioksit Oranları¹²⁶

Bu çerçevede, Paris İklim Anlaşması’nın iklimle mücadele konusunda oldukça önemli bir anlaşma olduğunun altı çizilmektedir. Söz konusu anlaşmayla emisyon azaltımına gidilerek küresel ısınmayı kontrol altına alabilmek amaçlanmaktadır. İkinci bölümde ise, AB’nin iklim kriziyle mücadele girişimleri ve Avrupa Yeşil Mutabakatı’na kadar uzanan sürecinden bahsedilecektir.

¹²⁶ “Per Capita CO2 Emissions in Germany”, *Our World in Data*.

II. BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ VE İKLİM: AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI ÇERÇEVESİNDE EKONOMİ VE ENERJİ SEKTÖRÜNDE ATILAN ADIMLAR

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ VE İKLİM

Sanayi Devrimi'yle başlayan iklim krizi AB'nin ana gündem maddesi haline gelmiştir. AB üye ülkeleri nehirlerin taşması, mevsimsel sıcaklıkların üst seviyede seyretmesi, orman yangınları, çığ düşmesi, toprak kayması gibi iklim değişikliğinden kaynaklanan pek çok sorunla karşı karşıya gelmiştir. Bu durum, AB'nin iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine fazlasıyla maruz kalmasına neden olmuş ve AB iklim krizinin etkilerinin en fazla hissedildiği alan haline gelmiştir. Bunun sonucunda, iklim krizi birliğin en önemli sorunları arasında yerini almıştır.¹²⁷ Bu çerçevede, AB iklim kriziyle mücadelesine hız vererek söz konusu sorunun çözümünde öncü bir rol üstlenmiş olsa da, AB'nin iklim kriziyle mücadelesine tarihsel olarak bakıldığında bütünleşmeye paralel başlamadığı bu konularının uzunca süre AB gündeminde yer bulamadığını belirtmek gerekmektedir. Ancak, 1972 Paris Zirvesi'yle birliğin gündeminde çevre sorunlarının yer edinmeye başlaması, birliğin iklim kriziyle mücadele edebilmek için politika geliştirme konusunda hem fikir olmasına olanak sağlamış ve birlik 1973 yılında ilk çevre planını ortaya çıkarmıştır.¹²⁸

Bu gelişmenin ardından, AB'nin 1987'de Avrupa Tek Senedi'ni (ATS) imzalaması birliğin iklim krizi ve çevre konularında ön plana çıkmasına olanak sağlamıştır. ATS'de belirtilen çevre ile ilgili gerçekleştirilecek eylemlerde çevrenin kalitesini korumak ve geliştirmek, insan sağlığının korunmasına katkıda bulunmak, doğal kaynakların verimli bir şekilde kullanımını sağlamak gibi üç önemli hedef yer almıştır.¹²⁹ Bu hedefleri

¹²⁷ Erdoğan, "İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele," 704.

¹²⁸ Bulletin of the European Communities, "Statement From the Paris Summit," 1972.

¹²⁹ Official Journal of the European Communities, "Single European Act," 1987.

gerçekleştirirken topluluk teknik ulaşılabilir verileri, çeşitli bölgelerdeki çevresel koşulları, eylemin potansiyel faydalarını ve maliyetlerini göz önünde bulundurmuştur. ATS'nin çevre politikasının ilk yasal dayanağı olduğu ifade edilebilir.¹³⁰ Bu gelişmeye ek olarak, 24 Haziran 1989'da alınan konsey kararına göre enerji tasarrufu yapılarak daha temiz enerji kaynaklarına yönelim konusu gündeme gelmiştir.¹³¹ Sürdürülebilir büyüme ve kalkınma Maastricht Anlaşması ile birlik politikalarında yer edinmeye başlamış ve birliğin iklim kriziyle mücadeleye kolayca adapte olmasını sağlamıştır.¹³² Bununla birlikte, Maastricht Anlaşması çevreyi resmi bir AB politikası haline getirmiştir.¹³³ 2000 yılında ise, AB iklim kriziyle mücadele için Avrupa İklim Değişikliği Programı kapsamında başlatılan Avrupa Emisyon Ticaret Sistemi'ni (EU ETS) kurarak en fazla karbon salımının gerçekleştiği enerji, sanayi ve havacılık sektörlerinde sera gazı emisyonlarını azaltmayı hedeflemiştir.¹³⁴ AB 2007 yılı itibariyle yeni bir çevre politikası benimseyerek, "iklim paketi"ni hızlandırmak ve Avrupa'da yenilenebilir enerji kullanımını arttırmak için politikalar geliştirmeyi hedeflemiştir.¹³⁵ AB'nin yeni çevre politikası temel ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları bütünleştiren bir yaklaşımla ve yedi amaca hizmet etmek için Avrupa Konseyi'nin Haziran 2006'da hazırladığı Yenilenmiş Sürdürülebilir Stratejisi'nin varsayımları üzerine kurulmuştur.¹³⁶

Tablo 6. AB'nin Yeni Çevre Politikasının 7 Amacı

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE TEMİZ ENERJİ
SÜRDÜRÜLEBİLİR ULAŞIM

¹³⁰ European Parliament, "Environment Policy: General Principles and Basic Framework," 2021.

¹³¹ Hikmet Kuran, "Kyoto'dan Paris'e Avrupa Birliği İklim Politikaları ve Etkinliğinin İncelenmesi," *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2, 2 (2019): 49.

¹³² *Age.*, s. 50.

¹³³ European Parliament, "Environment Policy: General Principles and Basic Framework," 2021.

¹³⁴ Erdoğan, "İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele," 704.

¹³⁵ Zofia Wysokinska, "The New Environmental Policy Of The European Union: A Path To Development of a Circular Economy and Mitigation of the Negative Effects of Climate Change," *Comparative Economic Research*, 19, 2 (2016): 58.

¹³⁶ *Age.*, s. 58.

SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİM VE TÜKETİM
DOĞAL KAYNAKLARIN KORUNMASI VE YÖNETİMİ
HALK SAĞLIĞI
SOSYAL UYUM, DEMOGRAFİ VE GÖÇLER
KÜRESEL YOKSULLUK VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ZORLUKLARI

AB'nin yeni çevre stratejisiyle de uyumlu olarak 8-9 Mart 2007 tarihinde gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirvesi'nde 2020 yılına kadar küresel sıcaklığın sanayi devrimi öncesine göre 2 derece daha azaltılmasına katkı sağlayacak iklim ve enerji politikalarını entegre eden eylem planı kabul edilerek, 2020 yılına kadar hem sera gazı emisyonlarının hem de enerji tüketiminin %20 oranında azaltılması hedeflenmiştir¹³⁷ Çevre stratejilerinin AB için oldukça önemli olması AB'nin çevre politikalarını diğer siyasi stratejilerle birleştirerek, tarımsal ve çevresel hedefleri için 10-12 milyar avro ayırabilmesine olanak sağlamaktadır. Çevre politikası gelecek nesillere temiz bir çevre sunabilmeyi amaçlamaktadır.

Çevre pek çok tehditle karşı karşıya kalmakta ve biyoçeşitlilik azalmaktadır. AB içerisinde yaşam alanlarının yaklaşık %81'i kötü durumdadır.¹³⁸ Buna dayanarak, AB hem yaşam alanlarına karşı ortaya çıkan tehditlere karşılık verebilmek hem de biyoçeşitlilik ve ekosistemlerin kaybını durdurmaya çalışmak için 2020 yılına kadar strateji geliştirmiştir.¹³⁹ Bu çerçevede, AB ekosistem kaybı ve biyoçeşitliliğin korunmasına yönelik birtakım projeler geliştirmiş ve bu geliştirilen projeler başarıya ulaşmıştır. 2016-2021 yılları arasında İrlanda'da

¹³⁷ Age., s. 60.

¹³⁸ "Nature Restoration Law," European Commission, https://environment.ec.europa.eu/topics/nature-and-biodiversity/nature-restoration-law_en (Erişim Tarihi: 30.11.2022).

¹³⁹ Wysokinska, "The New Environmental Policy of the European Union", 60.

bulunan karbon yakalama konusunda oldukça büyük öneme sahip bataklık arazilerinin restorasyon çalışmalarına başlamış ve toplam 5.4 milyon avro harcayarak proje başarıya ulaşmıştır.¹⁴⁰

AB, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı yürürlüğe koymasının ardından biyoçeşitlilik ve ekosistem kaybını azaltmak için uygulamakta olduğu stratejiyi geliştirerek, AB komisyonu 23 Ekim 2020'de 2030 için biyoçeşitlilik stratejisini kabul etmiş ve AB'nin kara,deniz alanlarının en az %30'unu korumayı hedeflemiştir.¹⁴¹

Yukarıda belirtildiği gibi, AB biyoçeşitliliği ve ekosistemi büyük ölçüde eski haline getirmeye çalışmış ve geliştirmiş olduğu projelerle başarıyı yakalamıştır. Buna dayanarak, AB iklim sorununa yönelik birtakım stratejiler ortaya koymuş ve birlik kendi içinde aldığı kararlarla bu konuda çözüm önerilerini de geliştirerek iklim konusunda ön plana çıkan bir imaj çizmiştir.

2.1.1 AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKALARI

Sanayi devrimine kadar olan süreçte çevreye ve çevre konularına karşı herhangi bir önem atfedilmeksizin, sanayi devrimiyle birlikte üretim ve tüketim yapıları değişmiş, dünyada artan nüfus nedeniyle Avrupa ülkelerinin refahını sağlamanın ekonomik büyümeden geçtiğinin altı çizilerek, geliştirilen politikalar ekonomi çerçevesinde şekillenmiştir.¹⁴² II. Dünya Savaşı'nın ardından dönem koşulları da değerlendirilerek, Birleşik Avrupa fikri oluşmaya başlamış ve bu doğrultuda Avrupa Birliği'ne giden yol açılmıştır. Birlik ekonomik, kültürel, siyasal ve sosyal faaliyetler gerçekleştirirken, çevresel sorunlar daha fazla görünür olmaya başlamış ve bu durum

¹⁴⁰ “Restoring Ireland’s Raised Bogs to Capture Carbon,” *European Commission*, https://ireland.representation.ec.europa.eu/projects/eu-funded-project-helps-restore-irelands-raised-bogs_en (Erişim Tarihi: 30.11.2022).

¹⁴¹ “Biodiversity Strategy for 2030,” *European Commission*, https://environment.ec.europa.eu/strategy/biodiversity-strategy-2030_en#:~:text=The%20biodiversity%20strategy%20aims%20to,people%2C%20climate%20and%20the%20planet (Erişim Tarihi: 30.11.2022)

¹⁴² Kemal Yaman ve Murat Gül, “Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası,” *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, 2, 2 (2018): 202.

çevresel faktörlerinde işin içine katılmasına olanak sağlamıştır.¹⁴³ Buna ek olarak, üye ülkelerin aynı yaşam standartlarına sahip olmasını sağlamak için çevresel politikalar ön plana çıkmaya başlamıştır.

AB tarihsel süreçleri incelendiğinde kuruluş aşamalarında çevreye yönelik herhangi bir politika yer almazken, 1973 yılından itibaren AB çevreyi göz ardı edemeyeceğini anlayarak, çevre politikaları oluşturmaya başlamış ve bu tarihten itibaren 7 çevre eylem planını ortaya koymuştur.¹⁴⁴ Birinci çevre eylem planı 1973-1976 dönemini kapsayarak, ulusal çevre politikaları arasında bir bağ kurmayı amaçlamış ve bu eylem planından sonra geliştirilecek olan planların öncüsü olmuştur. İkinci çevre eylem planı ise, 1977-1981 arası dönemde etkin rol oynayarak, birinci eylem planının devamı niteliğinde değerlendirilse de söz konusu planının genişletilmiş halini temsil etmiştir. Üçüncü çevre eylem planı 1982-1987 yılları arasında işlevini yerine getirmiş ve bu planda daha fazla çevre politikaları üzerinde durulmuş, yenilenebilir enerji kaynakları gibi konular eylem planının çerçevesini meydana getirmiştir.¹⁴⁵ Üçüncü çevre eylem planını takip eden dördüncü eylem planı 1987-1992 arasında varlığını sürdürmüş ve söz konusu plan Avrupa Tek Senedi çerçevesinde hazırlanarak çevre ve kaynakların korunması gibi sorunları bir bütün halinde incelemeyi olanaklı hale getirmiştir.¹⁴⁶ Beşinci eylem planına gelindiğinde ise, bu plan sadece Avrupa'daki çevreyi korumanın gelişimi kapsamındaki durum ve tahminlerle ilgili büyük bir veri sunmakla kalmamış, aynı zamanda çevreye karşı mevcut tehditleri vurgulamıştır. Örneğin; iklim değişikliği, hava ve su kirliliği, doğal kaynakların sürdürülemez şekilde kullanılması, bitki türlerinin azalması, endüstriyel ve belediye atık problemleri karşılaştığımız, çözülmesi gereken küresel zorlukların başında yer almaktadır.¹⁴⁷ 2002-2012 dönemini kapsayan altıncı eylem planının da bu bahsedilen küresel

¹⁴³ Age., s. 202.

¹⁴⁴ Age., s. 202.

¹⁴⁵ Age., s. 210.

¹⁴⁶ Age., s. 210

¹⁴⁷ Jan Wiktor Tkaczynski, "The Environmental Policy in the European Union," *Politeja*, 10, 1 (2008): 209.

zorluklar kapsamında ulaşması gereken hedefleri belirlemiştir.¹⁴⁸ Çevre eylem planlarının yedincisi 2013- 2020 yılına kadar işlerliğini devam ettirmiş ve bu planda öncelikli hedeflerin altı çizilmişken, 2050 yılına kadar da kapsamlı bir bakış açısı sunmuştur.¹⁴⁹ Bu eylem planı, 2021-2030 yılları arasında etkin bir rol oynayacak olan sekizinci çevre eylem planıyla daha da geliştirilmiştir. Sekizinci çevre eylem planının temel amacı adil, eşitlikçi, kapsayıcı bir şekilde iklim nötr, sürdürülebilir, kaynakları verimli kullanan, esnek ve rekabetçi bir ekonomiye geçişi hızlandırarak, aynı zamanda biyolojik çeşitlilik kaybını durdurmak olarak açıklanmıştır.¹⁵⁰ Bunun yanı sıra, Avrupa yeşil mutabakatıyla uyumlu politika ve uygulama yaklaşımlarını destekleyerek güçlendirmektedir. 2050 yılına kadar hiçbir şeyin israf edilmediği, büyümenin canlandırıcı bir etki yarattığı, birlik içinde iklim nötre ulaşıldığı ve eşitsizliklerin önemli ölçüde azaltıldığı insanların refah ekonomisi içerisinde iyi bir şekilde yaşadığı ortam öncelikli hedef olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu plan birbiriyle bağlantılı ve birbirini izleyen 6 tematik önceliğe sahiptir. Eylem planının ilk olarak hedeflediği 2030 sera gazı emisyon azaltım hedefine ulaşmak için sera gazı emisyonlarını hızlı bir şekilde azaltarak, birlik içinde doğal yutakların sera gazı giderim oranlarını arttırmaktır. İkincil hedef ekosistemin, çevrenin ve ekonominin tüm sektörlerinin iklim değişikliğine karşı savunma mekanizmalarını geliştirmektir. Kaynakların verimli ve sürdürülebilir bir şekilde kullanıldığı döngüsel ekonomiye geçişin hızlandırılması üçüncül olarak gerçekleştirilmesi planlanan hedefler arasında yer almaktadır. Dördüncü öncelik ise hava, su, toprak, ışık ve gürültü kirliliği de dahil olmak üzere sıfır kirlilik hedefine yönelik stratejiler geliştirmektir. Eylem planının ana hedefi olarak belirtildiği gibi deniz ve kara biyoçeşitliliğini koruyarak, eski haline getirmek beşinci öncelik olarak ortaya çıkmaktadır. Son olarak altıncı önceliğe baktığımızda sürdürülebilirliğin çevresel yönlerini teşvik ederek, özellikle enerji, sanayi, altyapı, turizm gibi alanlarda iklim

¹⁴⁸ Age., s. 211.

¹⁴⁹ Gül Yaman, “Avrupa Birliği’nin Çevre Politikası,” 213.

¹⁵⁰ Eur-Lex, “Decision (EU) 2022/591 of the European Parliament and of the Council of 6 April 2022 on a General Union Environment Action Programme to 2030”, 2022.

baskılarını önemli ölçüde azaltmaktır.¹⁵¹ Buna göre sekizinci çevre eylem planının 2030 hedefleri üzerinde hızlandırıcı bir etki yaratacağı ve Avrupa yeşil mutabakatıyla uyumlu olarak geliştirildiğini ifade edebilmek mümkündür. Söz konusu, çevre politikalarının herhangi bir hukuksal bağlayıcılığı olmamasına rağmen, belirli hedefler doğrultusunda ortaya çıkan çalışmalar olarak değerlendirilmiştir. Avrupa Komisyonu tarafından uygulamaya konulan çevre eylem programları iklim değişikliğine yönelik mali destek mekanizmalarının yürütülmesi gibi hedefler doğrultusunda oluşturulmuştur.¹⁵² Hazırlanan eylem planları ekolojik dengenin korunması, kirleten öder mekanizmasının uygulanması ve birliğe üye olan ülkelerin politikalarını uyumlu ve koordineli bir şekilde yürütmeyi amaçlamıştır.¹⁵³

Avrupa Birliği'nde çevre politikasının geliştirilmeye ve şekillendirilmeye başlandığında söz konusu politikaları teşvik eden ülkelerin sayısı sınırlıyken, çevre politikalarına kayıtsız kalan hatta bu politikaları dayatma olarak nitelendiren ülkeler olmuştur.¹⁵⁴ Bu çerçevede, çevre politikası geliştirme konusunda Almanya, Danimarka ve Hollanda ön plana çıkan ülkeler arasında yer almıştır. Bu devletler iç siyasetleri tarafından yönlendirilmekte ve yerel çevre politikaları da AB'nin politika oluşturmada etki yaratmak üzere geliştirilen bir bakış açısıyla tasarlanmıştır.¹⁵⁵ Almanya, çevre politikalarında anahtar ülke konumunda olduğu için Almanya iklim konusunda önemli bir role sahip olmuştur. AB'nin çevre politikası birliğin işleyişine ilişkin anlaşmada (*The Treaty on the Functioning of the European Union-TFEU*) özellikle 191. madde kapsamında iklim değişikliğiyle savaşma AB'nin açık hedefi olarak nitelendirilmiştir.¹⁵⁶

¹⁵¹ Age.2.

¹⁵² Ahmet Hamdi Aydın ve Ömer Çamur, "Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine İnceleme," *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 13 (2017): 26.

¹⁵³ Age., s. 26.

¹⁵⁴ Grant Wyn, Matthews Duncan ve Newell Peter, *The Effectiveness of European Union Environmental Policy* (Londra: Macmillan Press, 2000), 15.

¹⁵⁵ Age., s. 15.

¹⁵⁶ Eur-Lex Access to European Union Law, "Environment and Climate Change," 2020.

AB kuruluş aşamasındaki süreçte çevre konularına önem vermezken, 1973 yılından itibaren AB'nin çevreyle ilgili olan konulara bakış açısı değişmiş, çevre ve ekonomi arasında bir bağlantı olduğunu fark ederek, üye devletlerin aynı refah seviyesine ulaşmasını sağlamak ve devletler temelinde şekillenen çevre politikalarının koordineli bir şekilde yürütülmesi için çevre stratejisi geliştirmiştir. Bu çerçevede, 7 tane çevre eylem planını ortaya çıkarmış ve bu plan dahilinde iklim değişikliği gibi konulara çözüm oluşturmayı amaçlamıştır. Buna dayanarak, küresel olarak geliştirilen iklim kriziyle mücadele girişimlerinin yanı sıra AB kendi içerisinde de çevre politikalarına yönelmiş, çevre konusunu politika yapma sürecinin ana noktalarından biri haline getirmiştir. AB, kendi içerisinde çevre eylem planı geliştirmesinin ardından, iklim kriziyle mücadelede ortaya çıkan girişimlere de katkı sağlamıştır.

2.2 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN İKLİM KONUSUNDAKİ GİRİŞİMLERİ

1990'lı yıllarla birlikte iklim krizinin yıkıcı etkilerinin artmaya başlamasıyla iklim krizi konusu ve çözüm önerileri somut bir zemin kazanmıştır. Bu çerçevede, AB de bu konuyu çözülmesi gereken ciddi bir sorun olarak ele alarak bu konunun çözümüne bir taraftan Birlik içerisinde çevre politikaları geliştirerek; diğer taraftan da uluslararası alanda yürütülen Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması gibi girişimlerde başrol oynamıştır. Bu bölümde, AB'nin söz konusu uluslararası girişimlere yapmış olduğu katkılar ve oynadığı rollerin yanı sıra Birlik içerisindeki çevre konusundaki önemli dönüm noktalarından biri olan Avrupa Yeşik Mutabakatı'na odaklanılacaktır.

2.2.1 ULUSLARARASI GİRİŞİMLERDEKİ ROLÜ

Önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere, iklim değişikliği gerek AB gerekse uluslararası politikada zaman içerisinde gündemi meşgul eden konuların başında gelmiştir. Özellikle, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren çevre konusunda AB kendini uluslararası lider olarak

konumlandırarak bu alandaki öncülüğünü geliştirmeye başlamıştır.¹⁵⁷ Bu çerçevede, birlik hem dış temsilini hem de iç iklim politikalarını önemli ölçüde geliştirme imkanı bulmuştur. AB, 1992 Rio Konferansı'nın en önemli gelişmelerinden biri olan salım azaltımı ve iklim değişikliği konusunda birtakım yükümlülükleri benimsemiş ve üye ülkeler adına grup hareket mekanizması geliştirmeye başlamıştır. AB üye ülkelerinden bazıları Ek I'de yer alırken, bazıları ise Ek 2'de yer almaktadır.¹⁵⁸ Ek I ve Ek 2 AB gelişmiş ülkelerinden oluşmakta ve bu çerçevede, AB'nin hem karbon salımlarını azaltması gerekmekte hem de gelişmekte olan ülkelere teknoloji, finansman gibi konularda yardım sağlama yükümlülükleri bulunmaktadır. AB 1993 yılında BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin taraflarından biri haline gelmiştir. Buna bağlı olarak, AB'nin 1990'ların başlarında iklim değişikliği konusunda birtakım adımlar atarak bu sorunu çözüme ulaştırmada başrol oynadığını ifade edebilmek mümkündür. AB'nin öncü rol üstlendiği girişimlerin ardından, iklim değişikliği problemi hükümetlerarası iklim değişikliği panelinde (IPCC) insan faaliyetlerinin bir sonucu olarak çevreye tehdit oluşturan bir kavram olarak ifade edilmiştir.¹⁵⁹ Buna bağlı olarak, Avrupa düzeyinde iklim değişikliği AB devlet ve hükümet başkanları tarafından düzenli olarak tartışılan önemli bir gündem maddesine dönüşmüştür.¹⁶⁰ Çevre konuları uluslararası arenada da öncelikli görüşülen konular arasında yerini almaya başlamıştır. Örneğin, 2007 yılında gerçekleştirilen G-8 zirvesinde öncelikli konular arasında yer almış, hem BM Güvenlik Konseyi hem de BM Genel Kurulu bu konuyu öncelikli konular arasında değerlendirmektedir.¹⁶¹ AB'nin Kyoto Protokolü'nün Ek B listesinde yer alması karbon salım azaltımı yapması gerektiğini ortaya koymaktadır.¹⁶² AB, yerel eylemler ve karbon yutakları

¹⁵⁷ Sebastian Oberthür ve Claire Roche Kelly, "EU Leadership in International Climate Policy: Achievements and Challenges," *The International Spectator*, 43 (2008): 35.

¹⁵⁸ Kuran, "Kyoto'dan Paris'e Avrupa Birliği Politikaları," 47.

¹⁵⁹ The Intergovernmental Panel on Climate Change, "Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability," 2007.

¹⁶⁰ Oberthür ve Kelly, "EU Leadership in International Climate Policy," 35.

¹⁶¹ *Age.*, s. 35.

¹⁶² Kyoto Protokolü'nün önemli eklerinden "Ek A" ve "Ek B" sera gazı emisyon azalimleri ve bunu gerçekleştirmesi beklenen ülkelerin listesini içermektedir. Ek A sera gazı emisyonlarına sebep olan ve azaltılması

sınırlamalarını da öne çıkararak protokolün ortaya koyduğu ‘çevresel bütünlük’ çağrılarını da destek olmaya başlamıştır.¹⁶³ AB, tüm çabalarına rağmen, BMİDÇS ve Kyoto Protokolü üzerinde sınırlı bir etki yaratmıştır.¹⁶⁴ AB diplomasi, ikna etme ve tartışma gibi yumuşak güç unsurlarını kullandığı için bu çerçevede AB’nin herhangi bir ülkeye sera gazı azaltımalarında zorlayıcı bir güç uygulama yetkisi bulunmamaktadır.¹⁶⁵ Kyoto Protokolü sera gazı emisyonlarının artış hızını yavaşlatırken, çevre bakanları konseyi 2007’de “2050 yılına kadar 1990’a kıyasla yüzde 50 kadar’ sera gazı emisyonlarının dünya çapında azaltılmasının gerekli olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁶ AB’nin 2008-2012 arasında sera gazı seviyesini 1990 seviyesinin %8 altına düşürmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁶⁷ Bu hedef kabul edilse de, AB’nin üye ülkeler arasında nasıl bir yük paylaşım yapması gerektiği sorun olarak ortaya çıkmış ve 1998 yılında yük paylaşımın yeniden dağıtımı kabul edilmiştir. Bu çerçevede, Yük Paylaşım Anlaşması (*Burden-Sharing Agreement- BSA*) imzalanmış ve AB’nin Kyoto Protokol’ü kapsamındaki toplam %8’lik azaltma taahhüdünü yerine getirmesini sağlamak amacıyla her üye devlet için farklı emisyon limitleri belirlenmiştir.¹⁶⁸ Kyoto Protokolüyle salım azaltımıyla karşı karşıya kalan AB, birlik ülkelerine paylaştırılan hedefleri gerçekleştirmek için politika ve düzenlemelere yönelmiştir. Bu çerçevede, Avrupa Komisyonu sera gazı emisyonlarını azaltmak için Avrupa düzeyinde alınabilecek çevresel açıdan etkili ve en uygun maliyetli politika ve önlemlerin belirlenmesine yardımcı olmak için 2000 yılında Avrupa İklim Değişikliği Programı’nı ortaya koymuştur.¹⁶⁹ Bu program, AB düzeyinde mevcut emisyonlarla ilgili

gereken karbon dioksit, metan, nitröz oksit gibi sera gazlarına dikkat çekmekteyken, Ek B ise Ek I’de yer alan gelişmiş ülkelerin 2008-2012 yılları arasındaki azaltması gereken sera gazı hedeflerini belirtmektedir.

¹⁶³ Oberthür ve Kelly, “EU Leadership in International Climate Policy,” 36.

¹⁶⁴ *Age.*, s. 36.

¹⁶⁵ *Age.*, s. 36.

¹⁶⁶ *Age.*, s. 36.

¹⁶⁷ Per-Olov Marklund ve Eva Samakovlis, “What is Driving the EU Burden-Sharing Agreement: Efficiency or Equity?”, *Research Paper in Economics*, 2012, 3.

¹⁶⁸ *Age.*, s. 3.

¹⁶⁹ European Commission, “The European Climate Change Programme,” 2006.

faaliyetlere odaklanarak, Kyoto'nun %8'lik azaltım hedefine yardımcı olmayı amaçlayan bir mekanizmadır.

Bu programın ardından 2005 yılında hayata geçirilen ikinci programın ana çerçevesinde ise, Ar-Ge faaliyetleri ve tarım sektörünün de içinde olduğu esneklik mekanizmalarının olması gerektiği belirtilmiştir.¹⁷⁰ AB, enerji arzı ve güvenliği konusunda oldukça hassas bir tavır sergilediği için iklim değişikliği çerçevesinde ortaya çıkan politika ve düzenlemeler sergilenen bu hassasiyet kapsamında yaratılmaktadır.¹⁷¹ Birlik hedeflere ulaşmak için en etkili düzenleme olan Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi (*European Emission Trading System- ETS*) mekanizmasını ortaya çıkarmıştır.¹⁷² ETS, 25 Ekim 2005 tarihinde çalışma hayatına adım atarak, geçen süre zarfında en etkin politika aracı olmayı başarmıştır.¹⁷³ ETS, karbon fiyatlandırmasıyla, iklim değişikliğinin tehlikeli seviyelere ulaşmasını önleyerek, küresel sera gazı emisyonlarında etkili bir azaltım yolu olarak benimsenen bir mekanizma olmuştur.¹⁷⁴ Salım ticaret sisteminin amacı maliyeti etkin bir şekilde kullanarak daha ekonomik sera gazı azaltım hedefine ulaşmaktır. Bu sistem çerçevesinde ulusal planları kapsamında kota belirlenerek ve bu kotaya bağlı kalınarak alım-satım yapılabilir. ¹⁷⁵ 2005 yılında hayata geçirilen bu sistemin Kyoto hedeflerine ulaşmadan önemli bir rol üstlendiği vurgulanmaktadır.¹⁷⁶ Bu çerçevede, AB üye devletleri de yerel bazda önlemler alarak, AB iklim politikasına katkı sağlamaktadır.¹⁷⁷ AB, 2013 yılında enerjisinin %53'ünü ithal ederken, aynı yıl enerji birliğinin çalışma stratejisini yayınlamıştır.¹⁷⁸ Enerji Birliği, AB'nin köklü bir dönüşümünü amaçlayarak, sürdürülebilir enerjinin güvenli bir şekilde tedarik edilmesini

¹⁷⁰ Kuran, "Kyoto'dan Paris'e Avrupa Birliği Politikaları," 48.

¹⁷¹ *Age.*, s. 49.

¹⁷² *Age.*, s. 49.

¹⁷³ European Commission, "The EU Emissions Trading Scheme," 2009.

¹⁷⁴ *Age.*

¹⁷⁵ Kuran, "Kyoto'dan Paris'e Avrupa Birliği Politikaları," 49.

¹⁷⁶ European Commission, "The EU Emissions Trading Scheme," 2009.

¹⁷⁷ *Age.*

¹⁷⁸ European Parliament, "Energy Union New Impetus for Coordination and Integration of Energy Policies in the EU," 2015.

sağlamakta ve tüketiciler için uygun fiyat sunmaktadır.¹⁷⁹ Enerji Birliği AB'nin enerji sorununa çözüm oluşturarak, enerjide dışa bağımlılığını azaltmaktır.

AB, Kyoto gibi Paris İklim Anlaşması'nda da ciddi bir rol üstlenmiştir. AB ve tüm üye devletleri Paris Anlaşması'nı imzalamış ve onaylamıştır. Paris Anlaşması doğrultusunda, AB ülkeleri AB'yi 2050 yılına kadar ilk iklim nötr ekonomi ve toplum haline getirmeyi kabul etmiştir. Bu çerçevede, AB iklim değişikliği konusundaki uluslararası taahhütlerini uygulamak için birden fazla politika alanına etki eden strateji benimsemiştir.¹⁸⁰ AB ülkeleri sera gazı emisyonlarını büyük ölçüde azaltmak için ekonominin ana sektörlerine yönelik bağlayıcı emisyon hedefleri koymuştur. 2017'ye kadar, AB 1990 yılına kıyasla emisyonlarını neredeyse %22 azaltarak 2020 emisyon azaltma hedefine planlanandan üç yıl önce ulaşmıştır. Aralık 2020'de, AB'nin Paris İklim Anlaşması çerçevesinde iklim hedefini arttırma doğrultusunda, AB liderleri 1990'a kıyasla 2030 yılına sera gazı emisyonlarında en az %55'lik net bir yerel azalmaya yönelik bağlayıcı AB hedefini onaylamıştır ki, bu AB için önemli bir adım olarak nitelendirilmektedir. Nisan 2021'de 2030 emisyon azaltma hedefini yasalaştırmayı amaçlayan Avrupa iklim yasasına ilişkin konsey ve parlamento geçici anlaşma konusunda hem fikir olmuş ve Haziran 2021'de AB başkanları tarafından onaylanmıştır. AB, iklim değişikliğini dış politikasının merkezi bir unsuru haline getirmiş, iklim kriziyle mücadele için küresel ortaklarla birlikte çalışmaya başlamış ve gelişmekte olan ülkelere finansal destek sağlamayı sürdürmüştür.¹⁸¹ AB ve üye ülkeleri Avrupa yatırım bankası ile birlikte gelişmekte olan ekonomilere iklim finansmanı sağlamaktadır. Bu finansman 2020 yılında 23.4 milyar Avro seviyesine ulaşmıştır.¹⁸² Ülkeler Paris İklim Anlaşması çerçevesinde uzun vadeli iklim hedeflerini gerçekleştirmeye kararlı olduklarını belirtmiştir. Buna göre AB, hem sürdürülebilir

¹⁷⁹ Age.

¹⁸⁰ European Council, "Paris Agreement on Climate Change," 2022.

¹⁸¹ European Council, "Climate Goal and the EU's External Policy," 2022.

¹⁸² European Commission, "International Climate Finance," 2020.

büyüme için finanse etmek için iddialı bir eylem planı başlatmış, hem de aynı zamanda sürdürülebilir ekonomiye geçişi finanse ederek kolaylaştırmak için bir strateji geliştirmiştir. Buna ek olarak, toplam AB bütçesinin %20'si 2014-2020 yılları arasında iklimle ilgili eylemlere harcandı. Bu hedef 2021-2027 yılları için %30 olarak belirlendi.¹⁸³

AB hem Kyoto hem de Paris İklim Anlaşması'nda önemli bir rol üstlenmiştir. Kyoto Protokolü'nün AB ve üye ülkelerini bağlayıcı hedefleri bulunmazken, Paris İklim Anlaşması AB için bağlayıcı hedefler sunmuştur. Bu çerçevede, AB bu anlaşmanın belirlediği amaca ulaşabilmek adına yeni stratejiler belirlemiş ve buna yönelik adımlar atmıştır. AB iklim kriziyle mücadelesini geliştirmek adına Paris İklim Anlaşması ile uyumlu kapsamlı bir strateji ortaya çıkarmıştır.

2.2.2. AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI

Önceki bölümde ifade edildiği üzere, Avrupa Birliği 1990'ların başından beri iklim değişikliği sorununa çözüm oluşturabilmek için liderlik rolünü üstlenerek bu sorun konusunda yapılan düzenlemelerde ön plana çıkmıştır. AB sera gazı azaltımında yükümlülüklerle sahip olmasına rağmen, her sektörde sera gazı azaltımında başarılı bir politika yürütememiş ve buna bağlı olarak belirlediği hedeflere istediği ölçüde ulaşamamıştır.¹⁸⁴ Bu çerçevede, AB tüm sektörlerle etki eden ve birliği temiz enerji kullanımına teşvik edici, birliğin daha modern bir görünüme kavuşmasını sağlayacak olan Avrupa Yeşil Mutabakatı 2019 yılında Avrupa Komisyonu tarafından oluşturulmuştur.¹⁸⁵ Avrupa Yeşil Mutabakatı, AB'nin iklim kriziyle mücadelesini ortaya koymaktadır. Her geçen yıl atmosfer ısınırken, aynı zamanda iklim değişikliği yaşanmakta ve 8 milyon türün neredeyse 1 milyonu kaybolma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Ormanlar ve okyanuslar kirletilerek yok edilmektedir. Bu çerçevede, Avrupa Yeşil

¹⁸³ Age.

¹⁸⁴ Erdoğan, "İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele," 704.

¹⁸⁵ Grégory, Tagliapietra, Zachmann, "How To Make The European Green Deal," 2.

Mutabakatı tüm bu zorluklarla mücadele etmek için ortaya çıkmış bir anlaşmadır.¹⁸⁶ Avrupa Yeşil Mutabakatı AB’yi çağdaş, net emisyonların olmadığı, kaynakları verimli kullanan, adil bir birliğe dönüştürme amacındadır. Aynı zamanda mutabakatın bir diğer amacı ise AB’nin doğal sermayesini koruyup muhafaza ederek, çevresel risklerden vatandaşlarının sağlığını korumaktır. Mutabakat kapsayıcı ve adil bir geçiş hedefleyerek insanları ilk sıraya koymakta, büyük zorluklarla karşılaşan sektörlerle ve bölgelere daha fazla ilgi göstermektedir. AB, sürdürülebilir bir yol izleyerek ekonomisini ve toplumunu dönüştürmek için kolektif bir güce sahiptir. AB, kendisini iklim ve çevresel konularda geliştirmekte ve bu konularda küresel liderliğini sürdürmeye devam etmektedir. AB, liderliğini koruyarak uyumlu bir finansal sistem oluşturmaya çalışmakta ve sürdürülebilir çözümleri desteklemektedir. Söz konusu finansal yatırımlar AB’ye sürdürülebilirlik ve kapsayıcı büyümede yeni bir yol açacak, yeşil mutabakat ise tüm sektörlerde ihtiyaç duyulan geçişi hızlandırarak destekleyecektir. Avrupa Yeşil Mutabakatı’nın başarıya ulaşması sadece AB’nin kendi başına mücadele etmesiyle değil, aynı zamanda birliği mücadelesine ortaklarının da katılmasıyla mümkün olabilmektedir. Avrupa Yeşil Mutabakatı BM 2030 gündemi ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için komisyonun stratejisinin ayrılmaz bir parçasıdır.¹⁸⁷ Avrupa Yeşil Mutabakatı’nın amaçlarına ulaşabilmesi için AB’nin ekonomi, endüstri, altyapı gibi sektörlerde temiz enerji politikalarına yönelik adımlar atması gerekmektedir. Komisyon 2050’ye kadar iklim nötr bir kıta olmaya nasıl ulaşacağına dair net bir vizyon belirlemiştir. Ayrıca komisyon etkin ve adil bir geçişin sağlanabilmesi için 9 Temmuz 2021’de “İklim Yasası”nı sunmuş ve söz konusu yasa 29 Temmuz 2021 yılında yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁸ İklim Yasası AB’nin iklim nötr hedeflerine ulaşabilmesi için AB’nin tüm politikalarına katkıda bulunmaya garanti verecek ve her sektör kendi rolünü oynayacaktır. Birlik bu çerçevede ekonomisini modernize etmeye ve iklim nötr

¹⁸⁶ European Commission, “The European Green Deal,” 2019, 2.

¹⁸⁷ *Age.*, s. 3.

¹⁸⁸ European Commission, “European Climate Law”.

hedefiyle dönüştürmeye başlamıştır. 1990 ve 2018 arasında sera gazı emisyonları %23 oranında düşerken, ekonomi %61 büyüme göstermiştir.¹⁸⁹ Buna rağmen, mevcut politikalar sadece sera gazı emisyonlarını %60 oranında 2050'ye kadar düşürebilecektir. 2020 yazına kadar komisyon AB'nin sera gazı emisyonu azaltma hedefini 1990'a kıyasla %50'ye çıkartarak, bu hedefini gerçekleştirmiştir. Bu gelişmenin ardından hedefini güncelleyerek 2030'a kadar %55 oranında emisyon azaltımı yapacağını taahhüt etmiştir.¹⁹⁰ AB, Emisyon Ticaret Sistemi'ni (ETS) ortaya çıkararak karbon fiyatlandırmasına başlamış ve bu mekanizma sayesinde emisyon oranlarında düşüş yaşanmıştır.

Avrupa Yeşil Mutabakatı'yla amaçlanan sanayi ve enerji gibi her sektörü kapsayan bir dönüşümün sağlanmasıdır. AB'nin sanayi ve enerji gibi sera gazı salım oranı yüksek sektörlerinde azaltıma yönelmesi mutabakat çerçevesinde belirlediği 2050 hedeflerine ulaşmak ve Avrupa'yı karbon nötr bir kıta yapabilmek için önemli bir adım olacaktır. AB, adil ve kapsayıcı bir geçiş gerçekleştirmeyi hedeflediğinden hem kendi doğal sermayesini korurken hem de insanların refahını arttırmayı amaçlamaktadır.¹⁹¹ AB, yeşil mutabakat hedeflerine tek başına ulaşamayacağından, diğer uluslararası aktörlerle yürüttüğü kolektif çaba önemlidir. Söz konusu, aktörler AB'nin benimsediği hedefler doğrultusunda şekillenmezse hedeflenen emisyon azaltım oranlarını gerçekleştirmesi imkansız bir hale gelecek ve Paris Anlaşması'nın amaçlarına ulaşmasına engel yaratacaktır. İklim konusunda AB kadar hırslı olmayan uluslararası aktörler olduğu için üretimin AB'den başka ülkelere transfer edilmesinde karbon kaçağı¹⁹² riski oluşmaktadır.¹⁹³ Bu çerçevede, AB karbon kaçağı riskini önleyebilmek için sınırda karbon düzenlemeleri mekanizmasını geliştirerek karbon yoğun sektörlerde karbon

¹⁸⁹ "The European Green Deal," 2019, 4.

¹⁹⁰ "2030 Climate Target Plan," *European Commission*.

¹⁹¹ *Age*.

¹⁹² İklim politikalarına sıkı sıkıya bağlı olan bir ülkenin işletmelerinin üretimini daha gevşek iklim politikasına sahip bir ülkeye kaydırmasıyla ortaya çıkan yüksek emisyon oranlarıdır. Bu ülkeler kendi emisyon oranlarında düşüşü sağlayabilirken, küresel emisyon oranlarının artışına neden olmaktadır ve bu durumda risk oluşturmaktadır.

¹⁹³ "2030 Climate Target Plan," *European Commission*.

kaçığı riskini azaltmayı çalışmayı hedeflemektedir. Bu mekanizma ithalatta karbon fiyatlandırmasını doğru bir şekilde yansıtarak, ETS'nin alternatif karbon kaçığı ölçme yöntemi olacaktır. Komisyon iklim değişikliğine uyum konusunda yeni ve daha iddialı bir iklim stratejisi benimseyecektir. AB'nin iklim değişikliğini azaltmaya yönelik tüm çabalarına rağmen, iklim değişikliği önemli bir problem olmaya devam edecektir. İklimle uyum çalışmaları kamu ve özel yatırımları etkilemeye devam ederek, AB kapsamında yatırımcılar, işletmeler iklim değişikliğini risk yönetim uygulamalarına entegre etmeye çalışacaktır.

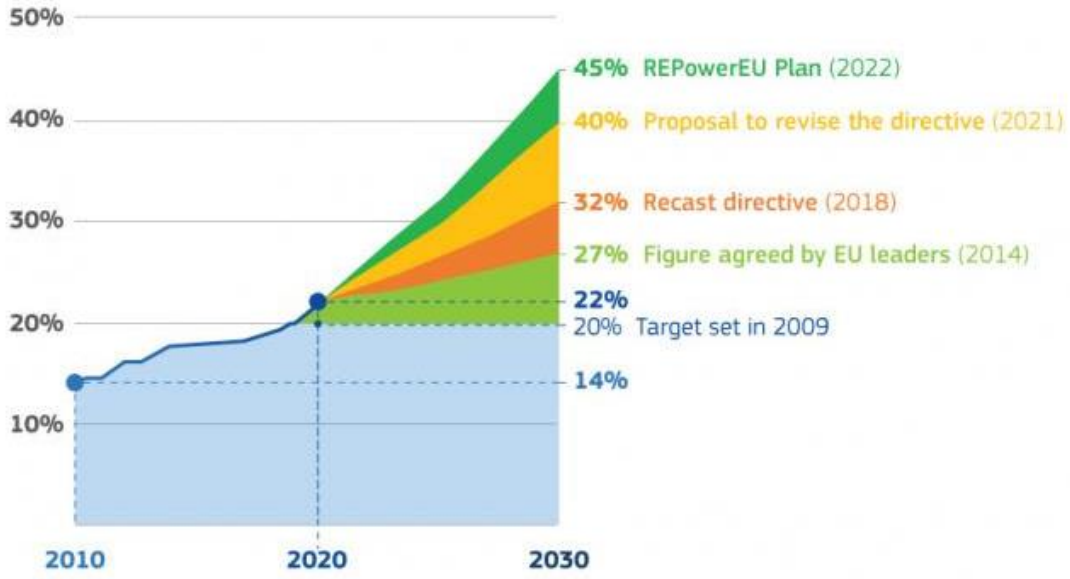
Yıllık atık miktarının %70 oranında artış göstermesi ve enerji sektörünün sera gazı emisyonlarının yarısından çoğunu üretmesi, Avrupa Yeşil Mutabakatı doğrultusunda hem dögüsel ekonomi hem de enerji sektöründeki stratejileri ön plana çıkarmıştır. Bu çerçevede, enerji sisteminin karbondan arındırılması 2030 ve 2050 hedeflerini hayata geçirebilmek için hayati bir önem taşımaktadır. Enerji sektörü AB'nin sera gazlarının %75'inden fazlasını oluşturduğu için AB'nin yenilenebilir enerji kullanımını arttırması 2030 hedeflerini hayata geçirmesine yardımcı olacaktır.¹⁹⁴ 2020 için %20 hedefini temel alan hedef yeniden düzenlenerek 2030 yılına kadar AB için en az %32'lik yeni bir bağlayıcı yenilenebilir enerji hedefi belirlemiştir. Avrupa Komisyonu yenilenebilir enerji hedeflerinde değişiklik teklifini içeren AB'nin 2030 yeni iklim hedeflerini 14 Temmuz 2021'de sunmuştur. AB, 2030 yılına kadar genel enerji içerisindeki yenilenebilir enerji kaynaklarını en az %40 oranında yükseltmeyi hedeflemiştir. 18 Mayıs 2022'de Komisyon AB'nin Rus fosil yakıtlarına olan bağımlılığını 2030'dan önce azaltmak ve temiz enerji geçişini hızlandırmak için bir dizi önlem içeren REPowerEU planını ortaya koymuştur.¹⁹⁵ Söz konusu plan enerji tasarrufu sağlamak, temiz enerji üretmek ve AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirmek gibi üç temel hedefe dayanmaktadır.¹⁹⁶

¹⁹⁴ European Commision, "Renewable Energy Targets".

¹⁹⁵ *Age*.

¹⁹⁶ *Age*.

Tablo 7. Yenilenebilir Enerji Hedeflerinin Evrimi

Tabloya göre, AB'nin 2009'daki yenilenebilir hedefi %20 iken, 2014 yılında AB liderleri tarafından kabul edilen yenilenebilir enerji %27 seviyesine ulaşmıştır. 2018'de yeniden düzenleme yönergesi ile bu oran önce %32'ye yükselmiş ve 2021'de yenilenebilir enerji direktiflerinin revize edilmesi teklifiyle %40'a ulaşmıştır. 2022'de ortaya konulan REPowerEU Planı¹⁹⁷ ile de yenilenebilir enerjinin %45 olması amaçlanmıştır.

Enerjiyi verimli bir şekilde kullanmak öncelikli olmalı ve kömür ortadan kaldırılarak yenilenebilir enerjiye dayalı enerji sektörü geliştirilmelidir. 2020'de Avrupa'da yapılan bir ankete göre, Avrupa'da yaşayan insanların %8'i evlerini yeterince ısıtamamaktadır.¹⁹⁸ Bu doğrultuda enerji yoksulluğu sorunu ortaya çıkmaktadır. Enerji yoksulluğu, düşük gelir seviyesi, yüksek harcama, zayıf enerji verimliliği gibi pek çok nedene bağlıdır. AB, bu sorunu çözüme ulaştırmak ve enerji yoksulluğuyla mücadele etmek, savunmasız tüketicileri korumak

¹⁹⁷ Avrupa komisyonu, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin yol açtığı zorluklara ve enerji piyasasında meydana gelen bozulmalarla mücadele etmek amacıyla bu planı hayata geçirmeye karar vermiştir. Plan enerji tasarrufu, temiz enerji üretimi ve enerji kaynaklarını çeşitlendirmek gibi hedeflerden oluşmaktadır.

¹⁹⁸ European Commission, "Energy Poverty".

için 2019’da kabul edilen tüm Avrupa için temiz enerji paketinde bu durumu politika önceliği olarak benimsemiştir.¹⁹⁹ İklim nötr ve döngüsel bir ekonomiye ulaşmak için sanayi sektöründe tam seferberliğin sağlanması gerekmektedir. Bu geçiş sürdürülebilir ve iş yoğun ekonomiyi genişletmek için iyi bir fırsat yaratmaktadır. Küresel marketlerde düşük emisyonlu teknolojiler, sürdürülebilir ürünler ve servisler için önemli bir potansiyel bulunmaktadır. Fakat, söz konusu dönüşüm yavaş bir şekilde ilerlediğinden dolayı, Avrupa Yeşil Mutabakatı AB’nin endüstrisinin sürdürülebilir kapsayıcı bir modele geçişini hızlandırarak desteklemektedir. 2020’de AB, 2050 yılına kadar iklim nötrlüğüne ulaşmak için düşük emisyonlu sürdürülebilir ürünler ve hizmetler sunabilmek amacıyla yeni endüstriyel strateji benimsemiştir.²⁰⁰ Çelik endüstrisi endüstriyel karbondioksit emisyonlarının %20’sini oluşturduğu için temiz çelik endüstrisi ortaklığı kabul edilmiştir. Bu ortaklığı amacı, 1990’a kıyasla 2050’ye kadar karbondioksit emisyonunu azaltmaktır.²⁰¹ Endüstriyel ekonomi ile birlikte yeni döngüsel ekonomi planı AB’nin ekonomisini modernleştirmesine yardımcı olacak ve döngüsel ekonominin imkanlarından yurt içi ve yurt dışında yararlanmasına olanak sağlayacaktır. Döngüsel ekonomi eylem planı ortak bir metodolojiye dayalı olarak tüm ürünlerin döngüsel tasarımını destekleyen “sürdürülebilir ürünler” politikasını içerecektir. Yeni bir iş modeli geliştirilerek AB pazarına sunulan zararlı ürünlerin çevresel risklerini önleyebilmek için minimum gereksinimler belirlenecektir. Döngüsel ekonomi eylem planı tüm sektörlerin geçişine rehberlik ederken, plan özellikle tekstil, yapı, elektronik ve plastik gibi kaynak yoğun sektörlere odaklanmaktadır. Söz konusu plan işletmeleri teşvik edecek önlemleri içermesiyle birlikte tüketicilerin yeniden kullanılabilir, dayanıklı ve onarılabilir ürünler seçmesine izin verecektir.²⁰² Tüketici politikası, tüketicileri bilinçli seçimler yapmaya ve ekolojik geçişte aktif rol oynamaya teşvik etmektedir. Buna dayanarak, sürdürülebilir ürün politikasının atıkları

¹⁹⁹ Age.

²⁰⁰ European Commission, “An Industrial Strategy for a Competetive, Green, Digital Europe”.

²⁰¹ European Commission, “Annual Single Market Report 2021”.

²⁰² “The European Green Deal,” 2019, 9.

önemli ölçüde azaltma potansiyeline sahip olduğu vurgulanmaktadır. Avrupa Yeşil Mutabakatının sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşabilmesinde dijital teknolojilerin büyük bir rolü bulunmakta ve söz konusu hedeflere ulaşmayı kolaylaştırmaktadır.

Enerji ve kaynakları verimli bir şekilde kullanarak bina inşa etme ve yenileme önemli bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Binaların yapımı, kullanımı, yenilenmesi önemli miktarda enerji ve maden kaynaklarını gerektirmektedir. Buna dayanarak, binalar harcanan enerjinin %40'ını oluşturmakta ve üye devletlerde bugün binaların yenilenme oranı %0.4 ile %1.2 arasında değişiklik göstermektedir.²⁰³ Fakat, AB'nin enerji verimliliği ve iklim hedeflerine ulaşabilmesi için bu oranın en az 2 katına çıkması gerektiği vurgulanmaktadır. Enerji verimliliği ve finansman gibi sorunları aşmak için AB ve üye devletler kamu ve özel binaların “yenileme dalgasına” katılmalıdır.²⁰⁴ Yenileme oranlarını arttırmak zor olsa da yenileme enerji faturalarını düşürmeye yardımcı olmakta ve enerji yoksulluğunu azaltmaktadır. Buna paralel olarak, komisyon 2020'de enerji yoksulluğuyla mücadele etme ve AB ülkelerinin çabalarını destekleme hedefini arttırmıştır.²⁰⁵ Bu teklif, binalar ve inşaat sektörünü bir araya getirecek ve yenilenmenin önündeki engelleri kaldırmaya odaklanacaktır.

Bu çerçevede, Avrupa Yeşil Mutabakatı sanayiden, iklime kadar AB'yi modernize edebilmek için kapsamlı stratejiler sunmakta, AB'nin 2050 hedeflerine daha hızlı bir şekilde ulaşabilmesi ve dönüşümünü en kısa sürede tamamlayabilmesine katkıda bulunmaktadır. AB, Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında özellikle sanayi, enerji ve ekonomi gibi karbon emisyonlarının neredeyse büyük bir bölümünü oluşturan sektörlerle yönelik yeni stratejiler belirleyerek, karbon emisyon oranlarını düşürmeyi hedeflemektedir. Döngüsel ekonomi planıyla AB yıllık atık miktarını azaltarak, ürünlerin döngünün içerisine tekrar girmesini sağlayarak ürün ömrünü uzatarak, sera gazı emisyonlarının azaltımına yardımcı olacaktır.

²⁰³ *Age.*, s. 9.

²⁰⁴ *Age.*, s. 9.

²⁰⁵ European Commission, “Energy Poverty”.

Enerji sektörü sera gazı emisyonlarının %75'inden sorumlu olduğu için enerji alanında gerçekleştirilecek strateji sayesinde dışa olan bağımlılığını azaltarak, sera gazı emisyonlarında düşüş sağlamayı hedeflemektedir. Bu çerçevede, bölümün ikinci kısmında AB'nin enerji, ekonomi sektörlerinde gerçekleştirmek istediği hedefler ve bu hedeflere ulaşmak için uygulayacağı yol haritası incelenerek analiz edilecektir.

2.3 EKONOMİ SEKTÖRÜNDE ATILAN ADIMLAR: DÖNGÜSEL EKONOMİ STRATEJİSİ

AB'de yıllık atık üretiminin 2050 yılına kadar %70 artması beklenmektedir. Buna göre, döngüsel ekonomi planı Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın hedeflediği gibi AB'nin hem 2050 yılına kadar iklim nötr olmasını sağlayacak, yıllık atık üretimini azaltacak ve aynı zamanda AB'nin ekonomisinin büyümesine, daha temiz ve rekabet edebilir bir AB yaratılmasına yardımcı olacaktır. Döngüsel ekonomi planının amacı, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın öngördüğü dönüşümsel değişiklikleri hızlandırmaktır.²⁰⁶ Bu plan, sürdürülebilir bir gelecek sağlanmasını uygun hale getirecek, geçişten kaynaklanan yeni fırsatların en üst düzeye çıkarılmasını, insanlar ve işletmeler üzerindeki yüklerin en aza indirilmesini sağlayacaktır. AB, söz konusu hedefleri gerçekleştirmek için Aralık 2015 yılında ilk döngüsel ekonomi planını hayata geçirmiştir. 54 eylemden oluşan ilk döngüsel ekonomi planı 2019'a kadar uygulanmaya devam etmiş ve 2019 yılında eylem planının değerlendirme raporu yayınlanmıştır.²⁰⁷ Bu değerlendirme raporuna göre, 2016'da 2012'ye kıyasla döngüsel ekonomi ile ilişkili sektörlerde 4 milyondan fazla işçi çalışmaya başlamış, %6 oranında bir artış meydana gelmiştir. Döngüsellik aynı zamanda yeni iş fırsatları yaratmış, yeni iş modelleri geliştirerek yeni pazarların ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. 2016'da geri dönüşüm gibi döngüsel faaliyetlerde 17.5 milyar avro değerinde

²⁰⁶ European Commission, "Circular Economy Action Plan," 2020.

²⁰⁷ European Commission, "Report from the Commission to the Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of The Regions on the Implementation of the Circular Economy Action Plan," 2019, 1.

yatırım gerçekleşmiştir. 2008-2016 yılları arasında AB’de belediye atıklarının geri dönüşümü konusunda artış yaşanmıştır. Ürünler döngüsel bir şekilde dizayn edilerek kaynak kullanımı azaltılmış ve geri dönüşüm güçlendirilmiştir. Komisyon eko tasarım düzenlemelerini geliştirmiş ve bu politikanın içerisine çevre dostu etiketi (*Ecolabel*) gibi araçları da eklemiştir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler geçişin merkezinde yer almaktadır. Bu işletmeler kurumsal Avrupa ağının tasarrufuna erişerek kaynak etkin kullanımlarını katkı sağlamıştır. Tüketicilerin daha güvenilir bilgi alabilmesi için komisyon ürünün çevresel ayak izi ve organizasyonun çevresel ayak izini geliştirmiştir.²⁰⁸ Yaklaşık 27 farklı sektörden 300 şirket ve 2000’den fazla paydaş bu yöntemleri test etmek için 5 yıl boyunca çalışmıştır. Buna ek olarak, etkili bir atık sistemi döngüsel ekonomide oldukça önemli olduğu için atık düzenleme çerçevesi revize edilerek Haziran 2018’de yürürlüğe girmiştir.²⁰⁹ Bu düzenleme iddialı ve gerçekçi dönüşüm oranları, güçlendirilmiş atık yönetimleri gibi maddelerden oluşmaktadır.

2050’ye kadar yıllık atık üretiminin %70 oranında bir artış göstermesi öngörülmekteyken, biyokütle, fosil yakıtlar, metaller ve mineraller gibi malzemelerin de küresel tüketim oranlarının da gelecek 40 yılda iki katına çıkması beklenmektedir.²¹⁰ Sera gazı emisyonlarının yarısı ve biyoçeşitlilik kaybının %90’dan fazlası fosil yakıtlar gibi karbona dayalı kaynakların kullanımından kaynaklanmaktadır. Avrupa Yeşil Mutabakatı ise bu soruna çözüm oluşturabilmek için iklim nötr, kaynak etkin ve rekabetçi ekonomi için 2020 yılında yeni döngüsel ekonomi planını geliştirmiştir. Avrupa Yeşil Mutabakatı’nın geliştirdiği bu strateji Mart 2020’de kabul edilmiştir. Geliştirilen strateji yeni döngüsel ekonomi olarak nitelendirilerek, AB’nin rekabetçi yeteneğini uzun vadeli bir şekilde garantilerken, aynı

²⁰⁸ Age., s. 2.

²⁰⁹ Age., s. 4.

²¹⁰ “The Implementation of the Circular Economy Action Plan,” 2019, 6.

zamanda birliğin iklim nötr hedefine ulaşmasına ve ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrı bir şekilde ele alınmasına katkıda bulunma hedefindedir.²¹¹

2019 yılında ilk döngüsel ekonomi planının hedeflerinin gerçekleştirilmesinin ardından, Avrupa'nın sürdürülebilir büyüme için yeni gündemi olan Avrupa Yeşil Anlaşması'nın yapı taşlarından biri olan yeni döngüsel ekonomi planı Mart 2020'de uygulamaya konulmuştur.²¹² Döngüsel ekonominin AB içerisinde uygulanması 2030'a kadar AB Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın (GSYİH) %0.5 oranında artmasına olanak sağlayacak, yeni iş fırsatlarının ortaya çıkmasına da yardımcı olacaktır.²¹³ Tek Pazar ve dijital teknolojiler ile döngüsel ekonomi AB'nin yapısını güçlendirme potansiyeline sahiptir. Avrupa Yeşil Mutabakatı bu planla AB'de gerekli görülen dönüşümleri daha hızlı bir şekilde gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

Ürünlerin çevresel etkilerinin %80'e kadar olan kısmı tasarım aşamasında belirlenirken, al-yap-kullan-at şeklinde nitelendirilen doğrusal model üreticilere ürünlerini daha döngüsel hale getirmeleri konusunda yeterli teşvik sağlamamaktadır.²¹⁴ Diğer taraftan ise tek pazar AB'nin ürün sürdürülebilirliğinde küresel standartlar belirlemesine ve dünya çapında ürün tasarımları geliştirmesine olanak sağlamıştır. Buna ek olarak, eko tasarım enerji verimliliğini ve enerji ile ilgili ürünlerin bazı döngüsel özelliklerini düzenlemektedir. Fakat, AB pazarına giren her ürünün daha sürdürülebilir bir hale gelmesini ve döngüsellik testine dayanmasını sağlayan kapsamlı bir mekanizma bulunmamaktadır.²¹⁵ Ürünleri iklim nötr, kaynak etkin ve döngüsel ekonomiye uyumlu bir hale getirmek için Komisyon sürdürülebilir ürün politikalarını geliştirmiştir. Bu politika eko tasarım çerçevesini en geniş ürün yelpazesine uygulamayı olanaklı hale getirerek döngüsellliği genişletecektir.

²¹¹ Age., s. 4.

²¹² European Commission, "Circular Economy Action Plan," 2020

²¹³ Age., s. 5.

²¹⁴ Age., s. 6.

²¹⁵ Age., s. 7.

Döngüsel ekonomi gıda ve beyaz eşya endüstrisinde de etkin rol oynamaktadır. Beyaz eşya endüstrisinde döngüsel ekonomi stratejilerinin kullanılması elektrik üretimini ve su tüketimini %0.6 ve %1 oranında azaltırken, yıkama maliyetlerinde %30 tasarruf sağlayabilmekte ve bu sayede iklim değişikliğiyle mücadele edilebilmektedir.²¹⁶ Gıda endüstrisinde ise, İspanya örneği dikkat çekmektedir. İspanya’da konserve ton balığı üzerinde uygulanan çalışmayla, ton balığı ezmesi, balık unu ve yağ üretimi dahil edilerek 0.03 kilogram karbondioksitin azalmasına olanak sağlamıştır. Endüstrilerde döngüsel ekonomiye ulaşmak ilk başta çaba gerektirirken, daha sonra uzun süreli olarak iklim değişikliğiyle mücadeleyi sağlayacaktır. Ayrıca, enerji tüketiminin artışı sera gazı emisyonlarının artmasına neden olacaktır.²¹⁷ Döngüsel ekonomi stratejilerinin ve dijital teknolojilerin uygulanması enerjinin etkin bir şekilde kullanılmasına katkıda bulunacaktır. Yenilenebilir enerji kullanımı sera gazı emisyonlarının büyük ölçüde azalmasına yardımcı olacaktır. Döngüsel ekonomi stratejileri yenilenebilir enerji kullanımını arttırarak ve enerji yapısını daha sürdürülebilir hale getirerek iklim krizinin etkilerini azaltma konusunda etkin bir role sahiptir.²¹⁸ Ayrıca, komisyon sürdürülebilir ürünler için ürün dayanıklılığının iyileştirilmesi, enerji ve kaynak verimliliğinin arttırılması, karbon ve çevre ayak izinin azaltılması, tek kullanımlık ürünlerin kısıtlanması gibi konulara dikkat çekmektedir.²¹⁹ Bu düzenlemeler ürünlerin yaşam döngülerini iyileştirerek daha uzun ömürlü olmalarını sağlayacaktır.

Aynı zamanda tüketicileri güçlendirerek tasarruf sağlamak sürdürülebilir ürün çerçevesinin önemli bir yapı taşı olarak ele alınmaktadır. Komisyon AB tüketici yasasını gözden geçirerek tüketicilerin ürünlerin raf ömrü gibi konularda güvenilir bilgi almasını garantileyecektir. Buna ek olarak komisyon “yeşil aklama” (*Green Washing*) adı altında

²¹⁶ Mingyu Yang, Lin Chen ve Jiangjiang Wang, “Circular Economy Strategies for Combating Climate Change and Other Environmental Issues,” *Environmental Chemistry Letters*, 6 (2022): 8.

²¹⁷ *Age.*, s. 8.

²¹⁸ *Age.*, s. 9.

²¹⁹ *Age.*, s. 8.

faaliyet yaptıklarını savunan, daha temiz ve daha yeşil marka olduğunu iddia eden kuruluşları mercek altına alarak tüketici korumasını güçlendirme konusunda adımlar atmaya başlamıştır.²²⁰ Bu çerçevede komisyon ürünün tüm süreçlerine etki ederek çevreye etkilerini inceleyen bir yöntem olan ürünün çevresel ayak izi yöntemini kullanarak şirketlerin çevresel iddialarını kanıtlamalarını istemiştir.²²¹

Ayrıca komisyon sürdürülebilir pillerin önemli olduğunu belirterek, piller için bir düzenleme çerçevesi oluşturmayı planlamıştır. Pillerin geri dönüşümlü olabilmesini sağlamak ve tüketiciler için kılavuz gibi konular üzerinde durmaktadır. Bir diğer taraftan ise, ambalajlar için kullanılan malzemelerin miktarı sürekli artış göstermekte ve 2017 yılında ambalaj atıkları Avrupa’da kişi başına 173 kg’ye ulaşarak rekor kırmıştır.²²² 2030 yılına kadar tüm ambalajların yeniden kullanılabilir ya da geri dönüştürebilir olduğunu garanti etmek için komisyon aşırı fazla ambalaj paketinden kurtulma konusunda alternatif yollar aramaya başlamıştır.

Emisyonların en fazla olduğu bir diğer sektör ise tekstil sektörüdür. Dünya çapında tekstil ürünlerinin %1’den daha azı geri dönüştürülerek kullanılmaktadır.²²³ Buna bağlı olarak, diğer paydaşlardan gelen veriler çerçevesinde tekstil için kapsamlı bir AB stratejisi önerecektir. Bu çerçevede, tekstil ürünlerinin döngüsellğe uyumlu olabilmesini sağlamak için çevre tasarım (*Ecodesign*) önlemlerini geliştirmek, tehlikeli kimyasallarla mücadele etmek stratejinin ana maddelerindendir.²²⁴

Tekstilden sonra ön plana çıkan ve toplam atık üretiminin %35’ten fazlasını oluşturan inşaat sektörüdür. Yapı ürünlerinin imalatı, binaların inşasından kaynaklanan sera gazı emisyonlarının toplam sera gazı emisyonlarının %5-12’si olduğu tahmin edilmektedir.

²²⁰ “New Circular Economy Action Plan,” 2020, 8.

²²¹ *Age.*, s. 8.

²²² *Age.*, s. 11.

²²³ *Age.*, s. 11.

²²⁴ *Age.*, s. 13.

Malzemeler etkin bir şekilde kullanıldığı takdirde emisyonların %80'i ortadan kalkmaktadır.²²⁵

Komisyon diğer sektörlerde olduğu gibi iklim krizinin etkisini azaltmaya yönelik sürdürülebilir yapılar için kapsamlı bir strateji geliştirecektir.

Üye ülkeler döngüsel ekonomiye geçiş için stratejilerini belirlemektedir. Hollanda 2050'ye kadar döngüsel ekonomi planını uygulamaya koyacaktır. Söz konusu plan, 2030'da %50 daha az ham madde ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır.²²⁶ Hollanda'nın planında biyokütle, gıda, plastik, inşaat, üretim ve tüketim mallarından oluşan 5 sektör ön plana çıkmaktadır. Hollanda yüksek kalite geri dönüşüme ulaşarak yeni ürünler yapmayı planlamaktadır.²²⁷ Almanya'da Hollanda gibi atık üretimini azaltmak ve geri dönüşümü sağlamak için döngüsel ekonomi planını geliştirmektedir. Almanya sera gazı emisyonlarını %40 oranında azaltmayı istemektedir. Ulaşım sektöründe her yıl 40 milyar ton azaltım yapması gerektiği vurgulanmaktadır.²²⁸ Biyoyakıt kullanımının genişletilmesi petrol ve dizelden kaynaklanan karbondioksit oranını %7 oranında düşürecektir. Bu strateji ulaşım sektöründe karbondioksitin azaltılması için en önemli önlemlerden biri olacaktır. Araç emisyon standartları 3 milyon metrik ek azaltımın gerçekleşmesine katkıda bulunacaktır. Bu önlemler sera gazı emisyonlarında 28 milyon metrik küp düşüş yaşanmasını olanaklı hale getirecektir.²²⁹

AB, döngüsel ekonomi çerçevesinde 2015'ten beri adımlar atmaya başlamış ve 2019 yılında uygulamakta olduğu adımlarda ne kadar gelişim kaydettiklerini ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda, döngüsel ekonomi planını Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında revize ederek uygulamayı sürdürmektedir. İkinci bölümde ise, AB'nin yeşil mutabakata yönelik enerji sektöründe yaptığı ve yapmaya devam ettiği değişiklikler üzerinde durulacaktır.

²²⁵ Age., s. 14.

²²⁶ "A Circular Economy in the Netherlands by 2050," 5.

²²⁷ Age., s. 5.

²²⁸ Oliver Lah, "Circular Economy Policies and Strategies of Germany," içinde *Towards a Circular Economy: Corporate Management and Policy Pathways*, V., J. Kim der. (Jakarta: ERIA, 2016), 59.

²²⁹ Age., s. 60.

2.4 ENERJİ SEKTÖRÜNDE ATILAN ADIMLAR: ENERJİ STRATEJİSİ

AB'nin sera gazı emisyonlarının %75'ten fazlası enerji sektörü tarafından üretilmekte ve Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın 2030'a kadar sera gazı emisyonlarının %55'inin azaltılması²³⁰ yönündeki hedefi doğrultusunda yenilenebilir enerji kullanımının artması enerji sektöründe gerçekleştirilecek stratejilerin önemini ortaya koymaktadır. Enerji birliği (*Energy Union*) stratejisi 2015 yılında Komisyon tarafından geliştirilerek, tüketicilere güvenli, ulaşılabilir ve sürdürülebilir enerji sağlamayı amaçlamıştır.²³¹ Enerji birliği stratejisi çerçevesinde yayınlanan 2020 ve 2021 enerji raporu AB'nin 2050 iklim nötr hedeflerine ulaşması için uygulanan enerji ve iklim politikalarıyla meydana gelen değişim, ilerleyişi göstermek ve Avrupa Yeşil Mutabakatı açısından oldukça önemlidir. Bu iki rapor da AB'nin daha etkin enerji kullanması, fosil yakıtlara daha az bağımlı olması ve enerji fiyatlarındaki artışlara karşı dayanıklılık göstermesi gibi konulara odaklanması gerektiği belirtilmiştir. Aynı zamanda 2021 yılında yayınlanan enerji raporu 31 Ekim 2021'de Glasgow'da gerçekleşen COP 26 Taraflar Konferansı'nda da yayınlanmıştır.²³²

2020'de yayınlanan rapora göre, AB Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında 2020 yılına kadar sera gazı emisyonlarını 1990 seviyesinin %20 altına düşürme hedefini şimdiden aşmıştır.²³³ Yenilenebilir enerjinin nihai enerji tüketimindeki payı 2018'de AB'de %18'e yükselmiştir. Yenilenebilir enerji ilerleme raporuna göre, AB'nin 2020'de brüt nihai enerji tüketiminde %22.8 ile %23.1'e ulaşacağı öngörülmektedir. 2018 yılında AB'de nihai enerji tüketimi 2005 yılına göre %5.9 oranında düşüş göstermiştir. Enerji birliğinin durum analizine göre, hem pandeminin hem de karbonsuzlaştırma uygulamalarının devam etmesi nedeniyle 2020'de AB sera gazı emisyonları 1990'a kıyasla %31 oranında düşüş

²³⁰ European Commission, "Renewable Energy Targets".

²³¹ Eurostat, "What is the Energy Union About?".

²³² European Commission, "Report From on the Governance of the Energy Union and Climate Action," 2021, 1.

²³³ European Commission, "2020 Report on the State of the Energy Union Pursuant to Regulation (EU) 2018/1999 on Governance of the Energy Union and Climate Action," 2020.

göstermiştir.²³⁴ 2020’de ilk defa yenilenebilir enerji kaynakları AB’nin ana güç kaynağı olarak öne çıkan fosil yakıtları geride bırakmıştır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının genel AB enerjisi içerisindeki payının en az %22 olması beklenmektedir. 2020’de fosil yakıt kullanımlarının düşmesiyle birlikte, 9 üye ülke (Almanya, Hollanda, Fransa, Portekiz, Danimarka, İtalya, Yunanistan, Slovakya ve Hırvatistan) kömürü aşamalı olarak bırakmaya başlamış, 13 ülke ise belli bir tarihe kadar kömürü bırakmak için ulusal beyanda bulunmuştur.²³⁵

AB enerji tüketimi 1.9% oranında düşüş göstermiş ve 2018’e göre 2019’da enerji tüketimi 0.6% olmuştur. AB’nin net enerji ithalatına olan bağımlılığı 2018’de 58% iken, 2019 yılında bu oran 60.6%’ya yükselerek 30 yıldaki en yüksek orana ulaşmıştır.²³⁶ Elektrik fiyatlandırması yıllık bazda 230% arttı ve perakende fiyatlar üzerinde ılımlı bir etki yaratmıştır.

Enerji yoksulluğu, üye devletler ve gelir seviyeleri arasında farklılık yaratarak 2019 yılından itibaren AB’de 32 milyona kadar insanın etkilenmesine yol açmıştır. Bu gelişmenin ardından, 9 Temmuz 2021 Avrupa İklim Yasası’nın (*European Climate Law*) kabul edilmesi ve komisyon tarafından 11 Aralık 2019 Avrupa Yeşil Mutabakatı’nın kabul edilmesi iki büyük adım olarak değerlendirilmiştir.²³⁷ Üye ülkelerin toparlanma ve dayanıklılık planları (*Recovery and Resilience Plans*) geçici bir kurtarma aracı olarak görülmektedir. Bu araç, AB’nin iklimle ilgili yatırımlarına en az 177 milyar avroluk bir destek sağlayacaktır.²³⁸ 2050’ye kadar AB’nin iklim nötr hedefine ulaşmasına yardım edecektir.²³⁹ Avrupa İklim Yasası’nın kabulü 2050 yılına kadar en az %55 oranında sera gazı azaltım hedefi için bağlayıcı bir çerçeve oluşturmuştur. Komisyon AB’nin 2030 geri dönüşüm hedeflerini %30’dan %60’a çıkarma konusunda ve buna ek olarak 2030 yılına kadar nihai enerji tüketiminde %36 ve birincil enerji

²³⁴ “Report From On The Governance of The Energy Union and Climate Action,” 2021, 2.

²³⁵ *Age.*, s. 4.

²³⁶ *Age.*, s. 4.

²³⁷ *Age.*, s. 4.

²³⁸ “Report From on the Governance of the Energy Union and Climate Action,” 2021.

²³⁹ European Commission, “The Recovery and Resilience Facility”.

tüketiminde %39 azalma sağlamak için enerji verimliliği hedeflerinin yükseltilerek bağlayıcı hale getirilmesini önermiştir.²⁴⁰

AB’de kurulu açık deniz rüzgar kapasitesi 2021’de 14.6’ken, 2020’de kabul edilen açık deniz yenilenebilir enerji stratejisi (*Offshore Renewable Energy Strategy*) 2030 yılına kadar en az 60 GW açık deniz rüzgar enerjisi ve 1 GW okyanus enerjisi ulaşma hedefini ortaya koymuştur.²⁴¹ Ek olarak, 2050 yılına kadar çevrede olumsuz bir etki yaratmadan 300 GW açık deniz rüzgar ve 40 GW okyanus enerjisi kapasitesine ulaşmaya çalışarak denizin farklı şekillerde kullanılmasına izin vermiştir.²⁴²

Yenilenebilir enerjide rüzgar ve güneş enerjisi ön plana çıkmaktadır. Rüzgar ve güneş enerjisi potansiyeli bakımından Danimarka oldukça güçlü bir potansiyele sahiptir. Danimarka Kuzey Avrupa’nın en büyük güneş enerjisi çiftliğini kurmayı hedeflemiştir.²⁴³ Bu tesisin 75.000’den fazla Danimarkalı haneye yeşil enerji sağlaması beklenmektedir. Yıllık yaklaşık 110.000 ton CO2 emisyon azaltımına katkıda bulunacaktır. Danimarka hükümeti 2030’a kadar %70 oranında karbondioksiti azaltacağına yönelik hedef koymuştur.²⁴⁴ Rüzgar ve güneş enerjisi geçen yıl Danimarka’nın elektrik ihtiyacının %50’sini karşılamıştır. Buna ek olarak, enerji güvenliği ve iklim değişikliğiyle savaşmak, Rusya’nın kömür, doğal gaz gibi fosil yakıtlarına bağılılığı azaltmak için Belçika, Danimarka, Almanya ve Hollanda gibi ülkeler Kuzey Denizi’ni yeşil enerji kaynağı haline getirebilmek için Esbjerg Deklarasyonu imzalamıştır.²⁴⁵ Bu çerçevede, Kuzey Denizi’nin açık deniz üstü enerji üretimine katkı sağlaması beklenmekte ve 2030’a kadar yaklaşık 65 Gigawatt açık deniz rüzgar enerjisi üretim hedefi belirlemişlerdir.

²⁴⁰ “Report from on the Governance of the Energy Union and Climate Action,” 2021, 6.

²⁴¹ *Age.*, s. 8.

²⁴² *Age.*, s. 8.

²⁴³ “Denmark to Build Northern Europe’s Biggest Solar Farm,” *Rechargenews*, <https://www.rechargenews.com/transition/denmark-to-build-northern-europes-biggest-solar-farm/2-1-903219> (Erişim Tarihi: 6.10.2022).

²⁴⁴ *Age.*

²⁴⁵ “Esbjerg Declaration,” *Regeringen*, <https://www.regeringen.dk/aktuelt/publikationer-og-aftaletekster/the-esbjerg-declaration/> (Erişim Tarihi: 6.10.2022).

Aynı zamanda 2050 yılına kadar toplam açık rüzgar kapasitesinin iki katından fazlasını 150 GW'a çıkarmayı ve iklim nötre ulaşmak için gereken kapasitenin yarısından fazlasını sağlama amaçlamışlardır. Bu doğrultuda, Danimarka hem Baltık Denizi'nde hem de Kuzey Denizi'nde rüzgar adaları kurmayı hedeflemiştir. Baltık Denizi'ne kurulacak olan ada gerçek bir ada üzerine kurulacak olup, Kuzey Denizi'ne kurulacak olan ise yapay bir ada olacaktır. Danimarka, söz konusu adalarda kendi hanesinden daha fazla elektrik üretimi gerçekleştirerek Esbjerg Deklarasyonu taraflarından olan Belçika, Almanya, Hollanda gibi ülkelere de rüzgar enerjisinden elektrik sağlamayı tasarlamıştır.²⁴⁶

Avrupa bölgesel gelişim fonu (*European Regional Development Fund- ERDF*) ve uyum fonu (*Cohesion Fund*) en az %30-37 civarında AB'nin iklim hedeflerine bütçe ayırmayı planlamış ve alınan önlemler doğrultusunda 2020'de sera gazı emisyonları 30 yıldaki en düşük seviyeye ulaşmıştır. 2021'de üye ülkeler tarafından alınan önlemler 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarında %34 oranında bir düşüş yaratacağını belirtmekte ve ek önlemlerle ise bu oranın %41'e ulaşabileceği üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda 2021 karbon piyasası raporuna göre (*Carbon Market Report*) AB emisyon ticaret sistemi (*Emission Trade System*) 2020 emisyon azaltım hedeflerine büyük ölçüde katkıda bulunmuştur.²⁴⁷

2005'te ETS'nin kabul edilmesinin ardından enerji ve ısı üretiminin yanı sıra enerji yoğun sanayi sektörlerindeki emisyonlar yaklaşık %43 oranında azalmıştır.²⁴⁸ ETS tarafından 2013 ve 2020 yılları arasında sağlanan gelirlerin büyük bir kısmı iklim eylemi için kullanılmak üzere 68 milyar avroyu aşmıştır.²⁴⁹ İstikrarlı ve güvenilir uzun vadeli stratejiler Paris Anlaşması tarafından belirlenen uzun vadeli hedefe yönelik koordineli ve uygun maliyetli harekete yardımcı olmak açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Ekim 2021'e kadar AB üye

²⁴⁶ "Denmark to Build 'first energy island' in North Sea," *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-55931873> (Erişim Tarihi: 6.10.2022).

²⁴⁷ *Age*.

²⁴⁸ *Age*.

²⁴⁹ "Report From On The Governance of The Energy Union and Climate Action," 2021, 11.

lkeleri komisyona uzun vadeli iklim stratejileri sunmuştur. Geriye kalan ülkeler de 2050'ye kadar emisyon azaltımını %80'den %95'e çıkarmaya odaklanmıştır.²⁵⁰

Yenilenebilir enerjiye olan yatırımlar 2020'de 32.9 milyardan 48.8 milyar avroya yükselmiştir. Komisyon yenilenebilir enerjiye olan yatırımları destekleyerek güneş enerjisi stratejisi üzerine 2022'de çalışma yapmayı planlamıştır. Komisyonun bu çalışması, 2030 ve 2050 yılına kadar ihtiyaç duyulan güneş enerjisi kapasitesinin dağılımına engel olan durumları ortadan kaldırarak bu dağılımı mümkün kılacak koşullara odaklanacaktır.²⁵¹ AB birincil enerji yoğunluğunu önceki yıla göre %3'ün üzerinde azalttı. Mevcut 2030 hedeflerine yönelik ilerlemeyle alakalı olarak, 2019'daki AB birincil ve nihai enerji tüketimi sırasıyla %19.7 ve %16.3 üzerindiydi.²⁵²

Binaların yaklaşık %75'i enerjiyi verimsiz kullandığı için ilgili düzenleyici çalışmaların gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulanmıştır. Ayrıca, tüm üye devletler ulusal bina stoklarının 2050 yılına kadar yüksek enerji verimliliğine sahip ve karbondan arındırılmış bir bina stokuna dönüştürülmesini desteklemek için uzun vadeli yenileme stratejileri belirlenmiştir (*Long-term Renovation Strategies*).²⁵³

AB fosil yakıt kullanımını aşamalı olarak kaldırmaya çalışsa da, kullanım oranları etkili bir şekilde azaltım göstermemiştir. 2015'ten itibaren fosil yakıt kullanımı 11 üye ülkede yükselişe geçmiştir. Toplam enerjinin %30'unu temsil eden fosil yakıtlar 2020'de hafifçe 52 milyar avroya düşmüştür.²⁵⁴ Buna ek olarak, 2005'ten itibaren enerji verimliliği büyümeye devam ederek 2019'da 16 milyar avro, 2020'de ise 17 milyar avro olmuştur.²⁵⁵

²⁵⁰ Age., s. 12.

²⁵¹ Age., s. 8.

²⁵² Age., s. 9.

²⁵³ Age., s. 10.

²⁵⁴ "Report from on the Governance of The Energy Union and Climate Action," 2021, 12.

²⁵⁵ Age., s. 12.

Tüm bu gelişmelere ek olarak, temiz enerjinin AB içerisinde sağlanması için hidrojene önem verilmelidir. 300 milyar avro yatırım fonu ile birlikte endüstriyel karbonsuzlaştırmanın arttırılması gerektiği vurgulanmaktadır.²⁵⁶ Yenilenebilir enerji hedeflerinin %40'tan 45'e çıkarılması gerçekleştirilecek hedefler arasındadır.²⁵⁷ Temiz enerjiye geçiş daha az enerji fiyatlandırmasına yol açacak ve enerji ithalatına olan bağımlılık azaltılacaktır. Yeni AB düzenlemesi güneş panellerinin izin prosedürünü hızlandıracaktır.²⁵⁸ AB'nin hedefi 2030'a kadar yenilenebilir enerji üretim kapasitesini 1236 GW'a ulaştırmaktır.²⁵⁹ Komisyon üye ülkeler için enerji politikası kapsamında özel tavsiye ve kılavuzluk sağlayacaktır. Planın bir parçası olarak 2025'e kadar güneş enerjisini 320 GW üzerine çıkaracaktır.²⁶⁰ 10 milyon ton yerli yenilenebilir hidrojen üretimi garantilenerek 2030'a kadar hidrojen ithalatını gerçekleştirecektir.

Temiz enerji çerçevesinde AB ülkeleri uzun vadeli enerji stratejilerini geliştirmiştir. Bunun örneklerinden birisi Avusturya'dır. Avusturya'nın ulusal enerji ve iklim planı ülkenin enerji sisteminin dönüşümü üzerine inşa edilmiştir. Bu plan, karbonsuzlaştırma ve enerji verimliliğine yönelik güçlü bir plan olarak ortaya çıkmaktadır.²⁶¹ Avusturya iki ana sektör olan ulaşım ve inşaat sektöründe emisyon azaltım hedefleri belirlemiştir. Enerji sektöründe 100% yenilenebilir enerji tedarigine ulaşmayı hedeflediği için 2050'de enerji sektöründe tamamiyle karbonsuz olacağını vurgulamaktadır.²⁶²

Söz konusu bu iki sektör Avrupa Yeşil Mutabakatının 2050 iklim hedeflerine ulaşmasına, inşaattan tekstile kadar her sektörün değişim ve dönüşümünü hızlandırıcı itici bir güç yaratacaktır. Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın ortaya çıkış amacının AB'nin ekonomisini

²⁵⁶ European Commission, "REPowerEU with Clean Energy," 2022, 1.

²⁵⁷ "REPowerEU with Clean Energy," 2022, 1.

²⁵⁸ *Age.*, s. 1.

²⁵⁹ *Age.*, s. 1.

²⁶⁰ *Age.*, s. 2.

²⁶¹ European Commission, "Assessment of the draft National Energy and Climate Plan of Austria," 2019, 2.

²⁶² "Assessment of the draft National Energy and Climate Plan of Austria," 2019, 2.

rekabetçi, modern ve temiz bir ekonomiye dönüştürmek olması dolayısıyla, döngüsel ekonomi hem AB'nin ekonomisini büyütecek hem de yıllık atık miktarlarını azaltarak, ürünlerin tekrar yaşam döngüsü içerisine katılmasına olanak sağlayarak, sera gazı emisyonlarının %43 oranında azalmasına katkıda bulunacaktır. Tekstil, inşaat gibi oldukça fazla emisyonun üretildiği sektörlerde döngüsel ekonomi sayesinde daha sürdürülebilir materyaller kullanılarak, emisyon oranlarında sektörel bazda bir düşüş yaşanacaktır. Bir diğer sektör olan enerji sektörü ise, sera gazı emisyonlarının %75'ten fazlasını üretmekte ve aynı zamanda AB Rusya'nın enerji kaynaklarına bağlı bir birlik konumundadır. Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde tüm Avrupalılar için temiz enerji adı altında geliştirilen stratejiyle hem AB dışı bağımlılıktan kurtulacak hem de yenilenebilir enerji kaynaklarını güçlendirerek karbon nötr bir kıta hedefine ulaşabilecektir. Tüm bu gelişmelere göre hem döngüsel ekonomi planı hem de yenilenebilir enerjiye yönelik geliştirilen stratejiler Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın hedeflerine ulaşması açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Bu hedefler doğrultusunda, Danimarka başta olmak üzere, AB üye ülkeleri AB'nin temiz enerjiye geçişini hızlandırmak ve karbon nötr bir kıtaya dönüşümünü sağlamak amacıyla yenilenebilir enerji kaynakları olan rüzgar ve güneş enerjisine yönelmişlerdir. Tezin bir sonraki bölümünde ise Türkiye-AB ilişkilerinin kısa tarihçesinden bahsedilerek, bu iki aktörün iklim kriziyle mücadelesine ve bu çerçevede ikili etkileşimleri üzerinde durulacaktır.

III. BÖLÜM: TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ VE AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI

3.1 TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ KISA TARİHÇESİ

Türkiye-AB arasındaki ilişki Türkiye'nin 31 Temmuz 1959 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) başvurmasıyla başlayan bir süreçtir. Türkiye'nin AET'ye başvurmasının ardından Türkiye ve AB arasında 12 Eylül 1963 yılında Türkiye'nin topluluğa uyumunu sağlayacak olan Ankara Anlaşması ile ilişkiler resmi olarak başlamıştır.²⁶³ Türkiye bu anlaşmayı imzaladıktan sonra, 1973 yılında Katma Protokol yürürlüğe girmiş ve geçiş döneminin ayrıntıları belirlenmiştir. Bu gelişmenin ardından Türkiye, Ankara Anlaşması'nda belirtilen dönemleri tamamlamadan 14 Nisan 1987 yılında AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Daha sonra Türkiye Gümrük Birliği'ne üyelik için iki yıllık hazırlanma süreci içine girmiş ve 1 Ocak 1996 yılında Gümrük Birliği antlaşması imzalanmıştır. Türkiye 1999'da Helsinki Zirvesi'nde AB'ye tam üyelik için aday statüsü kazanmış ve gerekli kriterleri yerine getirerek 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlamak üzere tarih alabilmeyi başarabilmiştir.

Türkiye-AB arasındaki ilişkiler 3 Ekim 2005'te müzakerelerin başlamasıyla yeni bir boyut kazanmış ve Türkiye üyelik hedefiyle birlikte AB mevzuatına uymak için gerekli hazırlıklara başlamıştır. Türkiye ne kadar AB ile uyum sürecine girmiş olsa da Kıbrıs sorunu başta olmak üzere pek çok sorun ikili ilişkilerin zaman içerisinde gerilemesine neden olmuştur. AB, Türkiye'nin birliğe 2004'te yeni üye olan 10 ülkeden biri olan GKRY'yi de resmi olarak tanıyarak, deniz ve hava üslerini GKRY'e açmasını talep etmesi ilişkilerdeki sorunların başlangıcını oluşturmuştur. Türkiye'nin, özellikle GKRY'i diplomatik olarak tanımaması ve deniz ve hava limanlarını söz konusu ülkeye açmak istememesinden kaynaklı olarak Ankara

²⁶³ Çağrı Erhan, Erhan Akdemir, "Türkiye-Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde İlk On Yılın Muhasebesi," *Bilig*, 78 (2016): 15.

Antlaşması Ek Protokolü'nü yeni üyelere teşmil etme konusundaki çekinceleri, Türkiye-AB arasındaki ilişkileri zayıflatmıştır.²⁶⁴ Buna tepki olarak, AB'nin Türkiye'yle müzakereleri 8 fasılda askıya alması ve diğer fasılların geçici olarak kapatılması kararı süreçte aksamaları da beraberinde getirmiştir. Askıya alınan fasıllara ek olarak siyasi gerekçelerle de GKRY ve Fransa başta olmak üzere diğer bazı fasıllarda da müzakereler engellenmiştir. Özellikle Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine şüpheli bir bakış açısıyla yaklaşan üye ülkeler Kıbrıs sorununu öne sürerek bu süreci kullanma yönünde tutum sergilemişlerdir. Örneğin, Fransa Başbakanı Sarkozy, Türkiye'ye karşı olumsuz bir tavır takınmış ve müzakerelerde Fransa'nın blokajlarıyla karşılaşmıştır.²⁶⁵

Türkiye'nin AB tam üyeliğine giden yolda bu gibi engellerle karşılaşması, Türkiye'nin AB'ye olan güvenini sarsmış ve Türkiye AB'ye uyum için geliştirmekte olduğu reformlar konusunda isteksiz davranmaya başlamıştır. Elbette Türkiye ve AB'nin kendi içinde yaşadığı siyasi sorunlar da ilişkilerin istenilen düzeye ulaşamamasını tetiklemiştir. Müzakerelerin 35 fasılda açılması beklenirken, tezin yazıldığı döneme kadar sadece 16 fasıl müzakereye açılabilmiştir. İkili ilişkilerin tekrar canlandırılması amacıyla, Avrupa Komisyonu'nun girişimiyle taraflar arasında Mayıs 2012'de bir pozitif gündem oluşturulması gündeme gelmiştir.²⁶⁶ İlişkilerin ivme kazanmasını hedefleyen pozitif gündemin, AB Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış ile Avrupa Komisyonu'nun Genişleme ve Komşuluk Politikasından sorumlu üyesi Ştefan Füle tarafından 17 Mayıs 2012 tarihinde resmi olarak duyurulmuştur.²⁶⁷ Türkiye'nin tam üyelik sürecine alternatif teşkil etmediği özellikle vurgulanan süreçte taraflar pozitif gündem çerçevesinde vize, siyasi reformlar, enerji terörle

²⁶⁴ Age., s. 15.

²⁶⁵ Ekrem Yaşar Akçay, "Sarkozy Döneminde Fransa Dış Politikası ve Türkiye'nin AB'ye Tam Üyelik Süreci," *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 1 (2016): 23.

²⁶⁶ Ekrem Yaşar Akçay, "Pozitif Gündem ve Sonrasındaki Gelişmeler Işığında Türkiye-AB İlişkileri," *International Journal of Economics and Administrative Studies*, 19 (2017): 46.

²⁶⁷ İktisadi Kalkınma Vakfı, "Positive Agenda: Turkey-European Union Relations," https://oldweb.ikv.org.tr/icerik_en.asp?konu=positiveagenda&baslik=Positive%20Agenda (Erişim Tarihi: 1.09.2022).

mücadele ve Avrupa Komisyonu'nda Türk uzmanların görevlendirilmesi gibi önemli konulardaki işbirliği mekanizmalarının güçlendirilmesi hedefleriyle ilişkilere ivme kazandırılmasını hedeflemiştir.²⁶⁸ İki ülkenin öncelikleri dolayısıyla söz konusu gündem tartışmaları uzunca bir süre görüşmelerden ve sembolik gelişmelerden öteye geçemezken, özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan 'Arap Baharı' ayaklanmaları sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte artan mülteci krizi tarafları farklı gündemler üzerinden görüşmeye itmiştir. Mülteci krizini önlemek için AB 18 Mart 2016'da Türkiye ile mutabakat imzalamıştır. Türkiye mültecilerin Avrupa'ya geçişinde kilit rol oynasa da AB söz verdiği gibi vize muafiyeti ve Gümrük Birliği'nin güncellenmesi gibi konularda üzerine düşen kriterleri yerine getirmemiştir.²⁶⁹ İkili arasında Mart 2016'da imzalanan anlaşma çerçevesinde de istenilen etki yaratılamazken pozitif gündem tartışmaları devam etmiştir. Söz konusu gündemle birlikte Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinin hızlandırılarak, reformlara yönelik destek sağlanacağını altı çizilmiştir.²⁷⁰ Her ne kadar pozitif gündem çerçevesinde ikili ilişkilerde bir gelişme sağlanmış olsa da bu yöntem Türkiye-AB arasında uzun soluklu bir etki yaratmamış, Türkiye-AB ilişkilerinde kayda değer bir ilerleme yaşanmamıştır. Bu çerçevede, Türkiye-AB ilişkileri uzun bir süre sekteye uğramış ve Türkiye AB'ye uyum için yapması gereken reformlara yönelik isteksiz bir tutum sergilemiştir.²⁷¹ Bu yüzden, 2019 yılında kabul edilen Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Türkiye-AB arasındaki ilişkiyi canlandırma konusunda etkili olabileceği tartışılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, iklim konusunda Türkiye'nin attığı adımların AB'de atılan adımlarla karşılaştırılması ve benzerliklerin tespit edilmesi önem kazanmaktadır.

Tarihsel olarak bakıldığında, Türkiye ve AB arasındaki ilişki başlangıcından bu yana tarafların birbirlerinden etkilenmesini de beraberinde getirmiştir. Örneğin, AB'nin 1990'lı

²⁶⁸ Akçay, "Pozitif Gündem ve Sonrasındaki Gelişmeler," 46.

²⁶⁹ SETA, "Türkiye-AB İlişkilerinin Seyrini 18 Mart Mutabakatının Yükümlülükleri Belirleyecek," 2021, <https://www.setav.org/turkiye-ab-iliskilerinin-seyrini-18-mart-mutabakatinin-yukumlulukleri-belirleyecek/> (Erişim Tarihi: 1.09.2022).

²⁷⁰ Akçay, "Pozitif Gündem ve Sonrasındaki Gelişmeler," 46.

²⁷¹ Age., s. 51.

yıllarla birlikte iklim krizini ana gündemine alarak atmış olduğu adımlar yakın ilişkiler kurmaya çalışan Türkiye’yi de yakından ilgilendirmiştir. Buna bağlı olarak, iklim kriziyle mücadele için Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun geliştirmiş olduğu BM İklim Çerçeve Sözleşmesi (BMİÇDS) hayata geçirilen ilk girişim olurken, söz konusu girişime gerek AB gerekse Türkiye taraf olmuştur. İlgili bölümde de ifade edildiği üzere, tüm taraflar için geçerli olan azaltım yükümlülüklerini ortaya koyan sözleşmeye ekli ve OECD ile gelişmekte olan ülkeleri kapsayan Ek I ve II belgeleri listesinde AB üye ülkeleri gibi Türkiye de yer almıştır. Söz konusu listeler sadece gelişmiş ülkeleri kapsayan Ek I ile hem OECD üyesi olup hem de gelişmekte olan ülkelere mali, teknik yardımda bulunacak ülkeleri kapsayan Ek II’de yer almaktadır. OECD üye ülkelerinden biri olan Türkiye, BMİÇDS 1992 yılında kabul edildiğinde hem Ek I hem de Ek II listesine alındığı için iklimle mücadele konusunda sağlanacak yardımlardan yararlanamayacağı için sözleşmeye taraf olma konusunda isteksiz davranmıştır. Bu gelişmenin ardından, Türkiye yanlış konumlandırıldığını ifade ederek 2001 yılında Marakeş’te gerçekleşen COP 7 Taraflar Konferansı’nda BMİÇDS’nin Ek I listesinde kalırken, Ek II listesinden çıkarılmış ve böylelikle 24 Mart 2004 yılında Türkiye de BMİÇDS’ye taraf olmuştur.²⁷² Kyoto Protokolü 2005’te yürürlüğe girdikten sonra protokole taraf olan ülke sayısı 2010’dan itibaren 191 ülkeye ulaşmış ve AB de taraflar arasında yer almıştır. Türkiye BMİÇDS’ye taraf olduktan sonra, Kyoto Protokolü’ne katılımın sağlanabileceğine yönelik kanun çıkarmış ve bu kanun çerçevesinde Türkiye 26 Ağustos 2009 tarihinden itibaren Kyoto Protokolü tarafları arasında yer almıştır.²⁷³ Buna rağmen, Türkiye BMİÇDS’ye daha sonra taraf olduğu için sera gazı emisyon azaltım yükümlülüklerinden muaf olmuştur.

²⁷² Özcan Bağdemir, “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Ekonomik Büyüme: İklim Değişikliği Politikasının Türkiye İmalat Sanayi Üzerindeki Olası Etkileri,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60 (2015): 53.

²⁷³ *Age.*, s. 53.

Tablo 8. Kyoto Protokolü Ek-B ülkeleri ve Emisyon Hedefleri 1998²⁷⁴

Taraflar	Hedefler (baz yılı veya dönemin yüzdesi)
Avustralya	108
Avusturya	92
Belçika	92
Bulgaristan	92
Kanada	94
Hırvatistan	95
Çek Cumhuriyeti	92
Danimarka	92
Estonya	92
Avrupa Topluluğu	92
Finlandiya	92
Fransa	92
Almanya	92
Yunanistan	92
Macaristan	94
İzlanda	110
İrlanda	92
İtalya	92
Japonya	92
Litvanya	92
Lihtenştayn	92
Litvanya	92
Lüksemburg	92
Monako	92
Hollanda	92
Yeni Zelanda	100
Norveç	101
Polonya	94
Portekiz	92
Romanya	92
Rusya Federasyonu	100
Slovakya	92
Slovenya	92
İspanya	92
İsveç	92
İsviçre	92
Ukrayna	92
Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	92
Amerika Birleşik Devletleri	93

²⁷⁴ United Nations 1998.

Türkiye'nin protokole taraf olduğunda elde edeceği olumlu sonuçlar belirtilerek, diğer ülkeler arasında saygınlık kazanacağı ve koşullarında gelişme kaydedeceği vurgulanmıştır. Buna ilaveten, Türkiye'nin AB ile işbirliği geliştireceği ve AB yasalarına daha hızlı bir şekilde uyum sağlayacağı belirtilmiş ve bu gibi gerekçeler doğrultusunda Türkiye Kyoto Protokolü'ne taraf olmuştur. Protokole taraf olmasıyla birlikte Türkiye iklim kriziyle mücadele adına birtakım tedbirler almaya başlamıştır. Kyoto Protokolü'nün 2020 yılına kadar sürecektir olması protokol sona erdikten sonra nasıl bir yol izleneceğine yönelik alternatif adımların oluşmasını olanaklı hale getirmiştir.

Yeni alternatif yolların arayışı Paris İklim Anlaşması'nı ortaya çıkarmıştır. Paris İklim Anlaşması 12 Aralık 2015 tarihinde 196 ülke tarafından imzalanmıştır. Türkiye ise 22 Nisan 2016 tarihinde New York'ta düzenlenen imza töreninde anlaşmayı imzalamasına rağmen,²⁷⁵ söz konusu anlaşmayı 2021 yılına kadar yürürlüğe koymamıştır. Türkiye'nin bu anlaşmayı yürürlüğe koymamasının altında iki temel neden bulunmaktadır: 1) Finansman ve teknolojik destek sağlanması konusundaki çekinceler, 2) Türkiye gelişen bir ülke olduğu için sera gazı azaltım hedeflerini karşılama konusundaki endişeler. Türkiye ancak söz konusu endişelerini giderdikten sonra 2021 yılında Paris İklim Anlaşması'nı yürürlüğe koyarak iklim kriziyle mücadelede yeni bir dönem içerisine girmiştir. Anlaşmayı onaylamasının ardından 2053'e kadar net sıfıra ulaşacağı taahhüdü de veren Türkiye, söz konusu hedefe ulaşmak amacıyla bireysel ve uluslararası kuruluşla işbirliği içinde bir takım politikalar uygulamaya sokarak, özellikle bu hedefine ulaşmasına yardımcı olacak sektör olan enerji sektörüne yönelik yatırımları da arttırmaktadır.²⁷⁶

²⁷⁵ Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, "Paris Anlaşması".

²⁷⁶ UNDP Türkiye, "UNDP, Türkiye'nin 2053 yılına kadar net sıfır rotası çizmesine destek veriyor," 16 Aralık 2022, <https://www.undp.org/tr/turkiye/press-releases/undp-turkiyenin-2053-yilina-kadar-net-sifir-rotasi-cizmesine-destek-veriyor> (Erişim Tarihi: 03.08.2022).

Söz konusu uluslararası sözleşmelere paralel olarak AB'nin 2019'da kabul ettiği Avrupa Yeşil Mutabakatı da iklim kriziyle mücadele etmek ve iklim nötr hedefine ulaşmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Türkiye-AB ile köklü geçmişe sahip olması dolayısıyla Avrupa Yeşil Mutabakatından etkilenecek, mutabakat hedefleri doğrultusunda eylem planı oluşturmuştur. Bölümün ikinci kısmında, Türkiye'nin Avrupa Yeşil Mutabakatıyla ilişkisi ele alınarak, Avrupa Yeşil Mutabakatı'na yönelik geliştirmiş olduğu eylem planından bahsedilecektir.

3.2 TÜRKİYE VE İKLİM: AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI

Türkiye ve AB'nin köklü bir geçmişe sahip olması, aynı zamanda Gümrük Birliği entegrasyonunun ticari ikili ilişkileri yakından etkilemesi, Türkiye'nin AB'nin 11 Aralık 2019 yılında iklim kriziyle mücadele adına geniş politikalar içeren Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı ana gündem konusu haline getirmesine olanak sağlamıştır. İklim krizi küresel bir sorun olarak ortaya çıktığı için her birey ve her ülke bu sorunun çözümünde büyük rol oynamaktadır. Türkiye içinde yer aldığı coğrafya nedeniyle bu sorundan en fazla etkilenecek ülkelerin başında yer almaktadır. Bu yüzden, Türkiye'nin bu sorunun çözümünde yer almaması ve dışında kalması imkansız olarak nitelendirilmektedir. 16 Temmuz 2021 tarihinde yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda ilgili Bakanlıkların katılımıyla Avrupa Yeşil Mutabakatı Çalışma Grubu kurulmuş ve yine Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda hazırlanan ve ilgili tüm politika alanlarında yeşil dönüşümün desteklenmesini hedefleyen bir yol haritası niteliğindeki Eylem Planı yayınlanmıştır.²⁷⁷ Bu çerçevede, Türkiye Ticaret Bakanlığı önderliğinde Avrupa Yeşil Mutabakatı'yla uyumlu yeşil mutabakat eylem planı geliştirmiştir.²⁷⁸ Bu eylem planıyla birlikte amaçlanan Avrupa Yeşil Mutabakatı'yla başlayan değişim ve dönüşüm Türkiye'nin daha hızlı bir şekilde uyum

²⁷⁷ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, "Yeşil Mutabakat Eylem Planı Yayınlandı," 2021.

²⁷⁸ Filiz Yılmaz, "Enerji Yönetimi ve Türkiye: Avrupa Yeşil Mutabakatı Çerçevesinde Bir Değerlendirme," *Academia Journal of Nature and Human Sciences*, 8 (2022): 21.

sağlamasına yardımcı olmak ve kaynakların etkin bir şekilde kullanımına izin veren, sürdürülebilir ekonomiye geçişi kolaylaştırmaktır.

Buna bağlı olarak, Türkiye'nin ekonomisinin gelişmesi ve yeşil sürdürülebilir ekonomiye dönüşün sağlanması için AB ile ticari ilişkilerinde oldukça önemli bir yere sahip olan Gümrük Birliği revizyonunun gerektiğinin altı çizilmektedir.²⁷⁹ Türkiye'nin en büyük ticari ortağının AB olması, AB'nin altıncı büyük ticari ortağının Türkiye olması bu dönüşümü gerekli kılmaktadır. Ticaret Bakanlığı önderliğinde başlatılan bu eylem planı 9 ana başlık altında 32 hedef ve 81 eylemden oluşmaktadır. Eylem Planında yer alan 9 ana başlık şu şekildedir:

	ANA BAŞLIKLAR	KAPSAMI
1	Sınırdaki Karbon Düzenlemeleri	Karbon fiyatlandırma mekanizmasının geliştirilmesi amaçlanmaktadır.
2	Yeşil ve Döngüsel Bir Ekonomi	Sektörlerin ihtiyaçları belirlenerek, dönüşümün sağlanmasına yönelik analiz yapılacaktır.
3	Yeşil Finansman	Sürdürülebilir bankacılığın gelişmesine olanak sağlayacaktır.
4	Temiz, Ekonomik ve Güvenli Enerji Arzı	Yeşil tarifeler uygulanarak, enerji verimli ve düşük karbonlu ısıtma çalışmaları yürütülecektir.
5	Sürdürülebilir Tarım	Organik tarım üretimini yaygınlaştırmak hedefler arasındadır.
6	Sürdürülebilir Akıllı Ulaşım	Zararlı emisyonlar azaltılarak, ulaşım sistemlerinin geliştirilmesini sağlamak amaçındadır.
7	İklim Değişikliği ile Mücadele	İklim değişikliğine yönelik tedbirler almak ve iklim değişikliği ile mücadele raporu yayınlamak.
8	Diplomasi	AB ülkeleriyle işbirliğini sağlamak.

²⁷⁹ Çiğdem Nas, “Gümrük Birliği Neden Güncellenmeli?,” *Perspektif*, 2 Nisan 2020, <https://www.perspektif.online/gumruk-birligi-neden-guncellenmeli/> (Erişim Tarihi: 03.08.2022).

9	Avrupa Yeşil Mutabakatı Bilgilendirme ve Bilinçlendirme Faaliyetleri	İklim kriziyle mücadele doğrultusunda tüm paydaşları bilgilendirmek.
---	--	--

Genel itibariyle, Yeşil Mutabakat eylem planıyla amaçlanan Türkiye'nin küresel çapta rekabet edebilir bir konuma gelmesini sağlamak ve yeşil yatırımlarda artış meydana getirmeye çalışmaktır. Eylem Planının koordineli bir şekilde tüm kamu kurum, kuruluşları, özel sektör ve paydaşlarla birlikte yürütülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Türkiye, Gümrük Birliği sayesinde AB ile ticaret hacmini 2020 yılı itibariyle 140 milyona çıkarmayı başarmıştır. Bu kapsamda, Türkiye AB ile ticarete yakalamış olduğu bu bütünleşmeyi kaybetmek istememiş, ticaret hacmini daha fazla arttırma yolunda yeşil mutabakat eylem planını uygulamaya koymuştur.

Ticaret Bakanlığı'nın stratejik uyum planıyla birlikte Türkiye'nin ticari açıdan çoklu veya ikili bir şekilde geliştirdiği ilişkilerine katkı sağlamak ve adil bir rekabet ortamı yaratmasına yardımcı olacaktır. Türkiye'nin yeşil mutabakat doğrultusunda oluşturmuş olduğu bu plan sanayi, enerji ve ekonomi gibi her alana etki etmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin sera gazı emisyon miktarının 140 milyon tonunun elektrik üretiminden kaynaklandığı için yeşil enerjiye dönüşümün hızlı bir şekilde olması gerektiği vurgulanmaktadır.²⁸⁰ Buna göre, karbona bağlı olan elektriğin 13.5 milyar dolarlık yatırımla karbona olan bağımlılığından kurtarılacağına yönünde öngörüler yer almaktadır. Türkiye'nin toplam sera gazı emisyonlarının 140 milyon tonu elektrik üretiminden kaynaklandığı için Türkiye'nin yeşil enerjiye dönüşüm sağlaması gerekmektedir. Döngüsel ekonomi ham madde kullanımını azaltırken, Türkiye ekonomisinin gelişmesine de katkı sağlayacaktır. Diğer taraftan, temiz ve yeşil enerji Türkiye'nin dışa bağımlılığı azaltmaya yardımcı olacaktır. Bu doğrultuda, özellikle Türkiye'de yeşil mutabakat çerçevesinde dönüştüreceği ekonomisine ve yeşil enerjiye odaklanacaktır.

²⁸⁰ "Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021," 16 Temmuz 2021, 10.

3.3. TÜRKİYE’NİN EKONOMİ SEKTÖRÜNDEKİ ADIMLARI: YEŞİL/DÖNGÜSEL EKONOMİ

Gerek AB gerekse Türkiye’nin artan nüfusuna paralel olarak üretim ve tüketim alışkanlıkları değişerek, kaynak kullanımı artmış ve bu kaynak kullanımının artışı kaynakların israf edilmesine yol açmıştır. Bu çerçevede, kaynak kullanımını verimli hale getiren, ham maddelerin tekrar döngüye katıldığı döngüsel ekonomi planının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Döngüsel ekonomiye yönelik girişimlerde bulunulmuş olsa da Avrupa Komisyonu’nun 2015 yılında benimsediği döngüsel ekonomi eylem planı en kapsamlı çalışmalardan biri olmuştur.²⁸¹ Bu eylem planı AB’nin döngüsel ekonomiye hızlı bir şekilde geçişini sağlamak için sürdürülebilir eylem ve politikalardan oluşmaktadır. 2020’de Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde karbon nötrü hedefleyen ve kaynakların verimli kullanılmasına yönelik ürünlerin yaşam döngüsüne etki edecek kapsamlı, döngüsel eylem planı ilan edilmiştir. Bu planla AB ürünlerin yaşam süresini uzatarak AB ekonomisi içinde yaşamsal faaliyetlerini devam ettirmesine odaklanmıştır. Bu eylem planı hem atık miktarının azalmasına hem de ham madde sorununun ortadan kalkmasına olanak sağlayacaktır. Böylelikle doğal denge korunmuş olacak ve ham madde çıkarımında fazla enerji harcanmasına engel olacaktır. Döngüsel ekonomi planı ile birlikte maliyetler azalarak tasarruf sağlanacak ve aynı zamanda ürünlerin yaşam döngüsüne tekrar katılması sağlanarak atık miktarında düşüş yaşanacaktır. Türkiye de AB’de meydana gelen bu gelişmenin gerisinde kalmadan, bu gelişmeyi yakından takip ederek, döngüsel ekonominin iş dünyasını nasıl etkileyeceğine dair çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar dahilinde, bazı şirketler döngüsel ekonomiye yönelik başarılı politikalar geliştirerek, başarılı örnekler vermeye başlamıştır. Atık pet şişeler değerlendirilerek, yenilikçi ve çevre üzerinde baskı oluşturmeyen beyaz eşyalar üretilmeye başlanmıştır. Bir diğer örnek ise, atık balık ağları

²⁸¹ TÜSİAD, “Türkiye’de Döngüsel Ekonomiye Geçiş Tutum Belgesi: Uygulama Etkinliğinin Arttırılmasına Yönelik Öneriler,” Mayıs 2021, 1.

birleştirilerek bu ağların fırında, bulaşık makinesinde plastik olarak kullanımı sağlanmıştır. Hammaddesi şeker kamışı, mısır, soya kabuğu gibi doğal ürünlerin olduğu biyoplastikler üretilerek buzdolabında kullanılmaktadır. Bir beyaz eşya firması ise döngüsel ekonomi de öncü bir yaklaşım benimseyerek, petrol bazlı mikrofiberlerin denize karışmasını önlemek adına mikrofiber filtre sistemine sahip çamaşır makinesini üretmiştir. Benzer şekilde, gıda ve ihtiyaç sektöründe yer alan migros ise, sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle paralel olarak ürünlerin ambalajlarında geri dönüşüme katılabilen plastik kullanımına özen göstermektedir.²⁸²

Yeşil ekonomi hem kıtlıkla mücadeleyi sağlayan, kıtlığın azalmasına yardımcı olan hem de toplumsal refahı arttıran bir strateji olarak nitelendirilmektedir. Yeşil ekonomi, çevre politikaları ve ekonomi politikalarının uyum içerisinde aynı düzlem üzerinde sürdürülebilir hedefler doğrultusunda ilerlemesine olanak sağlamaktadır. Döngüsel ekonomi atık miktarını oldukça azaltarak, faydalanan ürünün tekrar döngü içerisine girerek geri kazandırılmasına yardımcı olmaktadır. Döngüsel ekonomi sayesinde kaynaklar daha verimli bir şekilde kullanılarak maliyetler azaltılacaktır.²⁸³ Döngüsel ekonomi kaynakları etkin bir şekilde kullanmayı hedeflemekte, iklim değişikliğiyle mücadele çerçevesinde uygulanacak olan politikalarla ekonomi politikalarını uyumlu hale getirme çabası içerisinde. Yeşil ve döngüsel ekonomi geleceğe yönelik hedefler ortaya koyarak ekosistem üzerindeki dönüşümü destekleyici rol oynamaktadır.²⁸⁴ AB ve Türkiye arasındaki Gümrük Birliği, AB ile ticari entegrasyon sağlanması için enerji ve kaynak yoğun sektörlerle yönelik politika değişikliklerini içermelidir. Bu çerçevede, eylem planında yer alan yeşil ve döngüsel ekonomiye yönelik hayata geçirilmesi planlanan eylemlerin AB'nin döngüsel ekonomi planıyla uyumlu olması gerekmektedir. Buna bağlı olarak, değişim ve dönüşüm geçirmesi gereken öncelikli sektörlerin ne olduğuna karar verilerek, buna yönelik ulusal döngüsel ekonomi planının uygulamaya

²⁸² Age., s. 8.

²⁸³ SKD Türkiye, "Preliminary Research on Circularity Potential of Five Sectors in Turkey," 2022, 6.

²⁸⁴ Age., s. 6.

konulması gerektiği vurgulanmaktadır. Avrupa Yeşil Mutabakatı, Paris İklim Anlaşması'nı iklim kriziyle mücadelenin yapıtaşlarından biri olarak görmektedir. Bu yüzden, AB ticari ilişki içinde olduğu ülkelerin bu anlaşmaya uyumlu bir şekilde hareket etmesine odaklanacaktır. Ulusal bir emisyon ticaret sistemi oluşturularak kömür gibi karbon üreten fosil yakıtların üzerinde etkili olabileceğini belirtmektedir. Aynı zamanda verimliliği arttıracak israfı azaltacak bu gibi politikaların Türkiye'nin 2030 hedefleriyle paralel olduğunun altını çizmektedir. Döngüsel ekonomiye geçiş için özellikle dijitalleşmenin önemli bir role sahip olduğu vurgulanmaktadır. Türkiye hem döngüsel hedefine ulaşacak hem de dijitalleşmeyi de bu hedefin içerisine katacaktır. İki faktörü de göz önünde bulundurarak uyumlu bir yapı oluşturmaya çalışacaktır. Döngüsel ekonominin başarıya ulaşabilmesi üretim ilişkilerinin sağlam temeller üzerine kurularak çevre ile uyumlu hale getirilmesine bağlıdır.

Bu kapsamda, Paris İklim Anlaşması Türkiye tarafından daha önce onaylanmış olsa bile, uzun bir süre uygulamaya konulmamıştır. 6 Ekim 2021 tarihine gelindiğinde ise imzalanan bu anlaşma Avrupa Yeşil Mutabakatı ile yürürlüğe girmiştir.²⁸⁵ Türkiye'nin karbon fiyatlandırma mekanizmasına en uygun sistemin emisyon ticaret sistemi olduğuna karar verilmiştir. Buna bağlı olarak, Türkiye için ETS'ye yönelik taslak düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Avrupa Yeşil Mutabakat Eylem Planı'nda öncelikli hedef işletmelerin sınırda karbon düzenlemesi mekanizmasının olumsuz etkilerinden en az şekilde etkilenecek, bu mekanizmadan gelebilecek zararları en aza indirmektedir.²⁸⁶ Türkiye ihraç ürünlerinden daha az karbon emisyonu ürettiği için bu yüzden diğer ülkelere göre daha avantajlı bir konumda yer almaktadır. Fakat, Türkiye'nin henüz ETS'yi uygulama aşamasına geçmemiş olması, Türkiye'nin diğer ülkeler karşısında dezavantajlı bir konuma gelmesine neden olacaktır. Türkiye ihracatında ürünlerin

²⁸⁵ Aybike Mısır ve Osman Atilla Arıkan, "Avrupa Birliği ile Türkiye'de Döngüsel Ekonomi ve Sıfır Atık Yönetimi," *Çevre, İklim ve Sürdürülebilirlik*, 1, 1 (2020): 69.

²⁸⁶ Kübra Ecer, Oğuz Güner ve Murat Çetin, "Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye Ekonomisinin Uyum Politikaları," *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 9, 2 (2021): 125.

karbon ayak izinden türüne kadar değişim yapmak durumundadır. Türkiye, Avrupa Yeşil Mutabakatı hedeflerini kendi hedefleri gibi benimseyerek, AB ile ortak paydada buluşmalıdır.

Yeşil ve dögüsel ekonomiye geçebilmek için teknolojik altyapının sağlanması birincil hedefler başında yer almaktadır.²⁸⁷ Türkiye, çevreye duyarlı yeşil teknolojiler geliştirmek için yenilikçi yaklaşımlar belirlemeye çalışmaktadır. Teknolojik altyapıya hızlı bir şekilde geçebilmek için üniversiteler, kamu kuruluşları gibi tüm paydaşların bir arada olması ve buna yönelik bir yol haritası çizmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, bütüncül bir yaklaşım benimsenerek Türkiye’de yaşam döngüsünü değerlendiren çalışmaların yaygınlaşmasına vurgu yapılmaktadır. Bu stratejiyle birlikte ürünlerin daha sürdürülebilir ve dayanıklı olması amaçlanarak, AB’nin sürdürülebilir ürünler için gerçekleştirmeyi planladığı yasal çerçeveye uyum sağlanması söz konusudur.²⁸⁸ Ayrıca, yeşil bir ekonomi için zararlı kimyasal maddelerin sınırlandırılmasına yönelik çalışmaların devamlı olmasına özen gösterilmektedir. Türkiye’de aynı zamanda dögüsel ekonominin önemli araçlarından biri olan temiz üretim yaygınlaştırılmalıdır. Temiz üretim uygulamaları ile hem su tüketimini en aza indirmek hem de su ve hava kirliliğini önlemek amaçlanmıştır.²⁸⁹ Su kirliliğinin azaltılması tekstil ve deri gibi sektörlerde dögüsel ekonominin geliştirilmesi için tekstilde kirlilik önleme adı altında bir düzenleme yürürlüğe girerek, mevcut en iyi tekniklerin uygulanmasında ilk adım gerçekleştirilmiştir. Tekstil sektöründeki mevcut en iyi tekniklerin (MET) ihtiyaca göre revizyon edilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Aynı şekilde deri sektöründeki MET’lerin daha sürdürülebilir olması gerektiği vurgulanarak bu sektördeki çalışmalar devamlı hale gelmiştir. Deri ve tekstil sektörü gibi diğer sektörlerde de temiz üretim uygulamalarına önem verilmesi ve bu çerçevede uygulama alanı bulması için çalışmalar yürütölmektedir. Böylelikle, sanayi

²⁸⁷ *Age.*, s. 134.

²⁸⁸ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, “Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021,” 16 Temmuz 2021.

²⁸⁹ Şenay Balbay, Adem Sarıhan ve Edip Avşar, “Dünya’da ve Türkiye’de Dögüsel Ekonomi/ Endüstriyel Sürdürülebilirlik Yaklaşımı,” *European Journal of Science and Technology*, 27 (2021): 565.

sektöründe temiz üretim yaygınlaşarak, kaynak kullanımı ve rekabet edilebilirlik gibi konularda Türkiye’de pozitif bir etki yaratacaktır. Çevrenin bir bütün olarak ele alınması gerektiği vurgulanarak, oldukça fazla emisyon üreterek çevreyi kirleten sanayi tesislerine yönelik düzenlemeler hazırlanması büyük önem taşımaktadır.

Küresel iklim değişikliği sürdürülebilir kalkınmanın ana unsurlarından biri olarak nitelendirilmektedir. Bu yüzden atık suların yeni düzenlemelerle döngüye katılması sürdürülebilir kalkınma açısından büyük bir önem taşımaktadır. Atık suların tekrar döngüye katılması açısından büyük bir potansiyelin olduğunun altı çizilmektedir. Türkiye’de atık suların yeniden döngüye katılmasına yönelik çalışmalarda henüz kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır. Arıtılmış su atıklarının kullanımını arttırmak için yapılan çalışmaların devam ettirilmesi ve 2023 yılına gelindiğinde ise suyun yeniden kullanım oranının yükseltilerek %5 olması amaçlanmaktadır.²⁹⁰ Buna ek olarak, su ayak izlerine dikkat çekilmesi suyun sektörlerde verimli bir şekilde kullanımına yönelik uygulanması gereken kararlar açısından önemli bir adım olarak nitelendirilmektedir.²⁹¹ Bu çerçevede, sektörel olarak su ayak izine yönelik çalışmaların sürdürülmesi ve su ayak izi için kılavuz oluşturulması amaçlar arasındadır. Gelişen teknolojiyle birlikte su kaynaklarının yönetimi daha kolay bir şekilde değerlendirilmektedir. Aynı zamanda, bu teknolojilerin gelişimi devam etmektedir. Buna ek olarak, döngüsel ekonomi platformu kurularak, döngüsel ekonomiye geçişini hızlandırmak isteyen şirketlere ve kurumlara bu platform tarafından ölçüm araçları, eğitimler ve danışmanlık gibi hizmetler sunulmaktadır. Ayrıca bu platform Türkiye’de 5 sektör (plastik ambalaj sektörü, tekstil, otomotiv, ev aletleri, inşaat) üzerinde döngüsel ekonomi değerlendirme raporu yayınlamıştır.²⁹² Bu rapora göre, döngüsellik ürün tasarımı, stratejiler, malzeme, sistemler ve iş modelleri gibi tüm her şeyi kapsayan bir çerçeve olarak nitelendirilmektedir. 2022’de yayınlanan son döngüsellik raporuna

²⁹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, “Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021,” 9.

²⁹¹ SKD, “Preliminary Research On Circularity Potential,” 6.

²⁹² *Age.*, s. 6.

göre, küresel döngüsellik %8.6 olarak hesaplanmıştır.²⁹³ Ekonomik yapılandırmanın gerçekleştirilmesi, bazı işletmeleri olumsuz etkilerken, diğer taraftan ise yeni işletmelerin ortaya çıkmasına olanak sağlayacaktır. Bu geçişin sadece AB’de 2030’a kadar 700.000 yeşil iş üreteceği beklenmektedir.²⁹⁴ Türkiye’nin ekonomisi covid-19 pandemisi tarafından ciddi bir şekilde etkilenmiş ve dünya bankasının hazırlamış olduğu yatırım planına rağmen döngüsellik odağından uzak bir ekonomiye dönüşmüştür. Ulusal döngüsel ekonomi yol haritası Türkiye’de henüz tasarlanmamış olmasına rağmen, yeşil mutabakat eylem planı Ticaret Bakanlığı tarafından 2021 yılında Türkiye’de ki döngüsellik ilkelerinin uygulanmasını da değerlendirerek ilan edilmiştir. Türkiye’nin AB’ye entegre olma çabalarının parçası olarak, atık ve döngüsellik konularından AB’nin mevcut yasal çerçevesiyle uyumun sağlanması hedeflenmiştir. Düzenlemeler, eğitim, yenilikçi uygulamalar ve sıfır atık projeleri ülkede döngüsellığe yönelik düşüncelerin gelişmesine ön ayak olmuştur.

Yukarıda ifade edildiği üzere, 2020-2021 yılında Türkiye’nin döngüsel potansiyeli yüksek olan 5 sektör incelenmiştir. Bu araştırma raporu, 5 sektörden nitel ve nicel olarak sınırlı bilgiler almıştır. Döngüsellik alanında gerçekleştirilen çalışmaların eksikliğinin nedeni politikaların olmaması ve farkındalık eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bireysel firmalar döngüsel ekonomi ve yeniliklere yatırım yaparak araştırma yürütmesine rağmen, birçok şirket henüz başlangıç aşamasındadır. Türkiye’de döngüsellığı geliştiren bir diğer etken ise ticarettir. Tedarik zinciri ve müşteriler döngüsel ekonomiye geçişi hem hızlandırma hem de engelleme olanağına sahiptir. Bazı pazarlar ve müşteriler döngüsel ekonomiye etki edecek girişimlerde bulunurken, bazıları ise tam tersi etkiye sahip olabilmektedir.²⁹⁵ Farkındalığın artırılması, düzenlemelerin geliştirilmesi ve işçi kapasitesinin değer zinciri boyunca inşa edilmesi, döngüsellığe tamamiyle ulaşmak için gereklidir. Döngüsel girdilerin kullanımı çoğu sektörde

²⁹³ Age., s. 6.

²⁹⁴ Age., s. 6.

²⁹⁵ Age., s. 6.

düşük bir şekilde devam etmektedir. Sertifikalı geri dönüşüm malzemelerinin eksikliği Türkiye’de büyük bir rol oynamaktadır. Avrupa ülkeleri ve Avrupa kalkınma bankası ile geliştirilen uluslararası ortaklıklar Türkiye döngüsel ekonomi platformunun bugüne kadar yürütülen en umut verici projelerden biri olmasıyla birlikte Türkiye’de döngüsellik gibi konuların geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Fon ve finansal teşvikler gelişen ekonomide finansal engellerin üstesinden gelmede endüstrilere ve kuruluşlara yardım sağlayacaktır. Döngüsel ekonomiye ulaşmak için şirketlerden STK’lara kadar her kurumun işbirliğine ihtiyaç vardır. Rapora 5 sektörden 29 şirket anketler yoluyla katılım sağlamış, ek olarak 5 endüstrinin döngüsel potansiyelini değerlendirmek için 15 farklı şirketle toplantılar düzenlemiştir.²⁹⁶

Neoliberal ekonomi politikalarına bağlı olarak pek çok gelişmiş ülke plastik atıklarını diğer ülkelere kaydırmıştır. Bu çerçevede, Türkiye AB ve İngiltere’den toplam 69.960 ton plastik atık almıştır.²⁹⁷ Buna göre, Türkiye AB’nin yıllık atığının 13 milyon tonunu aldığı için AB’nin en büyük atık ihracatçısı konumuna gelmiştir. Bu çalışmada, Türkiye’de uygulanabilirliği yüksek her sektör için kilit rol oynayan stratejiler geliştirilmiştir. Döngüsellik için tek kullanımlık ve gereksiz plastiklerin ortadan kaldırılması, hedef plastiklerin kullanılması, geri dönüştürülmüş plastik içeriğini en üst düzeye çıkarmak gibi stratejiler üzerinde durulmaktadır. Türkiye’deki plastik ambalaj sektöründeki şirketlerin veri analizine bağlı olarak, döngüsellik performansı %7 olarak tahmin edilmektedir.²⁹⁸ Bu performansın geliştirilmesi geri dönüşüm için asgari düzeyde gereksinimlerin sağlanmasıyla olanaklı hale gelmektedir. Plastik ambalaj sektöründeki döngüsellüğün olumlu örneklerinden biri Coca Cola’dır. Coca Cola tek kullanımlık plastiklerden vazgeçerek, tekrar kullanılabilir, geri dönüşümü sağlanabilen plastik ambalajlar tercih etmeye başlamıştır.²⁹⁹ Aynı zamanda

²⁹⁶ Age., s. 7.

²⁹⁷ “Türkiye Yine Avrupa’dan En Çok Plastik Çöp Alan Ülke Oldu,” *Greenpeace Türkiye*, <https://www.greenpeace.org/turkey/basin-bultenleri/turkiye-yine-avrupadan-en-cok-plastik-cop-alan-ulke-oldu/> (Erişim Tarihi: 1.12.2022).

²⁹⁸ SKD, “Preliminary Research on Circularity Potential,” 7.

²⁹⁹ Age., s. 45.

ambalajların ve ürünlerin modelini de değiştirmiştir. Coca Cola sürdürülebilir ambalajlar ve su yönetimi gibi alanlara odaklanmıştır. Şirket çevredeki etkisinin farkına vararak, sürdürülebilir çözümleri amaçlamakta, özellikle plastik ambalaj sektörü üzerinde çalışmalara devam etmektedir. Şirketin döngüsel teşviklerinin altı çizilerek kimyasal dönüşümle birlikte 2020’de plastik ambalajların %32’sinin %25’i geri dönüştürülebilen şişelerden oluşuyordu.³⁰⁰ Bir diğer strateji ise ambalajların dizaynının çeşitli yollarla geliştirilmesidir. 2008 yılında Türkiye’de şişelerin boylarını kısaltmaya başlamıştır. Bunun ardından, diğer ülkelerdeki şirketlerde şişelerin dizaynında değişim yaratma yolları aramıştır. 2020’de şişelerin hafifletilmesi Coca Cola’nın 44.4 ton girdisini düşürmüştür.³⁰¹

Tekstil sektörü ise Türkiye’nin ekonomisinde büyük bir öneme sahiptir. Tekstil Türkiye’nin Gayri Safi Milli Hasıla’sının içerisinde %3’e ulaşmış, Türkiye dünyada 7. büyük tekstil ihracatçısı konumuna gelmiştir.³⁰² Tekstil ürünleri yıllık olarak 93 milyon küp su harcamakta ve tekstil Türkiye’de endüstriyel su tüketiminin %15’ini oluşturmaktadır. Tekstil sektöründe kot şirketi olan Orta Anadolu Türkiye’nin başarılı örnekleri arasında yer almaktadır. Yıllık olarak 53 milyon ton iplik üretilmiş ve sadece %10-15 tonu üretim esnasında kaybolmuştur. Orta Anadolu kaybolan iplikleri toplayarak geri dönüşüme katmak amacıyla tekrar işlemektedir.

Otomotiv sektöründe ise Türkiye’deki tüketicilerin daha sürdürülebilir araçları tercih edememesinin en önemli sebeplerinden biri ekonomik engellerdir.³⁰³ 2020’de araç vergilerinin arabanın maliyetinden daha fazla olması vatandaşların tercih etmemesinin bir diğer nedenidir. Bundan dolayı, bazı sürücüler yeni araba almak yerine ikinci el araba almak zorunda kaldığından daha az verimli motorlu araçları kullanmak zorunda kalmaktadır. Diğer bir taraftan

³⁰⁰ Age., s. 47.

³⁰¹ Age., s. 46.

³⁰² Age., s. 49.

³⁰³ Age., s. 67.

ise, eski motorların emisyon oranlarının daha yüksek olduğu belirtilse de ikinci el arabaları tercih etmek yapının yeniden kullanım yoluyla artış gösterdiği vurgulanmaktadır. 2020 yılında Türkiye 722.788 satılan arabadan sadece 844 tanesi elektrikli ve 16.941 tanesi ise hibrit arabalardan oluşmaktaydı.³⁰⁴ Buna göre, bu teknolojiler Türkiye’de hala ilk aşamadır. Vergilerin elektrikli arabalar üzerinden azaltılması gerekmekte ve 2053’te net sıfır emisyon hedefine ulaşmak için yeşil teknolojilerle yenilemenin altı çizilmektedir.³⁰⁵

Sürdürülebilirlik platformunun incelediği bir diğer sektör ise ev aletlerinden oluşmaktadır. Özellikle, beyaz eşya markaları değerlendirilmiştir. Arçelik ilk ve tek Türk şirketi olarak dünyada küresel 100 en sürdürülebilir şirket kategorisinde yer almaktadır.³⁰⁶ Arçelik yenilikçi ürünler sunarak şirketin rekabet edilebilirliğini sürdürmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede, şirket yenilikçi ürünlerinden 3.000 patent elde etmiştir.³⁰⁷ Arçelik sadece geri dönüşüm konusunda değil aynı zamanda ürünlerdeki verimliliği arttırmaya çalışmaktadır. Diğer taraftan, Vestel ise enerji verimliliğini artırma ve su tüketimini azaltmaya odaklanmıştır. Ev aletlerinin üretimini %55 oranında arttırırken, su kullanımını yaklaşık %36 civarında her üründe azaltmaya çalışmaktadır.³⁰⁸ Vestel daha az enerji ve su tüketen modellerini piyasaya sürmüştür. Bu modeller kullanıldığı takdirde Türkiye’nin enerji fiyatlandırılması 2.8 milyon lira düşüş yaşayacaktır. Geliştirilen teknoloji sadece çevreyi olumlu etkilemekle kalmayacak, hem de tüketicilerin bütçesi üzerinde de olumlu bir etki yaratacaktır. Buna ek olarak, tüketiciyi daha da teşvik etmek için çevresel faydaları ekonomik olanlara çevirmeye odaklanıyor ve hanelerin elektrik faturalarının %35 oranında azaltılabileceğini belirtmektedir.³⁰⁹

³⁰⁴ Age., s. 68.

³⁰⁵ Age., s. 69.

³⁰⁶ Age., s. 89.

³⁰⁷ Age., s. 90.

³⁰⁸ Age., s. 91.

³⁰⁹ Age., s. 92.

İnşaat sektöründe ise şirketler ikincil ham madde kullanımına özen göstererek hem ekonomide hem de çevre üzerinde olumlu sonuçlar bırakmayı amaçlamıştır.³¹⁰ Atık miktarını azaltmak için geri dönüşümü sağlanabilen malzemeler kullanmaya başlamışlardır. Bu gibi stratejiler sadece şirketlerin maliyetlerini düşürmekle kalmamış, aynı zamanda emisyonların da düşüşüne olanak sağlamıştır.

Döngüsel ekonomi platformunun ele aldığı bu 5 sektör Türkiye'nin ekonomisinde öne çıkan sektörlerdir. Bu nedenle, söz konusu sektörlerin yol haritasını döngüsel ekonomi üzerine inşa ederek Türkiye'nin döngüsel ekonomiye geçişini hızlandırması gerekmektedir. Raporda da belirtildiği, döngüsel ekonomiyi hedef olarak belirlemiş bazı şirketler geri dönüşümlü malzemeler kullanarak ve yeni stratejiler geliştirerek çevre üzerinde olumlu bir etki yaratmayı hedeflemiştir.

AB dönüşümünü daha hızlı bir şekilde gerçekleştirebilmek için döngüsel ekonomiye ihtiyaç duymuştur. AB'nin döngüsel ve sürdürülebilir ekonomi planı Türkiye'yi de oldukça yakından etkilemiştir. Her iki aktörde döngüsel ekonomiye yönelik öncelikli sektörlerin ihtiyaçlarını belirleyerek bu sektörler çerçevesinde adımlar atmaya başlamıştır. Örneğin; ambalaj atıklarına yönelik geliştirilen stratejilerde her iki aktörde oldukça başarılı bir çalışmalar yürütmüştür. Türkiye'de Coca Cola'nın yapmış olduğu ambalajların dizaynını değiştirerek materyalleri daha etkin bir şekilde kullanmak, buna benzer şekilde Fransa'da geri dönüştürülebilir plastik çantaların kullanılması da söz konusu materyallerin tekrar kullanılabilir olmasını ve dayanıklı olmasını mümkün kılmıştır. Plastik ambalaj sektöründe olduğu gibi, tekstil sektöründe de hem AB hem Türkiye başarılı örnekler vermiştir. İki aktörde tekrar kullanılabilir modeller geliştirerek, ürünlerin dayanıklılığını ve sürdürülebilirliğini arttırmayı amaçlamıştır. Böylelikle, AB'de tekstil sektöründe sera gazı emisyonları %15 oranında düşüş

³¹⁰ Age., s. 93.

yaşarken, Türkiye’de ise ürünler daha uzun ömürlü yaşamsal döngüye sahip olmuştur. AB de aynı zamanda ürünlerin döngüsellikliğini arttırarak, geri dönüşümü güçlendirmiştir. Buna ek olarak, AB ürününü çevresel ayak izi ve organizasyonun çevresel ayak izi adı altında iki mekanizma oluşturarak ürünlerin emisyon miktarlarını ölçmeyi amaçlamıştır. Ayrıca, “yeşil aklama” adı altında geliştirilen kampanyaları mercek altına alarak tüketiciyi korumaya çalışmaktadır. Bir diğer taraftan, hem Türkiye hem de AB inşaat sektöründe gösterdikleri çabayla sera gazı emisyonlarını azaltmayı başarmışlardır. Tüm bu gelişmelere göre, hem Türkiye hem de AB sera gazı emisyonlarını azaltmak, ürünlerin sürdürülebilirliğini arttırmak için tekstilden inşaata kadar pek çok alanda çalışmalar yürütmektedir.

Döngüsel ekonomiye katkı sağlayacak, Türkiye-AB arasındaki ticaretin güçlendirilmesi konusunda gündeme gelen Gümrük Birliği Türkiye’nin AB’ye kademeli entegrasyonunun en somut ve görünür sonuçlarından biridir.³¹¹ Değişen dünya ticareti nedeniyle Türkiye-AB ilişkilerinin gelişimi için Gümrük Birliği kapsamlı bir güncellemeye ihtiyaç duymaktadır. Bu çerçevede, Gümrük Birliği sadece iki taraflı ticaret ilişkisi olarak nitelendirilmemiştir. Aynı zamanda, Gümrük Birliği modernizasyonu Türkiye-AB ilişkilerine yeni bir soluk getirerek, Türkiye’nin AB’ye kademeli bir şekilde entegre olma sürecini tekrar başlatabilecektir.³¹²

Türkiye’nin Kopenhag kriterleri kapsamında ifade özgürlüğü, siyasi haklar gibi konularda bir takım gelişmeler sağlaması gerekmektedir. Buna göre, Gümrük Birliği modernizasyonunun başlaması, Türkiye’nin AB’ye entegre olması için gerçekleştirilmesi gereken reformlara tekrar odaklanmasına ve bu reformları uygulama konusunda istekli hale gelmesine olanak sağlayarak, Türkiye’nin Kopenhag kriterlerine uyum hızını arttırabilecek bir potansiyele sahiptir.³¹³ Bu süreç, hem Gümrük Birliğinin işleyişindeki aksaklıkların

³¹¹ Çiğdem Nas, “Turkey-EU Customs Union: Its Modernization and Potential for Turkey- EU Relations,” *Insight Turkey*, 20, 3 (2018): 43.

³¹² *Age.*, s. 44.

³¹³ *Age.*, s. 44.

düzeltilmesine yardımcı olacak hem de ikili ticaretin genişlemesine olanak sağlayacağından iki aktörü de olumlu etkileyecek bir gelişme olacaktır. Bu açıdan, Gümrük Birliği modernizasyonu iki aktör arasında yeni bir temel oluşturmasını sağlayacak ve Türkiye'nin AB uluslararası pazarına entegrasyonunu kolaylaştıracak tetikleyici bir rol üstlenecektir.³¹⁴

Avrupa Yeşil Mutabakatı Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği revizyonuna dikkat çekmekte ve ikili ilişkileri güçlendirme yolunda bir adım olarak değerlendirilmektedir. Avrupa Yeşil Mutabakatı rekabetçi, temiz ve modern bir ekonomi geliştirmeyi hedeflediği için Türkiye-AB arasındaki ticari sorunların giderilmesi ve iki aktör arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın dönüştürücü gücüyle Gümrük Birliği'nin güncellenmesiyle güçlenecektir. Bu doğrultuda, Avrupa Yeşil Mutabakatı hem iki aktör arasındaki ekonomik ilişkileri iyileştirecek hem de tekrardan güçlenen ekonomik ilişkiler siyasi bütünleşmeyi ortaya çıkaracak ve bu sayede Türkiye-AB arasında diplomasi kanalları tekrar açılacaktır.

Bir sonraki bölümde ise, Türkiye'nin yenilenebilir enerji potansiyelinden ve yeşil enerjiye ulaşmak için izlediği veya izleyeceği yol haritasından bahsedilerek, bunun AB tarafından izlenen politikalarla örtüşen ve farklılaşan yönleri irdelenecektir. Böylece, söz konusu alanlarda atılan adımların ikili ilişkilerde ivme yaratma etkisi olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

3.4. TÜRKİYE'NİN ENERJİ SEKTÖRÜNDEKİ ADIMLARI

Türkiye, Avrupa Yeşil Mutabakatı'yla uyumlu olarak enerji kaynaklarını verimli bir şekilde kullanarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerini ve yeşil enerjiye geçişi daha hızlı gerçekleştirmesi planlanmaktadır. Bu çerçevede, sera gazı emisyonlarını azaltarak, karbon yoğunluğu daha az olan ekonomiye geçişin hızlandırılması yenilenebilir enerjinin önemini

³¹⁴ Age., s. 44.

ortaya koymaktadır. Yenilenebilir enerjiye yönelik önemin artmasıyla 2012 yılında Türkiye’de Enerji Verimliliği Strateji Belgesi yayınlanmış ve Avrupa Yeşil Mutabakatı’yla uyumlu bu belge sürdürülebilir kalkınma için yenilenebilir enerji verimliliğine dikkat çekerek, enerji kaynaklarının israf edilmemesi ve bilinçli bir şekilde kullanılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi gerektiği vurgulamıştır. Bu belge ile birlikte enerji verimliliğini arttırmak amacıyla belirlenen hedeflerin uygulanması büyük bir önem taşıdığından Ulusal Enerji Eylem Planı oluşturulmuştur.³¹⁵ Bu çerçevede, yerli yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılmasının önemli olduğunun altı çizilmiştir. Türkiye yenilenebilir enerji kaynaklarının potansiyelini artırma konusunda yaptığı girişimlerle dünyada on ikinciyken, Avrupa’da birinci ülke olarak görünmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarında güneş ve rüzgar enerjisinin mevcut durumunda ise, Avrupa yedinci sırada gelirken, jeotermal enerjide dünyada dördüncü sıradadır. Avrupa’da ise, jeotermal enerjideki potansiyeli yüksek olduğu için birinci sırada olduğu vurgulanmaktadır.³¹⁶ Ayrıca, ısıtma amaçlı kullanılan güneş enerjisinde Türkiye, Çin ve ABD’den sonra üçüncü ülke konumundadır. Hidroelektrik potansiyeliyle dünyada dokuzuncuyken, Avrupa’da hidroelektrikte daha yüksek bir potansiyel gösterdiği için ikinci sırada yer alan ülke olarak dikkat çekmektedir. Türkiye temiz, ekonomik, güvenli enerji arzını hayata geçirmeye çalışırken, yeşil mutabakata uyum sağlamak amacıyla oluşturduğu eylem planının da önemine vurgu yapmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını arttırmaya yönelik ilk proje olan Yeşil Tarife (YETA) projesi 1 Ağustos 2020 tarihinden itibaren başlamış ve bu proje kapsamında elektrik kullanımına ihtiyaç duyan tüketiciler kendi bölgelerinde yer alan enerji tedarikçilerinden sorumlu olan şirketlerin yazılı talepleri sayesinde yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik temin etme şansına sahiptir.³¹⁷ Buna ek olarak, yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik kullanmak isteyen tüketicilerin enerjini bu

³¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, “Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021,” 11.

³¹⁶ *Age.*, s. 12.

³¹⁷ *Age.*, s. 13.

kaynaklardan geldiğine dair akıllarında soru işareti oluşmaması için yenilenebilir enerji dayanak garanti belgesi (YEK-G) ile kanıtlamayı hedeflemiştir.³¹⁸ Bu uygulama ise 1 Haziran 2021 tarihinde uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda, YEK-G Belgesi ve Yeşil Tarifeye alt yapı çalışmalarına devam edilecek ve 1000'er WW'lık rüzgar ve güneş enerjisi gücünün geliştirilmesine olanak sağlayacaktır.³¹⁹ Yenilenebilir enerji alanında atılacak adımlarla birlikte Türkiye'de karbon emisyonlarının azaltımına yardımcı olacak ve uluslararası firmalar endüstrilerini karbondan arındırabilecektir. Türkiye yeşil ve temiz enerjiye ulaşmak için yeşil mutabakat eylem planına yeşil enerji hedeflerini de dahil ederek bu politikalarla temiz enerjiye daha hızlı bir şekilde ulaşmayı amaçlamıştır. Bu çerçevede, bu bölümde Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynakları bakımından potansiyelinin incelenmesi önem arz etmektedir. Türkiye net sıfır dönüşümü kapsamında 2020-2030 yılları arasında kümülatif karbondioksit salımlarında %31 oranında bir düşüş yakalayarak, 587.7 milyon ton azaltım sağlayabilmiştir.³²⁰

Bilindiği üzere, enerji kavramı ve sürdürülebilir enerji kaynakları dünyanın en önemli konuları arasında yer almaktadır. Enerji kaynaklarının hızla tükenmesi, kömür, petrol gibi yenilenemeyen enerji kaynaklarının bilinçsizce tüketilmesi ve bu kaynakların çevre üzerinde oluşturduğu negatif etki insanların yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmesine yol açmıştır. Yenilenebilir enerji ise, üretim sürecine ihtiyaç duymadan, fosil yakıtlardan elde edilmeyen ve çevreye fosil yakıtlardan daha az zarar veren, yeryüzünde bulunan enerji kaynaklarından elde edilen enerji olarak nitelendirilmektedir.³²¹ Yenilenebilir enerji doğal bir şekilde elde edilen bir enerji türüdür. Fosil yakıtların aksine, yenilenebilir enerji kaynakları çevrede olumlu bir etki yaratmaktadır.

³¹⁸ Age., s. 14.

³¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, "Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021," 14.

³²⁰ Osman Bülent, vd. "Türkiye'nin Karbonsuzlaşma Yol Haritası Sektörel Fayda Maliyet Analizi (2020-2030)," *İstanbul Politikalar Merkezi*, (2022): 5.

³²¹ Demir Yeter Uslu, "Türkiye'de Yeşil Enerji," *Kastamonu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (2016): 384.

Türkiye'nin yenilenebilir enerji potansiyeline bakıldığında yenilenebilir enerji kaynakları önemli bir pozisyona sahiptir. Buna rağmen, enerji kullanımı oldukça düşük ve bu tür enerjilere yeterince ilgi gösterilmemektedir. Özellikle, güneş ve rüzgar enerjisi Türkiye'nin enerji potansiyeline büyük bir katkı sağlamaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarından doğru ve sağlıklı bir şekilde yararlanabilmek için plan, politika ve strateji oldukça önemlidir. Türkiye'nin güneş enerjisi, rüzgar enerjisi, hidro elektrik ve jeotermal gibi pek çok yenilenebilir enerji potansiyeli bulunmaktadır.³²² Güneş enerjisinin %92'si hidrojen ve %8'i helyumdan oluşan bir enerji kaynağıdır. Türkiye'nin güneş enerjisi potansiyeli incelendiğinde, Marmara ve Karadeniz'de güneşlenme süresi düşük bir seviyede devam etmektedir. Karadeniz'de güneşlenme süresi 10 saat civarındadır. Marmara bölgesinde 1.168 KW'la güneş enerjisi ile ülke ortalamasının altında olsa da Avrupa'nın aksine yüksek bir orandır. Güneşlenme süresi Doğu Marmara bölgesinde 10 saatken, İstanbul'da bu süre 11 saate çıkabilmektedir. Buna ek olarak, güneşlenme süresinin Çanakkale'de 12 saat olduğu belirtilmektedir. Yapılan araştırmalar çerçevesinde Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu'dan sonra güneşlenme süresi açısından en avantajlı bölge İzmir'dir. Güneşlenme süresi 12 saate çıkabildiğinden güneş enerjisinden yararlanma süreleri de artış göstermektedir. Akdeniz'de güneşlenme süresi 13 saat olduğu için en avantajlı bölgelerden biri olarak nitelendirilmektedir. Akdeniz güneyde bulunduğu için güneş ışığını en yoğun şekilde almakta ve güneş enerjisi için oldukça önemli bir nokta olduğu belirtilmektedir. Bölgede güneş enerjisi ısınma ve seracılık faaliyetlerinde kullanılmaktadır. Akdeniz ve Anadolu bölgesi güneşlenme süresi açısından birbirlerine yakın oranlar göstermektedir. Bu yüzden, Akdeniz bölgesinde güneş enerjisinden üretilen elektrik bu bölgede önemli bir role sahiptir. Bu açıdan, Türkiye'nin her bölgesinde güneş enerjisinden yararlanma potansiyeli bulunmaktadır.³²³ Fakat, Türkiye'nin tüm bu avantajlara rağmen, güneş

³²² Kılıç Fatma Cankan, "Güneş Enerjisi, Türkiye'deki Son Durumu ve Üretim Teknolojileri," *Mühendis Makine*, 56, 671 (2015): 40.

³²³ Evren Özgür, "Türkiye'de Güneş Enerjisi," *Türkiye'nin Enerji Görünümü*, (2020): 299.

enerjisini kullanımı oldukça düşüktür. Türkiye’de yaklaşık olarak 110 gün civarında güneş enerjisi potansiyeli bulunmakta ve bu potansiyeli ortaya çıkarmak için gerekli yatırımlar yapıldığı takdirde Türkiye’de yıllık 1100 KW’lık güneş enerjisi üretililebilecektir. Türkiye’de bulunan güneş enerjisi santrallerinin toplam gücü 8.335 MW olarak belirtilmiştir.³²⁴ 2021 yılında bu santrallerden 13.294.280 970 kilovatsaat elektrik üretimi gerçekleşmiştir. Türkiye’de güneş enerjisinin elektrik sektörü içerisinde yer alması 2014 yılında gerçekleşmiştir. Güneş enerjisinin elektrik sektöründeki payı 2014’te sadece % 0.006 civarındayken, bu enerjinin yıllar içerisindeki elektrikteki payı artarak 2020’de %3.3’e ulaşmıştır.³²⁵

Türkiye’nin dışa bağımlılıktan kurtularak yerli ve milli imkanlarla güneş enerjisini üretmesi gerekmektedir. Bu açıdan, İngiltere’nin ihracat kredi ajansı UK Export Finans’ın (UKEF) büyük bir kredi sağlayarak Kalyon Holdingle Konya Karapınar’da hayata geçirdiği proje sürdürülebilirlik alanında hayata geçirilen projeler arasında ki en büyük finansmana sahip proje olarak nitelendirilmektedir. Kalyon Karapınar, Türkiye’nin enerjide dışa bağımlılığını azaltacak ve yaklaşık 2 milyon hanenin elektrik ihtiyacına çözüm oluşturacaktır.³²⁶ Bu yılın sonunda, söz konusu GES’in 1350 WW panel kurulu gücüyle tam kapasiteye ulaşması beklenmektedir. Kalyon Karapınar Türkiye’nin en büyük güneş enerjisi santrali ünvanını taşıırken, aynı zamanda Avrupa’nın en büyük enerji ünvanına da sahip olmuştur. Bu sayede, yeşil enerji için Türkiye’nin attığı önemli adımlardan biri olacaktır.

Türkiye’nin rüzgar enerjisi potansiyeli incelendiğinde, Türkiye coğrafi özelliklerine istinaden rüzgar enerjisi potansiyeli bakımından oldukça zengindir. Güneydoğu Anadolu’da özellikle Hatay yüksek rüzgar enerjisi potansiyeline sahip olmasına rağmen, rüzgar enerjisinde

³²⁴ Oğuz Ozan Yakan ve Ramazan Köse, “Türkiye’nin Güneş Enerjisi Durum ve Güneş Enerjisi Santrali Kurulumunda Önemli Parametreler,” *Kırklareli University Journal*, (2020): 196.

³²⁵ *Age.*, s. 197.

³²⁶ Abdullah Doğan, “Karapınar GES İle Türkiye’de Elektrik Üretiminde Güneş Enerjisinin Payı Yüzde 20’ye Çıkacak,” 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/karapinar-ges-ile-turkiyede-elektrik-uretiminde-gunes-enerjisinin-payi-yuzde-20ye-cikacak/2560636> (Erişim Tarihi: 1.08.2022).

İzmir başkenttir. İzmir'in rüzgar enerjisi başkenti olmasının nedenleri arasında Türkiye'de kurulu gücün %70'ine daha yakın olması ve üstün lojistik imkanları sağlaması gösterilmektedir.³²⁷ İzmir Türkiye'nin rüzgar enerji santrallerinin %16'sını oluşturmakta ve inşa halinde olan projeler tamamlandığında İzmir'in 1.190,7 MW'lık bir rüzgar gücüne erişmesi sağlanacaktır. Aynı zamanda, İzmir'in Türkiye'nin rüzgar enerjisinin büyük bir kısmını üstleneceğinin altı çizilmekte ve İzmir'de ki potansiyelin büyük bir kısmı yatırımcıları beklemektedir.³²⁸ Türkiye'nin doğal rüzgar enerji potansiyeli 400 milyon KWh iken, teknik potansiyeli 110 milyon KWh olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin 2025 hedefi rüzgar enerjisinde 25.2 milyar KWh'ye ulaşmaktır.³²⁹ Bu kapasiteye ulaşabilmek için 600 KWh enerji üreten 244 adet rüzgar türbinine ihtiyaç olduğunun altı çizilmektedir. Türkiye'nin rüzgar enerji potansiyeline yönelik ilk adımlar 1996 yılında gerçekleşmiştir. Çeşme-Germiyan rüzgar santrali 1.5 WW gücü ile ilk rüzgar santralidir. Bu santralde 3 adet türbin 500 KW güç üretmektedir. Bunu takip eden ikinci santral ise Çeşme-Alaçatı rüzgar santralidir.³³⁰ Bu santralde ise, 12 tane türbin 7.2 KW güç üretimi sağlamaktadır. Ayrıca, 45'er metreye ulaşan kuleleri ve 44 m çapındaki rotorları ile modern santral örneğidir. 2008 yılında ise, Türkiye'nin bilinen en büyük rüzgar santrali çiftliği İstanbul-Çatalca'da Ertürk A.Ş tarafından yapılmıştır. Bu çiftlik, 20 adet 3.000 KW güç üreten türbin ve 6000 KW enerji üreten türbinlerden oluşmaktadır. Bu duruma bakıldığında, Türkiye'nin rüzgar enerji potansiyelinin yıllar geçtikçe arttığı gözlenmiştir. 2006'da 51 MV olan potansiyel 2011 yılında 1.805.85 WW'ye ulaşmayı başarmıştır. Her sene kurulum gücü artış göstererek 2015 yılında 4.718.30 WW olmuştur.

³²⁷ "İzmir'de Rüzgar Enerjisi Sektöründe Yatırım 2016," *Kalkınma Kütüphanesi*, <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 7.10.2022).

³²⁸ *Age*.

³²⁹ Mahmut Can Şanel ve Erdem Kaya, "Dünya'da ve Türkiye'de Rüzgar Enerjisi Durumu Genel Değerlendirme," *Mühendis ve Makine*, 56 (2015): 51.

³³⁰ Zeynep İlkılıç, "Türkiye'de Rüzgar Enerjisi ve Rüzgar Enerji Sistemlerinin Gelişimi," *Journal of Life Sciences*, (2016): 7.

Türkiye’de rüzgar enerjisinin elektrik içerisindeki payı %3’tür. Yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik enerjisi içerisinde 2023 itibariyle %30 olması hedeflenmektedir.³³¹

Tüm bunlara ek olarak, Türkiye 2021 sonunda 11.101MW kurulu güce ulaşarak potansiyelini az da olsa kullanmayı başarmıştır. 2021 yılında üretilen elektriğin %9.84’ü rüzgar enerjisinden oluşmaktaydı. Fakat Türkiye’nin potansiyeline göre rüzgardan üretilen elektriğin oldukça az olduğu aşikardır. Rüzgar enerjisi potansiyeline baktığımızda, İzmir açık ara lider bir konumdadır ve halihazırda İzmir’de rüzgar enerjisine yönelik Danimarkalı firmalarla yapılan işbirlikleri mevcuttur. Türkiye mevcut kapasitesinin büyük bir bölümünü kullanabilirse, bu alanda Türkiye’yle olan işbirliklerinin artarak diplomasi kanallarını tekrar açabilecek potansiyele sahiptir.

Bu çerçevede, Türkiye’nin yeni yatırımlarına 2023 yılında 20.000 WW ulaşması amaçlanmıştır.³³² Bu hedefe ulaşabilmek için Türkiye’nin rüzgar enerjisi potansiyeline yaklaşık 18 GW ekleme yapılması gerekmektedir. Bu potansiyele ulaşabilmek için rüzgar enerjisi sektöründe dönüşümün daha hızlı bir şekilde tamamlanması gerektiğinin altı çizilmektedir. Buna ek olarak, Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını arttıran kaynak kullanımında sürdürülebilirliği sağlayan teşvik kanunları çıkarılmıştır.³³³ Türkiye’de rüzgar santralleri iki sorunla karşı karşıya gelmektedir. Birinci sorun, santrallerin tüketim merkezlerinden uzakta yer alması enerji üretiminde maliyeti yükseltmektedir. Bu sorunun çözümünün bu soruna yönelik teşvik ve planlama ile çözüme ulaşacaktır. Bir diğer sorun ise, arz güvenliğinde oluşacak sorundan kaynaklanmaktadır. Bu sorun ise, rüzgar enerji üretim sistemlerinin arz güvenliğini riske atmayacak şekilde planlamalarla çözüme ulaşacaktır.³³⁴

³³¹ Age., s. 10.

³³² Murat Tarık Çalar, “Türkiye’nin Rüzgar Enerji Potansiyeli ve AB Ülkeleri İçindeki Yeri,” *Politeknik Dergisi*, 13 (2010): 287.

³³³ Erdem Özgener, “Türkiye’de ve Dünyada Rüzgar Enerjisi Kullanımı,” *DEÜ Mühendislik Fakültesi*, 4, 3 (2002): 160.

³³⁴ Cansel Oskay, “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Rüzgar Enerjisinin Önemi ve Türkiye’de Rüzgar Enerjisi Yatırımlarına Teşvikler,” *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7, 1 (2014): 76.

Teknik enerji potansiyelinde Türkiye 83.000 MW kapasiteye sahip olduğundan, bu potansiyelin Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılama noktasında yeterli düzeyde olduğu vurgulanmaktadır.³³⁵ Belirtildiği gibi Türkiye, rüzgar enerjisine yönelik teşvikler yaptığı ve planlar geliştirdiği takdirde yenilenebilir enerji kapasitesini arttırmış olacaktır.

Türkiye'nin bir diğer yenilenebilir enerji kaynağı olan hidroelektrik enerji potansiyeli de incelenmiştir. Hidroelektrik suyu elektriğe çevirmekte ve sudaki enerji miktarını düzenlemektedir. Su akışı en yüksek noktaya ulaştığında, yüksek miktarda enerji gerekmektedir.³³⁶ Bu noktaya geldiğinde, türbinler jeneratörleri çalıştırarak, mekanik enerjiyi elektriğe çevirmektedir. Karadeniz bölgesi 50 MW daha fazla enerji üretirken, Marmara bölgesi ise en sonda yer almaktadır. Hidroelektrik en önemli yenilenebilir enerji kaynakları arasında yer aldığı için sera gazı emisyonları yaratmaz ve düşük işletme bakım maliyetlerine sahiptir.³³⁷ Aynı zamanda çevre dostu ve düşük potansiyel riski taşımaktadır. Türkiye'nin teorik olarak hidroelektrik potansiyeli %1'ken, Avrupa ekonomik potansiyelinin %16'sıdır. 2017'de hidroelektrik potansiyeli 433 milyon KWh iken, teknik açıdan verimlilik potansiyeli 216 KWh'dir. Türkiye'nin hidroelektrik enerji potansiyelinin %37'si işletilirken, %25'i ise inşaat halindedir.³³⁸ Türkiye'nin hidroelektrik potansiyeli 158 milyar KWh olduğu için hem ekonomik hem de sosyal yatırımlarla potansiyel arttırılmaya çalışılmaktadır. Türkiye'nin yeni projelerle birlikte 180 milyon KWh'ye ulaşması beklenmektedir.³³⁹ Türkiye Rusya'dan sonra hidroelektrik potansiyelinde büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen, potansiyelini arttırma konusunda iyi bir pozisyona sahip değildir. Enerji verimliliği çalışmalarının amacı, Türkiye'nin enerji yoğunluğunu 2011'e kıyasla %20 oranında 2023'e kadar azaltma hedefini

³³⁵ Age., s. 84.

³³⁶ Oner Atalay ve Yılmaz Eylem Ulu, "Hydropower Capacity of Turkey and Actual Investments," *The Eurasia Proceedings of Science, Technology, Engineering & Mathematics*, 4 (2018): 163.

³³⁷ Age., s. 162.

³³⁸ Age., s. 164.

³³⁹ Murat Yaman, "Türkiye'deki Hidroelektrik Santrali Uygulamalarına Çevre Açısından Bakış," *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 5 (2018): 150.

gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Hidro Elektrik Santraller Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltsa da HES'ler kurulacağı bölgede tahribata yol açacağı için çevre üzerindeki baskıyı arttırmaktadır.³⁴⁰ Bu yüzden, HES'ler kurulurken çevreye olan olumsuz etkisinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu çerçevede, çevre faktörü de değerlendirilirken çalışma yapılması gerekmektedir.

Türkiye'nin jeotermal enerji potansiyeline bakıldığında ise, Türkiye jeotermal enerji potansiyeli %5'tir. Jeotermal enerji tektonik hareketler ile paralellik gösterdiği için Ege bölgesi jeotermal enerjide çok önemli bir noktada yer almaktadır. Özellikle Ege bölgesinde İzmir'in yüksek bir jeotermal potansiyeline sahip olduğunun altı çizilmektedir. Türkiye dünyada 7. büyük jeotermal enerjiye sahip ülke konumundadır.³⁴¹ Türkiye'nin jeotermal enerji santraliyle elektrik enerjisi üretimine başlaması 1974 yılında Kızıldere'de Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü'nün denemeleriyle gerçekleşmiştir. Fakat, ticari bir şekilde elektrik üretiminin başlaması ise 1984 yılında TEAŞ tarafından hayata geçirilmiştir. Türkiye enerji ithalatını azaltmak için yenilenebilir enerji kaynaklarını iyi bir şekilde değerlendirmeli ve üretim kapasitesini arttırmalıdır.

Tüm bu gelişmelere baktığımızda hem AB hem de Türkiye fosil yakıt kullanımını azaltmak, yenilenebilir enerji kullanımını arttırmak için yenilenebilir enerjiye teşvik edici girişimlerde bulunmuştur. Türkiye her ne kadar yenilenebilir enerjiye yönelik yatırımlarını arttırmaya çalışsa da Türkiye yenilenebilir enerji potansiyelini kısıtlı bir şekilde kullanmakta ve yenilenebilir enerjiye yönelik yapmış olduğu veya yapacağı girişimlerde başlangıç aşamasındadır. Bir diğer taraftan ise, AB ülkelerinden Portekiz, Hırvatistan, İtalya gibi ülkeler fosil yakıt kullanımlarını azaltmak için kömür kullanımını aşamalı olarak bırakacaklarını duyurmuştur. Almanya'da kömür kullanımını bırakacağını duyurmuş olsa da, dünya

³⁴⁰ Age., s. 159.

³⁴¹ Arda Zaim ve Hande Çavşı, "Türkiye'deki Jeotermal Santrallerinin Durumu," *Mühendis ve Makine*, 59, 691 (2018): 45.

gündeminde yer alan Rusya'nın ani çıkışlarından etkilenmiş ve fosil yakıt kullanımlarını azaltma noktasında çekimser bir tavır sergilemeye başlamıştır. Bu çerçevede, AB ülkelerinin uluslararası arenada meydana gelen değişimlerden etkilendiğini belirtebiliriz. Bir diğer taraftan ise, Türkiye güneş enerjisi bakımından oldukça yeterli kapasiteye sahiptir. Özellikle Akdeniz ve Güney Doğu Anadolu'da güneşlenme süresi oldukça yüksektir. Marmara bölgesinde ki güneşlenme süresi söz konusu iki bölgeye göre düşük olmasına rağmen, AB'ye kıyasla yine de daha yüksek potansiyel barındırmaktadır. Fakat, her ne kadar Türkiye güneş enerjisinde yüksek bir potansiyele sahip olsa da, Türkiye kapasitesinin oldukça altında bir kullanım grafiği çizmektedir. Türkiye'nin güneş enerjisi kullanım kapasitesini arttırması durumunda yatırımcıların Türkiye'ye yöneleceğine dair sinyaller mevcuttur. AB ise bir yandan güneş panellerine yönelik yatırımları güçlendirmeye çalışırken, özellikle AB ülkelerinden Danimarka Avrupa'nın en büyük güneş enerjisi çiftliği kurmayı hedeflediği için başrolde yer almaktadır. Rüzgar enerjisine bakıldığında ise, Danimarka yanında Almanya'nın da rüzgar enerjisi sektöründe oldukça başarılı bir rota çizdiği vurgulanmaktadır. Bu konu çerçevesinde, Danimarka'nın hem Baltık Denizi'nde hem de Kuzey Denizi'nde rüzgar adası kuracak olması, AB'nin rüzgar enerjisini geliştirmeye yönelik attığı adımların kanıtıdır. Türkiye'nin rüzgar enerjisi kapasitesi AB'nin kapasitesinden daha büyük olsa da, Türkiye kapasitesinin oldukça az bir kısmını kullanmakta ve rüzgar enerjisini güçlendirici adımlar atmaya yönelik girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Buna dayanarak, 2020 yılında en fazla rüzgar enerjisi kapasitesine sahip ülkeler arasında 5. sıraya ulaşmayı başarmıştır. Ayrıca, AB enerji tasarrufu yapmasını sağlamak amacıyla binalarda yenileme dalgasına başlayarak, binaların daha fazla enerji yaymasını engellemeye çalışarak enerji tasarrufuna katkı sağlamalarını amaçlamıştır. İki aktörü de değerlendirdiğimizde, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik geliştirilen stratejilerin daha fazla ön plana çıktığını ve AB'nin 2050 karbon nötre ulaşmak için rüzgar, güneş gibi yenilenebilir enerji kaynakları potansiyelini arttırmaya odaklanmıştır. Türkiye ise, rüzgar ve

güneş enerjisi potansiyeli bakımından oldukça iyi bir aşamada olsa da, kullanım açısından henüz başlangıç aşamasındadır. Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik stratejiler geliştirerek, yatırımlar sağlaması Türkiye'nin gelişimine yol açacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İklim krizinin 1970'lerden itibaren etkisinin fazlasıyla hissedilmeye başlanması, iklim kriziyle mücadele için küresel girişimlerin başlamasına olanak sağlamıştır. 1983'te BM tarafından kurulan Dünya Çevre Komisyonu bu çerçevede ortaya çıkan ilk girişimdir. Bu komisyonun ardından 1987 yılında Brutland raporunu yayınlayarak çevre ve kalkınma arasındaki bağlantıya dikkat çekmesi daha ciddi adımların atılmasına olanak sağlamıştır. Bu gelişmenin ardından, küresel olarak başlatılan girişimler hızlandırılarak 1992 yılında Birleşmiş Milletler İklim Çerçeve Sözleşmesi ortaya çıkmış ve 21 Mart 1994 yılında bu sözleşme yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin amacı sera gazı emisyonlarına etki eden insan faaliyetlerini önlenebilir düzeyde tutarak, küresel ısınmanın önüne geçmektir. Fakat, bu sözleşmenin yasal bir bağlayıcılığı olmaması sorun yaratmış, sözleşmenin hedeflerine ulaşmasını engellemiştir. Bu doğrultuda, 1997'de Kyoto'da 3. Taraflar konferansı düzenlenmiş ve 16 Şubat 2005 yılında bu anlaşma yürürlüğe girerek, BMİDÇS'nin işlerliğini kazanmasına olanak sağlamıştır. Kyoto'nun amacı sera gazı emisyonlarını 1990'daki seviyenin altına yarı yarıya düşürmektir. Sözleşmenin bu hedefinde başarıya ulaşması AB ve üye devletlerin iklim politikalarıyla büyük ölçüde gerçekleşmiştir. Bu sözleşmenin ardından, 2015 yılında Kyoto'dan daha etkili bir anlaşma olan Paris İklim Anlaşması imzalanmıştır. Paris İklim Anlaşması küresel sıcaklık artışını 2 derece altında tutmayı mümkünse 1.5 derece altında tutabilmeye yönelik mücadelenin devamlılığını sağlamayı amaçlamıştır. Paris İklim Anlaşması kapsamında karbon bütçesi ve emisyon sıfırlama gibi kavramlar literatüre girmiştir. Karbon bütçesi kavramı insan kaynaklı faaliyetlerin ne kadar karbon salımı yapabileceğine dair geliştirilen bir bütçe olarak kullanılmaya başlamıştır. Emisyon sıfırlama kavramı ise, anlaşmaya taraf ülkelerin sıfır karbon emisyon üretimini sağlayacak ve bu ülkelerin yeni teknolojilerle temiz enerjiye geçişine yardımcı olmayı hedeflemiştir.

Dünyada iklim kriziyle mücadele adına bu tür girişimler ortaya çıkarken, Avrupa Birliği başta Paris İklim Anlaşması ve Kyoto Protokolü olmak üzere küresel girişimlerde önemli bir rol üstlenmiş hem de bunun yanı sıra kendi içerisinde çevre politikalarına önem vermeye başlamış ve birlik politika geliştirmede çevre politikalarını ön plana çıkarmıştır. Bu çerçevede, yedi çevre eylem planı oluşturularak iklim değişikliğiyle mücadele edilmeye çalışılmış ve 2050 için net bir vizyon oluşturulmuştur. Birlik, çevre eylem planlarının yanında sektörel bazda emisyon azaltımı sağlamaya çalışırken başarılı bir grafik çizememiş ve bu yüzden 11 Aralık 2019 yılında AB'yi daha modern, temiz, rekabetçi ekonomiye ulaşmasını sağlayacak olan Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı önermiştir. Avrupa Yeşil Mutabakatı'yla birlikte AB iklim değişikliği mücadele hedeflerini belirlemiş ve 2050'ye kadar karbon nötr bir kıta olma amacını belirginleştirmiştir. Bu hedefi doğrultusunda, inşaattan tekstil sektörüne kadar tüm sektörleri etkileyecek olan döngüsel ekonomi stratejisinin etkin olarak uygulanması kararlaştırılmıştır. Döngüsel ekonomiye yönelik ilk strateji 2015 yılında geliştirilmiş ve 2019 yılına kadar devam etmiştir. 2019 yılında yayınlanan raporla birlikte, döngüsel ekonominin hem sera gazı azaltımına yardımcı olduğu hem de yeni iş olanakları yarattığını kanıtlamıştır. Avrupa Yeşil Mutabakatı'yla birlikte döngüsel ekonomi revize edilerek, ürünün ayak izi, organizasyonun ayak izi ve emisyon ticaret sistemi gibi mekanizmalar geliştirerek, sektörler üzerindeki baskıyı ortadan kaldırmaya çalışarak, ürünlerin sürdürülebilirliğini arttırmayı amaçlamıştır. Ayrıca yeni döngüsel ekonomi planı, tüketicileri korumak için yeşil aklamaya savaş açarak, kendilerini daha yeşil, daha temiz bir marka olarak tanımlayan kurumların, kuruluşların ürünün ayak izi ve organizasyonun ayak izi mekanizmalarını kullanarak kanıtlamalarını istemiştir. Döngüsel ekonominin her sektörü içerisinde barındırması birliğin 2050 hedeflerine ulaşmasında büyük bir role sahip olmasının yanı sıra birliğin değişim ve dönüşümünün itici gücüdür. Döngüsel ekonomi ile birlikte hem ürünler daha sürdürülebilir hale gelecek, hem de ticari ilişkilerin güçlenmesini sağlayacaktır. Böylelikle, AB'nin iklim nötr bir kıta olmasına katkıda

bulunacaktır. Döngüsel ekonomi gibi birliğin enerji stratejileri de karbon nötr bir kıta olmasına yardımcı olacak ve AB'nin 2050 hedeflerine ulaşmasında etkin rol oynayacaktır. AB'nin sera gazı emisyonlarının %75'ten fazlasını enerji sektörü üretmektedir. Bu çerçevede, enerji sektöründe gerçekleştirilecek herhangi bir girişim hem birliğin dışa bağımlılığını azaltacak hem de yenilenebilir enerji kullanım oranını arttıracaktır. 2020-2021 yılında enerjiye yönelik stratejiler geliştirilmesi ve bu stratejilerin sonucunda AB'nin enerjisini verimli bir şekilde kullanması gerektiğinin altı çizilmiştir. Emisyon ticaret sisteminin yürürlüğe girmesiyle birlikte enerji sektöründeki emisyonlar düşüş göstermiştir. Bunun yanı sıra, birliğin rüzgar ve güneş enerjisi potansiyeli dikkat çekmektedir. Birliğin üye ülkelerinden Danimarka ve Almanya rüzgar potansiyeli bakımından önemli bir role sahiptir. Danimarka deniz üstü iki tane rüzgar adası yapmayı planlamaktadır. Bu adalarda Danimarka hem kendi haneleri için hem de komşu ülkeler için rüzgar enerjisiyle elektrik üretmeyi hedeflemektedir. Bu şekilde karbon nötr bir Avrupa hedefine ulaşabileceğinin altı çizilmiştir. AB, belirtildiği gibi temiz enerjiye geçiş için yenilenebilir enerjiye önem verirken, bir yandan da enerji yoksulluğu problemiyle karşı karşıya gelmektedir. Bu çerçevede, Avrupalı bazı hane halkları yetersiz gelir ve ısıtma sistemleri yüzünden enerji yoksulluğu sorunuyla karşılaşmaktadır. Bunun sonucunda, AB tüm Avrupalı vatandaşların temiz enerjiye ulaşımını sağlamak için strateji geliştirmiş ve bu stratejiyle birlikte AB'de yaygın olan bu probleme çözüm oluşturmayı amaçlamıştır.

İklim krizi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı birliği olduğu kadar Türkiye'yi de etkilemektedir. Türkiye iklim krizi ve Avrupa yeşil mutabakatına adapte olarak AB gibi döngüsel ekonomi ve yenilenebilir enerjiye yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Türkiye'nin ürünlerin sürdürülebilirliğini ve verimliliğini arttırması gerektiğinin altı çizilmiştir. Türkiye bu doğrultuda sıfır atık projesini hayata geçirmiştir. Sıfır atık projesi özellikle 5 sektörü ele almış (otomotiv, tekstil, inşaat, plastik, ambalaj, beyaz eşya) ve bu sektörlerde öne çıkan markalar (Coca Cola, Arçelik vb.) söz konusu projeyi yürütmeye başlamıştır. Fakat, her ne kadar Türkiye

sıfır atık gibi projeler başlatmış olsa da, döngüsel ekonomiye yönelik konularda daha başlangıç aşamasındadır. AB döngüsel ekonomi çerçevesinde ETS'yi geliştirmiş ve bu sistem üye ülkelerde yürürlüğe girmiştir. Diğer taraftan ise, ETS Türkiye'de hala değerlendirme aşamasındadır. Bu doğrultuda, ETS'nin Türkiye'de henüz uygulamaya konulmamış olması Türkiye'yi diğer ülkeler karşısında dezavantajlı bir konuma getirecektir. Aynı zamanda, Türkiye 6-18 Kasım tarihleri arasında Mısır'da Sharm El Sheikh kentinde gerçekleştirilen 27. Taraflar konferansına katılarak 2015 yılında %21 olarak açıklamış olduğu emisyon azaltım oranını %30 olarak güncellemiştir. Fakat, Türkiye'nin bu güncellenmiş emisyon oranı Tema Vakfı tarafından yeterince iddialı bulunmamakla birlikte bu oranın dünyadaki sıcaklık artışına herhangi bir katkıda bulunmayacağına altını çizmiştir. Bu çerçevede, Türkiye'nin en az %35'lik bir oran belirlemesi gerektiğini vurgulamıştır. TEMA gibi iklim alanında faaliyet gösteren diğer Sivil Toplum Kuruluşları da Türkiye'nin açıklamış olduğu bu emisyon oranını gerçekçi bulmayarak, artıştan azaltım hedeflendiği için emisyon miktarlarının azalmak yerine daha artacağına yönelik endişe duymaya başlamıştır. Bu çerçevede, Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olması, söz konusu hedeflerin gerçekleştirilmesini kısmen de olsa zorlaştırmaktadır. Bu yüzden, Türkiye iklim kriziyle mücadele konusunda daha tam istenilen noktaya ulaşmamıştır.

Bilindiği üzere, Türkiye-AB ilişkileri durma noktasına gelmiş ve Türkiye AB'nin öngördüğü reformları gerçekleştirme konusunda isteksiz davranmaya başlamıştır. Bu çerçevede, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi durumunda Türkiye-AB ilişkilerinin iyileşme süreci içerisine gireceği, Türkiye-AB ticari ilişkilerinde gelişme kaydedileceği vurgulanmaktadır. Bu durum, tezin neden yeni işlevselcilik temelinde şekillendiğini destekler niteliktedir. Türkiye ve AB arasında ticari ilişkilerin tekrar gelişmeye başlaması, ikili ilişkilerin ekonomik bütünleşmeden siyasi bütünleşmeye geçişini hızlandırıcı bir etki yaratacaktır. Buna göre, Türkiye-AB arasında sağlanamayan yüksek diyaloglu görüşmelerin tekrar başlayacağını

altı çizilmiştir. Döngüsel ekonomi ile birlikte Türkiye-AB ticari ilişkileri gelişim göstererek ekonomik bütünleşme sağlanacak ve Türkiye AB'nin kriterlerine tekrar uyum sağlama içerisine girecektir. Türkiye bu çerçevede AB ile ilişkilerine daha ılımlı bir şekilde yaklaşacaktır. Bu kapsamda, Gümrük Birliği revizyonu ön plana çıkararak, Türkiye-AB arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

Döngüsel ekonomi gibi enerji sektöründe geliştirilen stratejiler de oldukça önemlidir. Enerji stratejileri açısından rüzgar, güneş ve hidrojen gibi yenilenebilir enerji kaynakları ön plana çıkmaktadır. Avrupa'da rüzgar enerjisinde özellikle Danimarka ve Almanya gibi ülkeler büyük bir potansiyele sahiptir. Türkiye'de ise, İzmir rüzgar enerjisi potansiyeli açısından oldukça önemli bir konumda olmakla beraber, İzmir'de rüzgar tribünleri üretilmekte ve halihazırda Danimarkalı firmalarla işbirlikleri bulunmaktadır. Danimarka ve Türkiye arasında işbirliği bulunması rağmen, bahsedilen işbirlikleri yeterli olmamakta ve Türkiye kapasitesini fazla kullanamamaktadır. Türkiye potansiyelini kullandıkça yatırımcıların ilgisini çekebilecektir. Tüm bu anlatılanların ışığında, iklim krizi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Türkiye-AB arasında yeni bir paradigma yaratması, durağan bir şekilde devam eden ikili ilişkilere etki ederek, canlandırıcı bir rol üstlenebileceği ifade edilebilir. 11 Aralık 2019 yılında AB'yi daha temiz, rekabetçi, modern bir ekonomiye götürecek olan Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Avrupa Komisyonu'nda ilan edilmesinin ardından 16 Temmuz 2021 tarihinde TC. Ticaret Bakanlığı'nın Avrupa Yeşil Mutabakatıyla uyumlu yeşil mutabakat eylem planını yayınlaması, iki aktörü aynı paydada buluşturarak, aynı amaçlar doğrultusunda hareket etmesine olanak sağlamıştır. Ticaret Bakanlığı'nın 9 maddeden oluşan eylem planında diplomasi başlığı altında Gümrük Birliği'nden bahsedilerek Türkiye-AB arasındaki ticarete dikkat çekilmiş ve aynı zamanda AB ile yapılacak işbirlikleri çerçevesinde diplomasi kanallarının açılabilmesi üzerinde durulmuştur. Buna göre, ekonomik amaçlar doğrultusunda

ortaya çıkan bu durumun ikili arasında yakınlaşma sağlayacağı bir alan olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

“A Circular Economy in the Netherlands by 2050”.

“A European Green Deal,” European Commission, erişim 10.01.2022,
https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

Akçay, Ekrem Yaşar, “Sarkozy Döneminde Fransa Dış Politikası ve Türkiye’nin AB’ye Tam Üyelik Süreci,” *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 1 (2016): 22-36.

Akçay, Ekrem Yaşar, “Pozitif Gündem ve Sonrasındaki Gelişmeler Işığında Türkiye-AB İlişkileri,” *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 19 (2017): 43-58.

Akgül Açıkmeşe, Sinem, “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi,” *Uluslararası İlişkiler*, 1, 1 (2004): 1-32.

Akyüz, Alper, “Yaşamsal Bilinmezlik: İklim Krizi ve Gıda,” *Toplum ve Hekim*, 34, 5 (2019): 348-355.

Atalay, Oner ve Ulu Yılmaz, Eylem, “Hydropower Capacity of Turkey and Actual Investments,” *The Eurasia Proceedings of Science, Technology, Engineering & Mathematics*, 4 (2018): 162-166.

Australian Government Department of Climate Change, Energy, the Environment and Water, “National Greenhouse Gas Inventory-Kyoto Protocol Classifications,” 2020.

Australian Government, “Australia’s Long-Term Emissions Reduction Plan,” 2021.

Aydın, Ahmet Hamdi ve Çamur, Ömer, “Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine İnceleme,” *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 13 (2017): 21-40.

Ayhan Kaya vd. *Avrupa Birliğine Giriş Tarih, Kurumlar ve Politikalar* (İstanbul: İletişim Grubu Yayıncılık, 2009).

Bağdemir, Özcan, “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Ekonomik Büyüme: İklim Değişikliği Politikasının Türkiye İmalat Sanayi Üzerindeki Olası Etkileri,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60 (2015): 50-66.

Balbay, Şenay, Sarıhan, Adem, Avşar, Edip, “Dünya’da ve Türkiye’de “Döngüsel Ekonomi/ Endüstriyel Sürdürülebilirlik” Yaklaşımı,” *European Journal of Science and Technology*, 27 (2021): 557-569.

“Biodiversity Strategy for 2030,” European Commission, https://environment.ec.europa.eu/strategy/biodiversity-strategy-2030_en#:~:text=The%20biodiversity%20strategy%20aims%20to,people%2C%20climate%20and%20the%20planet (Erişim Tarihi: 30.11.2022).

Bulletin of the European Communities, “Statement From The Paris Summit,” 1972.

Cankan Kılıç, Fatma, “Güneş Enerjisi, Türkiye’deki Son Durumu ve Üretim Teknolojileri,” *Mühendis Makine*, 56, 671 (2015): 28-40.

“Climate Action Plan 2050- Germany’s Long-Term Low Greenhouse Gas Emission Development Strategy,” Federal Ministry For The Environment, Nature Conversation, Nuclear Safety and Consumer Protection, <https://www.bmuv.de/en/topics/climate-adaptation/climate-protection/national-climate-policy/climate-action-plan-2050-germanys-long-term-low-greenhouse-gas-emission-development-strategy> (Erişim Tarihi: 25.08.2022).

- Cuyvers, Armin, “The Road to European Integration,” içinde *East African Community Law: Institutional, Substantive and Comparative EU Aspects*, der. Tom Ottervanger (Brill, 2017), 22-42.
- Çalar, Murat Tarık, “Türkiye’nin Rüzgar Enerji Potansiyeli ve AB Ülkeleri İçindeki Yeri,” *Politeknik Dergisi* 13, (2010): 287-293.
- “Denmark to Build Northern Europe’s Biggest Solar Farm,” Rechargenews, <https://www.rechargenews.com/transition/denmark-to-build-northern-europes-biggest-solar-farm/2-1-903219> (Erişim Tarihi: 6.10.2022).
- “Denmark to Build ‘first energy island’ in North Sea,” *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-55931873> (Erişim Tarihi: 6.10.2022).
- Didem, Soyaltın Collella, “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketlerinin Tarihi ve Kurumsal Arka Planı,” içinde *Avrupa ve Avrupa Birliği: Teori, Güncel İç Gelişmeler ve Dış İlişkiler*, der. Cengiz Dinç (İstanbul: Savaş Yayınları, 2015), 1-25.
- Doğan, Abdullah, “Karapınar GES İle Türkiye’de Elektrik Üretiminde Güneş Enerjisinin Payı Yüzde 20’ye Çıkacak,” 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/karapinar-ges-ile-turkiyede-elektrik-uretiminde-gunes-enerjisinin-payi-yuzde-20ye-cikacak/2560636> (Erişim Tarihi: 1.08.2022).
- Ecer, Kübra, Güner, Oğuz ve Çetin, Murat, “Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye Ekonomisinin Uyum Politikaları,” *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 9, 2 (2021): 125-144.
- “Enerji Kaynakları ve Kullanım Oranları,” *Abccevre*, <https://www.abccevre.com/enerji-kaynaklari-ve-kullanim-oranlari.html> (Erişim Tarihi: 1.12.2022).
- Erdoğan, Seven, “İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele ve Avrupa Birliği,” *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, 4 (2018): 704-717.

Erhan, Çağrı ve Akdemir, Erhan, “Türkiye-Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde İlk On Yılın Muhasebesi,” *Bilig*, 78 (2016): 7-25.

“Esbjerg Declaration,” *Regeringen*, <https://www.regeringen.dk/aktuelt/publikationer-og-aftaletekster/the-esbjerg-declaration/> (Erişim Tarihi: 6.08.2022).

Eur-Lex Access to European Union Law, “Environment and Climate Change,” 2020.

Eur-Lex, “Decision (EU) 2022/591 of the European Parliament and of the Council of 6 April 2022 on a General Union Environment Action Programme to 2030”, 2022.

European Commission, “An Industrial Strategy for a Competetive, Green, Digital Europe”.

European Commission, “Annual Single Market Report 2021”.

European Commission, “Assessment of the draft National Energy and Climate Plan of Austria,” 2019.

European Commission, “The EU Emissions Trading Scheme,” 2009.

European Commission, “EU Greenhouse Gas Emissions Down %23 since 1990, Still Implementation Will Have To Be Further Accelerated To Reach Current 2030 Targets,” 2019

European Commission, “European Climate Law”.

European Commission, “Energy Poverty”.

European Commission, “New Circular Economy Action Plan,” 2020.

European Commission, “International Climate Finance,” 2020.

European Commission, “Renewable Energy Directive”.

European Commission, “Report From The Commission To The Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions on The Implementation of The Circular Economy Action Plan,” 2019.

European Commission, “2020 Report on the State of the Energy Union Pursuant to Regulation (EU) 2018/1999 on Governance of the Energy Union and Climate Action,” 2020.

European Commission, “REPowerEU with Clean Energy,” 2022.

European Commission, “Renewable Energy Targets”.

European Commission, “The European Green Deal,” 2019.

European Commission, “The European Climate Change Programme,” 2006.

European Commission, “Progress Towards Achieving The Kyoto and EU 2020 Objectives,” 2013.

European Council, “Paris Agreement on Climate Change,” 2022.

European Council, “Climate Goal and the EU’s External Policy,” 2022.

European Environment Agency, “Trends in EU Greenhouse Gas Emissions Compared to 1990”.

Eurostat, “Energy Statistics-An Overview,” 2022.

Eurostat, “What is the Energy Union About?”.

European Parliament, “Energy Union New Impetus For Coordination and Integration of Energy Policies in The EU,” 2015.

European Parliament, “Environment Policy: General Principles and Basic Framework,” 2021.

European Parliament Fact Sheets on The European Union, “Combating Climate Change,” 2021.

Federal German Government, “German Greenhouse Gas Emission Reduction Sector Targets 2030,” 2016.

“Global Carbon Emissions From Fossil Fuels,” *Researchgate*,
https://www.researchgate.net/publication/340610999_Comparison_of_Strength_Activity_of_Limestone-Calcined_Clay_and_Class_F_Fly_Ash (Erişim Tarihi: 1.12.2022).

Grant, Wyn, Matthews, Duncan and Newell, Peter, *The Effectiveness of European Union Environmental Policy* (Londra: Macmillan Press, 2000).

Green Climate Fund, “Resource Mobilisation,” 2020.

Grégory, Claeys, Tagliapietra, Simone ve Zachmann Georg, “How To Make The European Green Deal Work,” *Policy Contribution*, 13 (2019): 1-19.

Godby, Robert ve Anderson, Stephany B., *Greek Tragedy, European Odyssey: The Politics and Economics of the Eurozone Crisis* (Verlag Barbara Budrich, 2016).

Helgesen, Sophie, *The EU- A Climate Change Driver? A Study of EU's Climate Change Ambitions* (Master Tezi, Lund Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü, 2011).

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Positive Agenda: Turkey-European Union Relations,” https://oldweb.ikv.org.tr/icerik_en.asp?konu=positiveagenda&baslik=Positive%20Agenda (Erişim Tarihi: 1.09.2022).

İlkılıç, Zeynep, “Türkiye’de Rüzgar Enerjisi ve Rüzgar Enerji Sistemlerinin Gelişimi,” *Journal of Life Sciences*, 6, 2 (2016): 1-11.

Kılıç, Selim ve Özel, Mehmet, “Küresel Bir Sorun Olarak İklim Değişikliği ve İklim Politikaları,” *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 34 (2006): 150-168.

Kıraç, Selda ve İlhan, Buket, “Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar,” *Milli Eğitim*, 188 (2010): 191-198.

Kono, Noriko, “Brutland Commission (World Commission on Environment and Development),” içinde *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*, der. Alex C. Michalos (Kanada: Springer, 2014), 450.

“Kümülatif Karbon Salımlarına Göre Ülkelerin Payları ve Türkiye 2020,” In Our World Data.

Lah, Oliver, “Circular Economy Policies and Strategies of Germany,” içinde *Towards a Circular Economy: Corporate Management and Policy Pathways*, der. V. J. Kim (Jakarta, 2016), 59-74.

Leonard, Mark, Pisani-Ferry Jean, Shapiro Jeremy, Tagliapietra Simone ve Wolff Guntram, “The Geopolitics of The European Green Deal,” European Council on Foreign Relations, *Policy Brief*, 2021.

Ludger, Kühnhardt, *European Union The Second Founding The Changing Rationale of European Integration* (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft mbH, 2008).

Marklund, Per-Olov ve Samakovlis, Eva, “What is Driving the EU Burden-Sharing Agreement: Efficiency or Equity?”, *Research Paper in Economics*, 2012.

Mısır, Aybike ve Arıkan, Osman Atilla, “Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye’de Döngüsel Ekonomi ve Sıfır Atık Yönetimi,” *Çevre, İklim ve Sürdürülebilirlik*, 1, 1 (2020): 69-78.

Mor, Hasan, “Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci ve Sorunları,” *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14, 2 (2010): 23.

Nas, Çiğdem, “Turkey-EU Customs Union: Its Modernization and Potential for Turkey- EU Relations,” *Insight Turkey*, 20, 3 (2018): 43.

Nas, Çiğdem, “AB ile Pozitif Gündem: İlişkileri Canlandırmak İçin Fırsat Olabilir Mi?,” *UİK Panorama*.

Nas, Çiğdem, “Gümrük Birliği Neden Güncellenmeli?,” *Perspektif*, 2 Nisan 2020, <https://www.perspektif.online/gumruk-birligi-neden-guncellenmeli/> (Erişim Tarihi: 03.08.2022).

“Nature Restoration Law,” *European Commission*, https://environment.ec.europa.eu/topics/nature-and-biodiversity/nature-restoration-law_en (Erişim Tarihi: 30.11.2022).

Oberthür, Sebastian ve Kelly, Claire Roche, “EU Leadership in International Climate Policy: Achievements and Challenges,” *The International Spectator*, 43 (2008): 35-50.

Official Journal Of The European Communities, “Single European Act,” 1987.

Oskay, Cansel, “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Rüzgar Enerjisinin Önemi ve Türkiye’de Rüzgar Enerjisi Yatırımlarına Teşvikler,” *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7, 1 (2014): 76.

Osman Bülent, vd. “Türkiye’nin Karbonsuzlaşma Yol Haritası Sektörel Fayda Maliyet Analizi (2020-2030),” *İstanbul Politikalar Merkezi*, (2022): 5.

Our World in Data, Per Capita CO2 Emissions in Germany.

Our World In Data, Per Capita CO2 Emissions.

“Oxfam: Zengin Ülkeler 100 Milyar Dolarlık İklim Fonu Taahhüdünü Yerine Getirmiyor,” *İklim Haber*, <https://www.iklimhaber.org/oxfam-zengin-ulkeler-100-milyar-dolarlik-iklim-fonu-tahhudunu-yerine-getirmiyor/>

Özgener, Önder, “Türkiye’de ve Dünya’da Rüzgar Enerji Kullanımı,” *DEÜ Mühendislik Fakültesi*, 4, 3 (2002): 159.

Özgür, Evren, “Türkiye’de Güneş Enerjisi,” *Türkiye’nin Enerji Görünümü*, (2020): 299.

Özmehmet, Ecehan, “Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları,” *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 3, 12 (2008): 2.

Paksoy, Semin, “Türkiye’nin İklim Aksiyonunun Bugünkü Durumu,” *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 3 (2019): 156.

Growth Rates of Global Energy Systems and Future Outlooks, 2012.

“Restoring Ireland’s Raised Bogs to Capture Carbon,” European Commission, https://ireland.representation.ec.europa.eu/projects/eu-funded-project-helps-restore-irelands-raised-bogs_en (Erişim Tarihi: 30.11.2022).

Rhodium Group, “China’s Greenhouse Gas Emissions Exceeded The Developed World For The First Time in 2019,” 2021.

Sancaktar, Caner, “Bütünleşme ve Bütünleşme Teorileri,” içinde *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, der. Hasret Çomak (İstanbul: Beta Yayınları, 2013), 1-45.

SETA, “Türkiye-AB İlişkilerinin Seyrini 18 Mart Mutabakatının Yükümlölükleri Belirleyecek,” 2021, <https://www.setav.org/turkiye-ab-iliskilerinin-seyrini-18-mart-mutabakatinin-yukumlulukleri-belirleyecek/> (Erişim Tarihi: 1.09.2022).

SKD Türkiye, “Preliminary Research On Circularity Potential Of Five Sectors In Turkey,” 2022.

Sunay, Reyhan, “AB Bütünleşmesinin Biçimi Üzerine Farklı Yaklaşımlar: Federal Yaklaşım,” *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14, 2 (2006): 187.

Şanel, Mahmut Can ve Kaya, Erdem, “Dünya’da ve Türkiye’de Rüzgar Enerjisi Durumu Genel Değerlendirme,” *Mühendis ve Makine*, 56 (2015): 51.

Terzi, Özlem Türk, “Avrupa’nın Birliğı Avrupa’da Bütünleşmenin Tarihsel Dönüşümleri,” *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 25 (2001): 247.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliğı Başkanlığı, “Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi,” 2020.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, “İklimin İçin Rehber,” 2019.

The Intergovernmental Panel On Climate Change, “Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability,” 2007.

Tkaczynski Jan Wiktor, “The Environmental Policy in the European Union,” *Politeja*, 10, 1 (2008): 209.

Toprak, Elif, “Neo Fonksiyonalizmden Yapısalcılığa, Entegrasyon Kuramları Işığında Türkiye-Avrupa Birliği Uyum,” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 7, 1(2007): 71.

Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, “Paris Anlaşması”.

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, “Yeşil Mutabakat Eylem Planı Yayımlandı,” 2021.

TÜSİAD, “Türkiye’de Döngüsel Ekonomiye Geçiş Tutum Belgesi: Uygulama Etkinliğinin Arttırılmasına Yönelik Öneriler,” Mayıs 2021.

Türk, Seçil Mine, “İklim Değişikliği ile Mücadelede Küresel Adımlar: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi ve KYOTO Protokolü,” *Demokrasi Platformu*, 15 (2008): 244-267.

“Türkiye Yine Avrupa’dan En Çok Plastik Çöp Alan Ülke Oldu,” Greenpeace Türkiye, <https://www.greenpeace.org/turkey/basin-bultenleri/turkiye-yine-avrupadan-en-cok-plastik-cop-alan-ulke-oldu/> (Erişim Tarihi: 1.12.2022).

Tüzer, Mutlu ve Doğan, Seyhun, “Küresel İklim Değişikliği ile Mücadele: Genel Yaklaşımlar Uluslararası Çabalar,” *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (2011): 157-194.

UNDP TÜRKİYE, “UNDP, Türkiye’nin 2053 yılına kadar net sıfır rotası çizmesine destek veriyor,” 16 Aralık 2021, <https://www.undp.org/tr/turkiye/press-releases/undp->

[turkiyenin-2053-yilina-kadar-net-sifir-rotasi-cizmesine-destek-veriyor](#) (Erişim Tarihi: 3.8.2022).

UNFCCC, “Paris Climate Agreement,” 2015.

United Nations, “Kyoto Protocol To The United Nations Framework Convention on Climate Change,” 1998.

United Nations, “United Nations Framework Convention On Climate Change,” 1992.

United Nations, “Paris Agreement,” 2015.

United Nations, “Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future,” 1987.

UNFPA, “World Population To Increase By One Billion By 2025,” 2013.

Uslu, Demir Yeter, “Türkiye’de Yeşil Enerji,” *Kastamonu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 12 (2016): 384.

Wysokinska, Zofia, “The New Environmental Policy Of The European Union: A Path To Development Of A Circular Economy and Mitigation Of The Negative Effects Of Climate Change,” *Comparative Economic Research*, 19, 2 (2016): 58.

Yakan, Oğuz Ozan ve Köse, Ramazan, “Türkiye’nin Güneş Enerjisi Durum ve Güneş Enerjisi Santrali Kurulumunda Önemli Parametreler,” *Kırklareli University Journal*, (2020): 196.

Yaman, Kemal ve Gül Murat, “Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği’nin Çevre Politikası,” *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, 2, 2 (2018): 202.

- Yaman, Murat, “Türkiye’deki Hidroelektrik Santrali Uygulamalarına Çevre Açısından Bakış,” *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 5 (2018): 150.
- Yanardağ, M. Özgür ve Bozkurt, Kurtuluş, “Bedavacılık Sorununun Paris İklim Anlaşması Çerçevesinde Analizi,” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 53 (2017): 72-92.
- Yang, Mingyu, Chen, Lin ve Wang, Jiangjiang, “Circular Economy Strategies For Combating Climate Change and Other Environmental Issues,” *Environmental Chemistry Letters*, 6 (2022): 8.
- Yılmaz, Filiz, “Enerji Yönetimi ve Türkiye: Avrupa Yeşil Mutabakatı Çerçevesinde Bir Değerlendirme,” *Academia Journal of Nature and Human Sciences*, 8 (2022): 21.
- Zaim, Arda ve Çavşı, Hande, “Türkiye’deki Jeotermal Santrallerinin Durumu,” *Mühendis ve Makine*, 59, 691 (2018): 45.